

การสำรวจองค์ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของ ผู้คนสองฝั่งโขง

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์¹

กล่าวนำ

จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของคนสองฝั่งโขงจะพบว่า มีความสัมพันธ์กันทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมร่วมกันมาก่อน ในปี พ.ศ.2322-2436 อาณาจักรลาวฝั่งซ้ายทั้งสามคือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย ครั้นในปี พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสได้ยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายและเกาะต่าง ๆ ในลุ่มน้ำโขงไปจากไทย (พ.ศ.2436-2487 และ 2489-2497) ทำให้คนฝั่งซ้ายและคนฝั่งขวาต้องขึ้นกับศูนย์อำนาจทางการเมืองที่แตกต่างกัน คนฝั่งขวาขึ้นอยู่กับศูนย์อำนาจของประเทศไทย ขณะที่คนฝั่งซ้ายต้องขึ้นอยู่กับศูนย์อำนาจฝรั่งเศส โดยมีแม่น้ำโขงเป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นกันคนสองฝั่งให้แยกออกจากกัน พร้อม ๆ กับปัญหาเรื่องเส้นกันเขตแดนในลุ่มน้ำโขงที่ไทยมองว่าตัวเองเสียเปรียบ

ด้วยเส้นแบ่งทางการเมืองที่แตกต่างกัน และการขึ้นอยู่กับศูนย์อำนาจทางการเมืองที่แตกต่างกัน ทำให้งานที่ศึกษาเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในสองฝั่งโขงถูกแบ่งแยกและแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางการเมืองและประวัติศาสตร์ภายในประเทศของแต่ละช่วงสมัยที่แปรเปลี่ยนไป หัวเมืองลาวฝั่งขวา อำนาจอรัญไทยนับตั้งแต่ช่วงหลังปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 เป็นต้นมา ได้พยายามสร้างค่านิยม “อีสาน” และ “ภาค” ขึ้นมาแทนที่คำว่า “หัวเมืองลาวตะวันตกและหัวเมืองเขมรป่าดง” แต่หากพิจารณาภูมิหลังของคนแถบนี้พบว่า มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ดังนั้นเมื่อสำรวจเกี่ยวกับองค์ความรู้ชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในแถบนี้จะมีในสองลักษณะคือ มีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน และมีการศึกษาเกี่ยวกับระดับภาพรวมในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งในบทความนี้เน้นศึกษางานวิจัยในสาขาประวัติศาสตร์และสาขามานุษยวิทยาเป็นหลัก สำหรับรายละเอียดของงานเหล่านี้พอที่จะจัดกลุ่มได้ดังนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับฝั่งขวาแม่น้ำโขง (อีสาน)

1. งานช่วงก่อน พ.ศ. 2500

จากการสำรวจพบว่า งานเขียนเกี่ยวกับผู้คนในแถบอีสานนี้ ได้เริ่มปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพยายามจะสร้างมิติใหม่ให้แก่กระบวนการศึกษาทาง

¹ ศูนย์วิจัยพหุวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประวัติศาสตร์ รวมทั้งการที่พระองค์พยายามที่จะรับรู้อดีตของดินแดนต่าง ๆ ของประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นในเงื่อนไขทางการเมือง ดังที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมุหนมทไทยฝ่ายเหนือบัญชาให้เจ้าเมืองสกลนครเรียบเรียงพงศาวดารของเมืองนครพนมในปี ค.ศ.1887 และในช่วงต่อมา ไม่ว่าจะเป็นตำนาน พงศาวดาร/พื้นกฎหมาย หรือวรรณกรรม ก็ได้มีการรวบรวมขึ้นมาเช่นเดียวกัน (โปรดดูงานของอรรถ นันทจักร, 2529) รวมทั้งยังมีงานประเภทรายงานการเดินทางตรวจราชการของข้าหลวงและเจ้านายไทย คือ งานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง "เที่ยวที่ต่าง ๆ ภาคที่สี่ว่าด้วยเที่ยวมณฑล นครราชสีมา มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด และพระนิพนธ์นิทานโบราณคดี บันทึกการตรวจราชการของพระศรีพิชัยบริบาล เรื่องตระเวนอีสาน (ไพฑูรย์ มีกุล, 2527: 1 - 2)

นอกจากนี้ ยังมีงานของผู้รู้ในท้องถิ่นอีกหลายท่าน อาทิ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร(มรว.ปฐมคเนจร) ปลัดมณฑลประจำจังหวัดอุบลราชธานี (สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสงค์) ได้รวบรวม พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2458ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาศรีสักรว) อาจกล่าวได้ว่า เป็นงานชิ้นแรก ๆ ที่ได้รวบรวมเรียบเรียงเนื้อหาว่าด้วยประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในอีสาน รวมทั้งยังได้เน้นให้เห็นถึงการตั้งเมืองและแต่งตั้งเจ้าเมืองต่าง ๆ ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน ขณะเดียวกันก็ได้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายระหว่างคนสองฝั่งโขงในงานเขียนนี้อีกด้วย (ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 , 2506) งานของ เดิม วิชาภัยพจนกิจ ได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ประวัติศาสตร์อีสาน) ขณะเดียวกันก็ได้เขียนประวัติศาสตร์ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ประวัติศาสตร์ลาว) ด้วย (เดิม วิชาภัย-พจนกิจ , 2513) งานของอำ บัญไทย (2543) กฤดาการบนที่ราบสูง (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2476) เป็นหนังสือที่นายอำได้เขียนขึ้นเพื่อแนะนำตัวเอง และใช้หาเสียงในการสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานีในการเลือกตั้งครั้งแรกของประเทศในปี พ.ศ.2476 หนังสือเล่มนี้เป็นเสียงของปัญญาชนท้องถิ่นอีสานเล่มแรกที่ใช้เป็นเครื่องมือหาเสียง และเสนอการพัฒนาอีสานเป็นหลายระดับทั้งระดับประเทศและระดับจังหวัด ที่สำคัญงานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นภาพของสังคมอีสานในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

ส่วนงานเขียนเกี่ยวกับภาคอีสานที่ชาวต่างชาติได้ศึกษาอีสานในช่วงก่อนพ.ศ. 2500 นั้นพบว่า เป็นการศึกษาด้านเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) อย่างกว้าง ๆ โดยบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นในขณะเดินทาง ดังเช่น งานของแมคคาร์ธี (Carthy) " Surveying and Exploring in Siam" ตีพิมพ์จำหน่ายในปี พ.ศ.2443(ค.ศ. 1900) และได้มีการแปลเป็นภาษาไทยในปี พ.ศ. 2526 งานนี้เป็นบันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยามในช่วง พ.ศ.2424-2427 (ค.ศ.1881-1893) เป็นการสำรวจรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการทำแผนที่ของสยาม และในช่วงปี พ.ศ.2427 (ค.ศ.1884) ได้บันทึกการเดินทางสู่ชายแดนอีสาน ผ่านโคราช เข้าสู่หนองคาย และ

เวียงจันทน์ ตามลำดับ การเดินทางนี้ทำให้ได้ภาพของอีสานในช่วงขณะนั้นทั้งทางด้านการค้าของ คนจีน สภาพเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคอีสานได้เป็นอย่างดี หรืองานของ Smyth (แปลและตีพิมพ์เป็นภาษาไทยปี พ.ศ.2544) อดีตเจ้ากรมเหมืองแร่ของประเทศสยาม ได้เขียนเรื่อง Five Years in Siam จาก พ.ศ. 2434-2439 ซึ่งสมิธเป็นผู้มีความรู้ทางด้านธรณีวิทยา ทำให้เขาต้องเดินทางออกไปสำรวจตามพื้นที่ต่าง ๆ ของไทย ทั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำตอนกลาง หัวเมืองลาว และคาบสมุทรมลายูบางส่วนเพื่อทำการตรวจหาแร่ ในงานของเขาไม่ได้บอกเฉพาะทางด้านธรณีวิทยาเท่านั้น แต่ยังได้ให้เนื้อหาสาระทางด้านสังคม เหตุการณ์สำคัญ ชีวิตของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ผู้เขียนเดินทาง สำหรับในเรื่องอีสาน สมิธได้ให้ภาพที่ชัดเจนในช่วงนั้นถึงการเดินทางด้วยเกวียน การเล่าเรื่องการค้าที่โคราช ภูมิประเทศ ผู้คน การคมนาคมขนส่ง และสินค้าที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะที่เมืองโคราช

นอกจากนี้ยังมีงานของ Scidenfaden (1932,1952) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องชาติพันธุ์วิทยาว่าด้วยชนชาติเผ่าต่าง ๆ ในประเทศไทย และในงานนี้ได้กล่าวถึงพวกขมุ ที่มีถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในเขตหลวงพระบาง และทางแถบภาคอีสานของไทยได้แก่ที่อำเภอบึงกาฬ นครพนม และที่อุบลราชธานี และยังได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น พวกแสกที่อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด อีกพวกที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม พวกชาวพวที่อำเภอขามุนามและอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลฯ และที่จังหวัดนครราชสีมา รวมทั้งกลุ่มอื่น ๆ อีกหลายกลุ่มไม่ว่า จะเป็นพวกกูยหรือส่วย เขมร ผู้ไทย ไทยโคราช ยอ ไยย ลาว และญวน เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า งานชิ้นนี้เป็นชิ้นแรก ๆ ที่มีการสำรวจโดยชาวต่างชาติเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในประเทศไทยและในภาคอีสานโดยเป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงทศวรรษ 2490 นักวิชาการอเมริกันได้เข้ามาวิจัยในประเทศ โดยเริ่มโครงการไทยศึกษาของมหาวิทยาลัยคอร์เนล มาศึกษาหมู่บ้านบางชั้น ที่มโนบุรี กรุงเทพฯ

2. งานช่วง พ.ศ.2500-2519

จากการสำรวจพบว่า มีนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้เข้ามาศึกษาอีสานในช่วงหลังทศวรรษ 2500-2519 เป็นจำนวนมาก นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับอีสานเหล่านี้จะมีคำถามหลักในการศึกษาภาคอีสานคล้าย ๆ กัน คือ ทำไมไม่มีการต่อต้านรัฐบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ผลจากการตั้งคำถามนี้นำไปสู่การศึกษาชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน และนำมาสู่การหาปัจจัยหรือสาเหตุเพื่อตอบคำถามในประเด็นดังกล่าว ซึ่งพอจัดกลุ่มแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายได้ที่สำคัญมี 3 แนวทางคือ

กลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มแนวคิดที่ศึกษาทางด้านชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นนักมานุษยวิทยาที่ได้เข้าศึกษาภาคอีสาน และมีกรอบแนวคิดในการอธิบายว่าปัญหาทางด้าน

ชาติพันธุ์เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่สร้างความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทย โดยมองว่าคนในภาคอีสานมีลักษณะแตกต่างจากคนไทยในภาคกลาง และมีลักษณะคล้ายคลึงกับคนลาวในประเทศลาว ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านชาติพันธุ์ของคนลาวและคนอีสานนี้ อาจก่อให้เกิดความพยายามที่จะแบ่งแยกภาคอีสานก็เป็นได้ งานที่สำคัญในกลุ่มแนวคิดนี้ได้แก่ คายส์ (Charles F. Keyes) ในงานเรื่อง "Ethnic Identity and Loyalty of Villagers in Northeastern" (1966) อาจารย์คายส์ได้อธิบายว่า เป็นการเข้าใจผิดอย่างมากที่จะทึกทักเอาว่า เมื่อโอกาสเปิดให้สำหรับคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พวกเขาจะเข้าไปอยู่ภายใต้รัฐบาลที่อยู่ในประเทศลาวมากกว่ารัฐบาลที่อยู่ในประเทศไทย ลักษณะและความภักดีทางชาติพันธุ์ที่ยึดถือโดยชาวนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับนโยบายต่าง ๆ ที่รัฐบาลดำเนินต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และนอกขอบเขตคตินิยมท้องถิ่นซึ่งเป็นลักษณะของสังคมชาวนาทุกแห่ง ชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถใช้ลักษณะความเป็นลาวอีสานเพื่อแสดงความไม่ไว้วางใจ ความรู้สึกขุ่นเคือง และความเพิกเฉยต่อคนไทยในภาคกลาง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทยที่มาจากส่วนกลาง และในงานนี้อาจารย์คายส์ยังได้กล่าวอีกว่า ในอดีตผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นได้ใช้ความรู้สึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอันมีอยู่อย่างเลือนลางในหมู่ชาวนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้เกิดความรู้สึกทางการเมือง เพื่อให้ปัญหาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาสู่ความสนใจของปัญญาชนที่อยู่ในกรุงเทพฯ พลังของการที่จะรวมกันดังกล่าวมีมากในปัจจุบัน เนื่องจากว่าชาวอีสานมีประสบการณ์ในความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเชื้อชาติต่าง ๆ ซึ่งหมายถึงการที่ตนเองได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับคนไทยในภาคกลางมากขึ้น ความภักดีทางชาติพันธุ์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจจะใช้ได้ต่อไปเพื่อให้เกิดความรู้สึกในภูมิภาคว่า ตนถูกทอดทิ้งในทางเศรษฐกิจเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยนอกจากนี้อาจารย์คายส์ยังได้ศึกษาอีสานเรื่อง Isan: Regionalism in Northeastern Thailand (1967) และวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง "Peasant and Nation: A Thai-Lao Village in a Thai State" (1966) รวมทั้งยังได้ศึกษาเรื่อง "ผู้มีบุญ" (The Power of Merit) (1973) โดยเน้นที่ชาวนาลาวในภาคอีสาน และเรื่อง "Millennialism, Theravada Buddhism, and Thai Society," (1977)

ซึ่งในเรื่องผู้มีบุญนี้ก่อนหน้านั้นมีงานของคนไทยคือ เดช บุญนาค เรื่อง "ขบถผู้มีบุญอีสาน ร.ศ. 121" (2510) และเติม วิภาคพจนกิจ ประวัติศาสตร์อีสานเล่ม 2 (2513) ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย นอกจากนี้ยังมีงานของเมอร์ดอค (John B. Murdoch) "The 1901-1902 'Holy Man' S Rebellion" (1974) ซึ่งได้มุ่งประเด็นไปที่การศึกษาเกี่ยวกับกบฏผู้มีบุญในภาคอีสานในช่วง พ.ศ. 2444-2445 (ค.ศ. 1901-1902) ส่วนประเด็นสำคัญของการเกิดเหตุการณ์นี้เมอร์ดอคอธิบายว่า เป็นปฏิกริยาทางด้านชาติพันธุ์ของชนกลุ่มน้อยในท้องถิ่นที่ตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ของการขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครองของอำนาจรัฐที่ชนาธิปไตยฝรั่งเศสและไทย ซึ่งมี

ผลสั้นคลอนต่อระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างผู้นำแบบเดิมที่เคยเป็นอิสระในดินแดนแถบนี้ และอีกผู้หนึ่งมีศึกษาในเรื่องนี้คือโยเนโอะ อิชิอิ "กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน" (1975) สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับกบฏผู้มีบุญอีสานนี้ ในช่วงหลัง พ.ศ.2519 ได้มีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นจำนวนมาก ทั้งจากนักวิชาการไทยและต่างชาติ แต่มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน

กลุ่มที่สอง กลุ่มแนวคิดที่ศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจของภาคอีสาน เพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน โดยในงานต่าง ๆ เหล่านี้มองว่า ความยากจน ประกอบกับการถูกทอดทิ้งจากส่วนกลางเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ภาคอีสานอยู่ในสภาพที่พร้อมจะถูกแทรกซึมจากพลังต่าง ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายรัฐบาลได้ง่าย และด้วยแนวคิดดังกล่าวนี้ จึงมีนักวิชาการเข้ามาศึกษาสภาพเศรษฐกิจของภาคอีสาน อันได้แก่ มิลลาร์ด เอฟ ลอง **เรื่อง พัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหา และอนาคต** (1966) (อ้างในสุเทพ สุนทรภัสสข.บรรณาธิการ, 2511) ในงานนี้อธิบายว่า ในบรรดาภาคใหญ่ ๆ ทั้ง 4 ภาคของไทย นั้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่ยากจนที่สุด ชาวเป็นพืชที่สำคัญแต่บริเวณส่วนใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ดินทราย น้ำยังไม่อยู่และไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันการเพิ่มขึ้นของประชากรก็มีแนวโน้มสูงขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ชาวนาภาคอีสานจะยากจนกว่าภาคอื่น ๆ ของไทย แต่ก็ไม่ยากจนไปกว่าชาวนาเอเชียส่วนใหญ่ และถึงแม้ว่าชาวนาจะมีลักษณะอนุรักษนิยมเหมือนชาวนาส่วนใหญ่ ชาวนาของภาคอีสานได้แสดงให้เห็นว่า พวกเขาพร้อมที่จะยอมรับวิธีการปฏิบัติใหม่ ๆ อันจะเป็นผลก่อให้เกิดผลทางด้านเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ในงานนี้ได้อธิบายต่อไปว่า การที่ประชาชนมีรายได้สูงขึ้นจะทำให้ความเข้หายว่นที่จะนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์น้อยลง เป็นสิ่งที่แน่นอนว่า อย่างน้อยการศึกษาวิจัย การศึกษาและทุนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาภาคอีสาน และงานนี้ยังกล่าวอีกว่า ไม่ทราบว่าการมีรายได้สูงขึ้นจะเป็นสิ่งที่จะสามารถลดความเป็นภัยต่อรัฐบาลได้หรือไม่เพียงใด แต่ถ้ามหาว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยไม่ได้กลายสภาพไปเป็น "เวียดนาม" อีกประเทศหนึ่ง ภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะช่วยให้ภาคนี้ได้รับประโยชน์

นอกจากนี้ยังมีงานของเบลล์ (Peter F. Bell) เรื่อง "Note and Comments on Thailand's North East: Regional Under-development, "Insurgency" and Official Response" (1969) งานนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงภูมิหลังและสภาพของอีสาน รวมทั้งบทบาทของการที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ และที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับแถบนี้ยังไม่เพียงพอ และยังมองว่า ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองก็ยังคงเป็นที่เข้าใจยากอยู่นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหนึ่งที่เบลล์ได้ใช้เป็นตัวอธิบายปัญหาในภาคอีสานที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นเบลล์ได้อธิบายต่อไปว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองมีส่วนสัมพันธ์กับสภาพทางเศรษฐกิจ

เพียงแต่ความสัมพันธ์ที่แน่นชัดไม่ได้ถูกแสดงออกมาให้เห็นเท่านั้นเอง งานนี้จึงได้เสนอให้มีการจัดโครงการพัฒนาระดับภาคขึ้นรวมทั้งสังคมส่วนรวมควรให้ความสนใจมากขึ้นด้วย โดยการจัดระบบประมาณของชาติไปในการพัฒนาภูมิภาคที่ยากจนกว่ามากขึ้น

Marian R. Meinkoth เรื่อง "Migration in Thailand with Particular Reference to the Northeast" (1962 และสภากิจแห่งชาติได้นำมาแปลในปี 2514) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายของชาวนาจากหัวต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในระหว่าง พ.ศ. 2500 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงสถานะทางเศรษฐกิจของผู้อพยพ และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นซึ่งประชากรเหล่านั้นได้อพยพออกมา งานชิ้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นชิ้นแรก ๆ ที่มีการศึกษาการย้ายถิ่นของคนจากภาคอีสานมายังกรุงเทพฯ คำถามที่ต้องการอยากรู้ของผู้วิจัยก็คือ การเคลื่อนย้ายจากภาคอีสานลงมายังกรุงเทพฯ นั้นเป็นผลมาจากความยากลำบากทางเศรษฐกิจหรือไม่ หรือ เป็นผลเนื่องมาจากการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง หรือความปรารถนาที่จะเดินทางและเสี่ยงภัย ทุกจังหวัดในภาคอีสานมีภาวะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าการอพยพนั้นเนื่องมาจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจแล้ว มีปัจจัยอะไรบ้างที่จะอธิบายให้ทราบถึงว่าเหตุใดการผลิตจึงมีระดับต่ำ ผู้อพยพลงมาได้ทำงานชนิดใดในกรุงเทพฯ และได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ถาวรหรือชั่วคราวรวมทั้งได้นำครอบครัวมาด้วยหรือไม่ ซึ่งโครงการนี้ได้ศึกษาขึ้นเพื่อตอบปัญหาดังกล่าว ส่วนวิธีการศึกษานั้นผู้ศึกษาได้ใช้เวลาศึกษา 7 เดือนในช่วงปี 2501 โดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ผู้ที่มาจากภาคอีสานด้วยการโดยสารรถไฟมาลงที่สถานีหัวลำโพง การสัมภาษณ์ได้ทำตลอด 3 เดือนตั้งแต่กลางตุลาคม 2500-กลางมกราคม 2501 โดยใช้แบบสอบถามไป 537 ชุด ทั้งนี้มีนิสิตปี 4 จากจุฬาฯ เป็นผู้สัมภาษณ์ ส่วนชั้นที่สองได้ใช้วิธีนิสิตที่ร่วมงานกับผู้วิจัยเดินทางไปจังหวัดในภาคอีสานบางจังหวัดที่มีผู้โยกย้ายมากรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก (สุรินทร์และศรีสะเกษ) เพื่อให้นิสิตได้ศึกษาภาวะเศรษฐกิจที่นั่น ผลการศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่อพยพมาทั้งแบบถาวรและชั่วคราวมีข้อเท็จจริงที่ว่า ผลผลิตที่ใช้บริโภคภายในครัวเรือน และรายได้ที่เป็นเงินสดของท้องถิ่นหลายแห่งในภาคอีสานไม่เพียงแต่จะมีปริมาณต่ำกว่าของประเทศส่วนรวมเท่านั้น แต่ยังต่ำกว่าส่วนที่เหลือของภาคอีสานด้วยกัน ส่วนอาชีพของผู้อพยพคือ เป็นกรรมกรแบกหามทั่วไปและเป็นคนขับรถสามล้อรับจ้าง งานชิ้นนี้จึงได้เสนอแนะให้รัฐบาลส่วนกลางให้บริการแก่ราษฎรในด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มพูนรายได้ เช่น การชลประทาน การขนส่งคมนาคม รวมทั้งแนะนำในเรื่องการผลิตแบบไร่นาผสมอีกด้วย

กลุ่มที่สาม กลุ่มแนวคิดที่ศึกษาสภาพการเมืองในอีสาน ที่สำคัญคืองานของ Frank C. Darling "Rural Insurgencies in Thailand: A Comparative Analysis" (1975) งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบการต่อต้านรัฐบาลในชนบทที่เกิดขึ้นในภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน และเป็นการวิเคราะห์ถึงการแทรกแซงจากต่างประเทศที่ก่อการต่อต้านรัฐบาลในท้องถิ่น

ต่าง ๆ ด้วย ส่วนการอธิบายในงานชิ้นนี้ที่สำคัญอย่างหนึ่งกล่าวไว้ว่า ในขบวนการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสาน ไม่เคยประกาศเจตนารมณ์ที่จะแบ่งแยกดินแดนเหมือนในภาคใต้ และไม่เคยประกาศเจตนารมณ์ที่แยกภาคอีสานเพื่อเข้าไปผนวกกับประเทศใกล้เคียง และมองว่า เป้าหมายเบื้องต้นอยู่ที่การแสวงหาความอิสระในการปกครองและตัดสินใจในท้องถิ่นและเรียกร้องความช่วยเหลือในการพัฒนาจากรัฐบาลกลางมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในงานนี้ชี้ให้เห็นไว้ว่า การต่อต้านรัฐบาลในชนบทของทั้งสามภาคไม่มีที่ไหนเลยที่มีศักยภาพแห่งการขยายตัวมากเพียงพอที่จะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของไทย เว้นเสียแต่ว่า จะมีข้อบกพร่องประการหนึ่งเกิดขึ้น นั่นคือ ประเทศลาวทั้งประเทศตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคอมมิวนิสต์ ถ้าประเทศลาวตกอยู่ในสภาพดังกล่าว ดาร์ลิงมีความเชื่อมั่นว่า จะเป็นการทำให้ประชาชนคนลาวประมาณ 2 ล้านคนที่มิเชื่อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมเหมือนกับคนไทยอีสานจำนวน 12 ล้านคนในภาคอีสานตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลลาว สภาพการณ์เช่นนี้ จะเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลลาวมีทางเลือกที่จะส่งเสริมให้มีการต่อต้านรัฐบาลอย่างกว้างขวางเกิดขึ้นในภาคอีสาน และยังถ้าได้รับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นจากจีนและเวียดนามแล้ว รัฐบาลลาวจะสามารถก่อให้เกิดความแตกแยกและความรุนแรงในหมู่ประชาชนในภาคอีสานได้

จากสามกลุ่มแนวคิดนี้ จะพบว่า แนวการอธิบายปัญหาภาคอีสานนั้น อยู่ภายใต้กรอบแนวการศึกษากระแสหลักในช่วงหลังทศวรรษ 2500 คือ ทำให้จึงมีการต่อต้านรัฐบาลไทยในภาคอีสาน และแน่นอนเบื้องหลังของคำถามนี้มองว่า คนอีสานส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ "ลาว" ที่มีลักษณะแตกต่างจากคนไทยในภาคกลาง หากแต่มีลักษณะคล้ายคลึงกับคนลาวในประเทศลาว และยังเป็นดินแดนของคนกลุ่มอื่น ๆ อีก เช่น เขมรและเวียดนาม รวมทั้งปัจจัยอื่น ๆ อันเนื่องมาจากภูมิภาคอีสานมีลักษณะไปในทางที่จะส่งเสริมให้เกิดพลังที่จะเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลจึงนำมาสู่การศึกษาภูมิภาคนี้ นอกจากนี้ยังจะพบว่าหลัง พ.ศ.2500 ได้มีหน่วยงานของกระทรวงกลาโหมสหรัฐฯได้จัดตั้งศูนย์วิจัยการทหารและการพัฒนาการ (Military Research and Development Center) ขึ้นที่กรุงเทพฯ ศูนย์นี้มุ่งศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับขบวนการก่อการร้ายของพรรคคอมมิวนิสต์และการวิจัยเพื่อพัฒนาชนบทไทย ตัวอย่างที่มีการศึกษาภาคอีสานภายใต้แหล่งทุนของศูนย์นี้ ได้แก่ คู่มือแม่น้ำโขง (Mekong River Handbook) ดีพิมพ์ 2512 (1969) ซึ่งเป็นงานที่ได้จากการสำรวจและเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำคู่มือเกี่ยวกับแม่น้ำโขงในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้าน ประชากร อาชีพทางการเกษตรและจับปลา การคมนาคมขนส่ง ประเภทของเรือ อำเภอต่าง ๆ ซึ่งเป็นมูลทั่วไปทุก ๆ ด้านทั้งทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ของเมืองต่าง ๆ ทางภาคอีสานที่ติดกับแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังมีงานของสมชัย รักวิจิตร "การศึกษาพิจารณาเยาวชนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย" และเรื่อง "ความเป็นผู้นำในหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย" (2514) เป็นต้น

การที่มีนักเอเชียอาคเนย์ศึกษาชาวอเมริกันเข้ามาศึกษาอิสานนั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการที่สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาแทรกแซงเอเชียอาคเนย์โดยตรงตั้งแต่ปี พ.ศ.2497 ก็เพื่อ "ป้องกันการขยายตัวลงมาทางใต้ของคอมมิวนิสต์จีน" เมื่อฝ่ายเวียดนามห์เปิดการรุกใหญ่ในปี พ.ศ.2496-2497 จนกระทั่งค่ายเดียนเบียนฟูแตก ทำให้นักวางแผนยุทธศาสตร์ทั้งหลายเริ่มมองประเทศไทยในฐานะที่เป็นฐานปฏิบัติการทางทหารที่ปลอดภัยในเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อสนับสนุนแผนการทำลายทางอากาศขนาดใหญ่และฝ่ายของฐานทัพอากาศถูกสร้างขึ้นมาตามส่วนต่าง ๆ ของไทยมีศูนย์กลางอยู่ที่ภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2497-2505 ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ภาคอีสานได้กลายเป็นฐานปฏิบัติการทางอากาศที่สำคัญของสหรัฐอเมริกาในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ (ดู Al McCoy, 1970) ขณะเดียวกันผู้นำของรัฐบาลไทยได้ตระหนักมากขึ้นทุกขณะว่า "ปัญหาภาคอีสาน" ได้กลายเป็นสิ่งที่คุกคามความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศส่วนรวมก็เป็นได้ ดังนั้น นักวิชาการอเมริกันและไทยจึงได้เริ่มเข้ามาศึกษาภูมิภาคอีสานอย่างจริงจังนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกเหนือจากนี้ ยังมีนักมานุษยวิทยาที่ได้เข้าไปศึกษาภาคอีสานในช่วงทศวรรษ2500 ได้แก่ วิลเลียม เคลาสเนอร์ (William J. Klausner) นักมานุษยวิทยาผู้สนใจชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทุกด้าน แต่เน้นหนักในเรื่องระบบความเชื่อและพฤติกรรมของศาสนาของชาวบ้าน โดยเข้ามาศึกษาที่บ้านหนองขอน จังหวัดอุบลราชธานีในช่วงปี 2500 "พุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" โดยมีกรอบคำถามคือ ประชาชนอีสานนับถือและปฏิบัติตนอย่างไรต่อพุทธศาสนา โดยเริ่มตั้งแต่ความสำคัญของการบวช พระเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างไร เหตุใดพระจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับฆราวาส ชาวบ้านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อหน้าที่ทางศาสนาและกิจวัตรประจำวัน ต่อมาอีก 15 ปี เคลาสเนอร์ ได้เดินทางกลับไปศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านเดิมอีกด้วย โดยใช้วิธีการศึกษาการเปลี่ยนแปลง ชื่อบทความว่า " The World and Nong Khon: Continuity and Change" ปัจจุบันนี้งานของท่านได้ตีพิมพ์รวมเล่มชื่อว่า Reflections on Thai Cultureและต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์ในปี 2537 ชื่อว่า สะท้อนวัฒนธรรมไทย จำนวน 2 เล่ม เนื้อหาสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตในมุมมองต่าง ๆ ของชาวชนบทในภาคอีสานที่สืบทอดสืบทอดกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวอีสานในด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านพุทธศาสนา ทางกฎหมาย และวัฒนธรรมไทย

อีกท่านหนึ่งที่สนใจเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อก็คือ A. Thomas Kirsch (1967) ที่ศึกษาศาสนาของชาวกูไทยในภาคอีสานที่บ้านหนองสูง จ.นครพนม โดยเน้นการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (อ้างในไพฑูรย์ มีกุล: 2531) ผลการศึกษาพบว่า ชาวกูไทยเป็นชนที่ขยัน เป็นนักเศรษฐกิจและอดออมมากกว่าชาวอีสานกลุ่มอื่น ๆ ในด้านความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาก็มีพิธีกรรมเป็นสื่อโดยใช้สัญลักษณ์เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน ส่วนศาสนาของชาว

อิสานเป็นพุทธศาสนาที่ผสมกลมกลืนระหว่างลัทธิผีสางเทวดา พราหมณ์และพุทธศาสนา และยังมีบทความของ Kirsch ที่แปลเป็นภาษาไทย เรื่อง "การพัฒนาและเขียนฐานะทางสังคมของชาวภูไท" อันเป็นผลจากงานภาคสนามในพื้นที่เดียวกันกับวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ยังมีงานของ S.J. Tambiah (1970) ซึ่งเป็นงานที่เด่นเล่มหนึ่งที่ได้ศึกษาพุทธศาสนาและการนับถือผีในหมู่บ้านพรวนเหมือน เขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2508-2509 โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยม

สุเทพ สุนทรภัสส์ "โครงสร้างสังคมของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" และ "ความเชื่อเรื่อง "ผีปูด" ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" (2511) อาจกล่าวได้ว่าบทความทั้งสองชิ้นนี้เป็นงานของคนไทยที่ศึกษาอิสานรุ่นแรกที่มีความเด่นมากที่สุดในยุคนั้น งานทั้งสองชิ้นเป็นงานที่ศึกษาไว้ในช่วง 2498 โดยเข้าไปศึกษาในหมู่บ้านแถบยโสธรและอำนาจเจริญ เพื่อเข้าใจสังคมหมู่บ้านในภาคอิสานส่วนเรื่องผีปูดนั้น ผู้ศึกษาต้องการเข้าใจในความเชื่อดังกล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความหมายและความสัมพันธ์ต่อสถาบันทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของหมู่บ้านอย่างไร ขณะเดียวกันก็ต้องการแสดงให้เห็นว่าสังคมพุทธศาสนาอย่างเช่นบ้านนาอัสตร ความเชื่ออื่น ๆ ที่ไม่ใช่พุทธที่มีมาแต่ดั้งเดิม อาจจะมีมีความหมายและความสำคัญไม่น้อยกว่าพุทธศาสนา หรืออย่างน้อยก็เป็นความเชื่อที่มีบทบาทสอดคล้องหรือสนับสนุนพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสิ่งที่อยู่ในระบบความเชื่ออันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในสังคมเดียวกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า งานที่วิจัยที่มีการศึกษาในภาคอิสานช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นนักมานุษยวิทยาและเน้นการศึกษาภาคสนามอย่างลึกซึ้ง และที่เน้นการศึกษาในเรื่องของสำนึกทางชาติพันธุ์ (Ethnicity) และนักวิจัยเอเชียอาคเนย์ศึกษาอันมีเหตุผลทางด้านการเมืองที่อยู่เบื้องหลังของการวิจัยในช่วงนี้

สำหรับงานเขียนทางด้านประวัติศาสตร์ในช่วงนี้พบว่า มีไม่มากนักที่สำคัญคือ วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Skinner เรื่อง "Chinese Society in Thailand: An Analytical History" ซึ่งเป็นงานทางด้านประวัติศาสตร์เล่มแรกที่มีการศึกษาสังคมจีนในประเทศไทยอย่างละเอียดในทุก ๆ ภาค นับตั้งแต่ศตวรรษต้น ๆ ของชาวจีนในสยามโบราณจนถึงสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม 2499 โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาจากเอกสารทั้งเอกสารจีน ไทย และตะวันตก นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของคนไทย จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ เรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย (2506) ซึ่งเป็นงานที่ศึกษาบุคคลสำคัญ หลังจากนั้นก็มีงานเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครองในมณฑลต่าง ๆ ของอิสานก็ได้ถูกศึกษาขึ้น ได้แก่ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทของไพฑูรย์ มีกุล เรื่อง การปฏิรูปการปกครองมณฑลอิสาน พ.ศ.2436-2453 (2515) และวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ เตช บุญนาค The Provincial Administration of Siam, 1892-1915: The Ministry of the Interior under Prince Damrong Rajanubhab (1977) ซึ่งต่อมาปี 2532 ได้รับการแปลภายใต้ชื่อเรื่อง การปกครองระบบ

เทศบาลของประเทศสยาม พ.ศ.2435-2458 กระทรวงมหาดไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ งานเหล่านี้ในเวลาต่อมาเป็นแรงบันดาลใจให้มีการศึกษางานเกี่ยวกับเทศบาลในมณฑลต่าง ๆ ทั้งในภาคอีสานและภูมิภาคอื่น ๆ

อาจกล่าวได้ว่า งานเขียนเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในอีสานช่วงก่อน พ.ศ.2520 งานเขียนส่วนใหญ่เป็นงานภาคสนามที่เข้าไปศึกษาชุมชนต่าง ๆ ของนักมานุษยวิทยา และนักเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาชาวอเมริกัน งานเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก และส่วนหนึ่งเป็นงานวิจัยเพื่อเข้าใจภูมิภาคอีสานซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีพรมแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะบริเวณที่เคยเป็นอินโดจีนของฝรั่งเศสและเป็นดินแดนที่มีความขัดแย้งทางการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีผลให้ภูมิภาคอีสานเป็นเขตกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของประเทศ ขณะเดียวกันภายในภูมิภาคอีสานก็มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง จึงเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยและอเมริกันหันมาสนใจศึกษาภูมิภาคนี้อย่างจริงจังขึ้น

3 . งานเขียนช่วง พ.ศ.2520-ปัจจุบัน

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏว่างานวิจัยเกี่ยวกับภูมิภาคอีสานและภูมิภาคต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ทั้งในแง่ของวิธีการและเนื้อหา กล่าว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลทางความคิดของจิตกร ภูมิศักดิ์จากโฉมหน้าศักดินาไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ขบวนการ 14 ตุลาคม 2516 – 2519 อาจถือได้ว่า เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางความคิดอันนำไปสู่การศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ประกอบกับการขยายตัวทางการศึกษาในทุกระดับได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงครึ่งหลังทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา พร้อม ๆ กับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและในภูมิภาคได้มีการผลิตมหาบัณฑิตทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนถึงการผลิตผลิตดุขบัณฑิตในช่วงทศวรรษ2540 ด้วยปัจจัยหลาย ๆ อย่างพร้อม ๆ กับแหล่งเงินทุนที่เปิดกว้างและมีมากขึ้น จึงมีผลทำให้ เรื่องราวของภูมิภาคอีสานได้ถูกศึกษาอย่างจริงจังและขยายตัวอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันในช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ได้มีนักวิชาการและปัญญาชนท้องถิ่นให้ความสนใจศึกษาเรื่องราวของตนเพิ่มมากขึ้น นำไปสู่การจัดสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องของท้องถิ่น รวมทั้งการวิจัยท้องถิ่นเพิ่มมากยิ่งขึ้น

พร้อมกับในช่วงทศวรรษ 2520-2530 เป็นทศวรรษที่สำคัญยิ่งในมหาวิทยาลัยขอนแก่นคือการก่อตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา โดยมี ดร.ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ เป็นผู้อำนวยการท่านแรกนั้นมีส่วนอย่างมากต่อการศึกษาภาคสนาม โดยเฉพาะการศึกษาในระดับหมู่บ้าน ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง และที่สำคัญก็คือ ได้มีการนำระเบียบวิธีการของศาสตร์อื่นเข้ามาช่วย จึงทำให้การศึกษาเกี่ยวกับอีสานมีลักษณะของการศึกษาแบบสหสาขาวิทยาการ นอกจากนี้หากพิจารณา

ทางด้านการใช้หลักฐานก็จะพบว่า มีการขยายขอบเขตของการใช้หลักฐานในสาขาประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะหลักฐานประเภทเอกสารเท่านั้น สาขาทางด้านประวัติศาสตร์ยังได้มีการใช้หลักฐานจากการบอกเล่า การเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อช่วยให้เข้าถึงหลักฐานหรือแหล่งข้อมูลใหม่ ๆ มากขึ้น

โดยสรุปแล้ว งานวิจัยที่เกี่ยวกับภาคอีสานในสองทศวรรษหลังนี้มีความแตกต่างจากช่วงก่อนหน้านี้นี้ก็คือ นักวิจัยภายในประเทศที่เป็นคนไทยได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องของตนเองเพิ่มมากขึ้น สำหรับงานที่มีการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในอีสานช่วงนี้ พบว่ามีการศึกษาทั้งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1. งานที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน 2. งานที่ศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมอีสาน ดังนั้นรายละเอียดต่อไปนี้

1. งานที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน

ในช่วงทศวรรษนี้ที่มีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานได้แก่ งานของ ชาคริต อนันทรวัน (2525) เรื่อง "รู้จักไทดำหมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย" จรรยา กุติการและสัมพันธ์ โยคะสิงห์ (2527) "ชาวข่าที่หมู่บ้านท่าล้ง ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี" ส่วนผู้ที่ศึกษาทางชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่า อาจารย์สมศักดิ์และคณะฯ ได้ทำการศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในภาคอีสานไว้เป็นจำนวนมาก โดยเน้นศึกษาทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นหลัก และได้ใช้กรอบแนวคิดเรื่อง Modernization เป็นกรอบในการศึกษาสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากระบบประเพณีแบบเดิมไปสู่ระบบทันสมัยนับตั้งแต่การเริ่มมีแผนพัฒนาประเทศในปี พ.ศ.2504 เป็นกรอบในการวิจัย นับตั้งแต่วิทยานิพนธ์ปริญญาโท (2518) เรื่อง "สังคมแบบดั้งเดิมกำลังเปลี่ยนสภาพ: การศึกษาหมู่บ้านสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น" หลังจากนั้นก็มีการศึกษาทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในภาคอีสานร่วมกับนักวิจัยหลากหลายที่ ได้แก่ สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและสุวรรณ บัวทวน (2527) "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น: หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ" และ (2528) เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่งของจังหวัดกาฬสินธุ์: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี" ทั้งสองชิ้นนี้มีการอบการศึกษาที่คล้ายกัน โดยเป็นการศึกษาเปรียบเทียบถึง ลักษณะทั่วไปของชุมชนชาติพันธุ์ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งศึกษาผลกระทบและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนชาติพันธุ์ทั้งสองแห่ง โดยมองว่า ผลจากการที่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกในปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา มีผลอย่างมากต่อการพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในภูมิภาคนี้ และมองว่าชีวิตความเป็นอยู่ของคน

ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอีสานมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองหรือวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของชาวอีสานทั่วไป กรณีการศึกษาที่จังหวัดกาฬสินธุ์จึงให้ความสนใจกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย โดยเข้าไปศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ใช้กับชุมชนบ้านภูไทว่า ความเปลี่ยนแปลงจากแผนพัฒนานี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือไม่ ซึ่งเป็นคำถามที่นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาได้ให้ความสนใจ โดยศึกษาเปรียบเทียบในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาในช่วงขณะที่เข้าไปศึกษาในชุมชน ส่วนวิธีการวิจัยนั้นได้เข้าไปศึกษาวิจัยภาคสนามและเป็นการศึกษาชุมชน

นอกจากงานข้างต้นนี้แล้วสมศักดิ์ ศรีสันติสุขยังได้นำกรอบการศึกษาและวิธีการศึกษานี้เข้าไปศึกษาในที่อื่น ๆ เพื่อที่จะนำไปพัฒนาเป็นแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยในปี 2528-2529 ได้ร่วมงานกับदारวรัตน์ เมตตาริกานนท์ ศึกษาหมู่บ้านนาป่าหนาด (ไทยดำ) จ.เลย (2529) สุวิทย์ ธีรศาสตร์ กรณีศึกษาหมู่บ้านโนนตะแบกที่ชัยภูมิ(ชาวลาวหรือไทยอีสาน) และกับดุฎฎิ กาฬอ่อนศรี กรณีศึกษาหมู่บ้านชาวเยอ จ.ศรีสะเกษ และในปี 2532 ได้ใช้กรอบเดียวกันนี้ศึกษาอีก 2 กลุ่มชาติพันธุ์ โดยศึกษาร่วมกับรุ่งอรุณ ทิมชุนเถียร ศึกษาไทญ้อที่บ้านโพน(ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม) และปนัดดา ผือกพันธ์หมู่บ้านชาติพันธุ์กว๋าย บ้านว่วน

เป็นที่น่าสังเกตว่า หมู่บ้านนาป่าหนาดนั้นนอกเหนือจากงานของชาคริต อนันทรวันและผู้เขียนแล้ว หลังทศวรรษ 2540 ยังคงถูกศึกษาอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นทวิ ถาวรได้เข้าไปศึกษา ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อนั้น พบว่า นอกเหนืองานของรุ่งอรุณ ทิมชุนเถียรแล้วในพื้นที่อื่นก็มีการศึกษา ดังเช่น งานของ บุญยงค์ เกศเทศ เรื่อง วัฒนธรรมชาวย้อยศึกษากรณีบ้านท่าซอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (2534) และในพื้นที่เดียวกันนี้ในปี 2542 ชาวย้อยที่บ้านซอนยางนี้ก็ยังคงถูกอีกครั้งโดยทวิ ถาวรและจำนงค์กิตติสกุล ศึกษาเรื่อง “ไทยย้อยกันทรวิชัย” (2542)

สำหรับงานของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข ในปี 2535 ได้หันมาสนใจเรื่องการประกอบอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน แต่ประเด็นที่ศึกษายังคงเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลง ก็คือ เรื่อง “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการประกอบอาชีพของชาวชนบทอีสาน” (2535) โดยเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงอาชีพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชนบทอีสาน ซึ่งงานนี้ได้เลือกชุมชนชาติพันธุ์ 5 ชาติพันธุ์ คือไทยลาว (ที่บ้านกอก ต.ดงสิงห์ กิ่งอำเภोजังหาร จ.ร้อยเอ็ด) ไทยโคราช (ที่บ้านโคกวังวน ต.หนองยาง อ.จักราช จ.นครราชสีมา) ไทยโย้ย (บ้านหนองตาไก้ ต.อากาศ อ.อากาศ จ.สกลนคร) ไทยเขมร (บ้านกระทุ่ม ต.ดงพลอง อ.สตึก จ.บุรีรัมย์) และไทยข่า (บ้านพังแดง ต.พังแดง อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร) (สังเกตชื่อที่ทางกลุ่มได้ใช้คำว่า ไทยนำหน้า) งานชิ้นนี้ต้องการจะชี้ให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์ของโครงสร้างชุมชนแต่ละชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์

อย่างไรบ้าง นอกจากนี้ยังมีงานของสุวิทย์ ธีรศาสตร์และณรงค์ อุปัญญา เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน: กรณีกะเลิง จังหวัดมุกดาหาร" (2540) ซึ่งประเด็นเรื่องครอบครัวนี้ คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติให้การสนับสนุนในการศึกษาหลายกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานอีกมาก พอที่จะจัดกลุ่มและสรุปย่อ ๆ ได้ดังนี้ **กลุ่มชาติพันธุ์กวย** กลุ่มนี้มีชื่อเรียกที่หลากหลาย เช่น ลัว่ ซ่า ซมู ส่วย กวย หรือกวยและเยอ ผู้ที่วิจัยในกลุ่มนี้ที่สำคัญคือ อาจารย์ไพฑูรย์ มีกุล (1984) ได้ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง "Social and Cultural History of Northeastern Thailand from 1868-1910: A Case Study of The Huamuang Khamen Padong (Surin, Sangkha and Khukhan) งานนี้ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์กับกลุ่มประชากรในเขตอีสานใต้ โดยศึกษาในช่วง พ.ศ.2411-2453 ผลการศึกษาพบว่า ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอีสานใต้มีภาษาพูดเป็นของตนเอง เช่น เขมร กวยและไทยลาว ในอดีตชาวสยามเหล่านี้ได้ถูกจัดเป็นหัวเมือง เรียกว่าหัวเมืองเขมรป่าดง ต่อมาได้มีการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ชาวอีสานได้รับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาติ มีความรู้สึกเป็นพลเมืองไทย แต่ขณะเดียวกันก็ได้มีการรักษาเอกลักษณ์ในท้องถิ่นของตน นอกจากนี้ยังมีงานของบุคคลอื่น ๆ อีก เช่น อิศราพร จันทร์พอง "บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้มือของชาวกวย บ้านลำโรงทาบ อ.ลำโรงทาบ จ.สุรินทร์" (2537) รัชพล สกลวัฒนา คนเลี้ยงช้างชาวไทยกวย จังหวัดสุรินทร์ (2538) ทองเหลือง บุญพร้อม "การสืบสานการทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวลัวบ้านซำส้ม (2532) สมมาตร ผลเกิด "การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ส่วยบ้านดงกระทิง ตำบลบ้านด่าน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ (2538) และมนีวรรณ บัวจุม "วิถีชีวิตของชาวบ้านเงิน ตำบลโนนศรีงาม อำเภอศรีรัตน จ.ศรีสะเกษ" (2539) ที่ศึกษาบ้านเงินซึ่งเป็นชุมชนประกอบด้วย 3 กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันคือ ไทยลาว ส่วยและเขมร โดยเน้นการศึกษาทางด้านวิถีในการดำเนินชีวิต โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านเงิน ซึ่งใช้วิธีการเจ้าสังเกตและการสัมภาษณ์ในชุมชน

กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ได้แก่นาง ของสุวิทย์ ธีรศาสตร์และคณะได้ศึกษา เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สินในหมู่บ้านอีสาน" (2533) เป็นงานศึกษาว่าด้วยพัฒนาการของการต่อสู้เอาชนะธรรมชาติด้วยเครื่องมือเครื่องจักรกลต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยศึกษากลุ่มของไทย - ลาว และไทย - เขมร ด้านวิธีการผลิต โดยศึกษาทั้งหมด 4 กรณี เป็นบ้านไทย - เขมร 2 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งใหญ่ ต.เมือง อ.กันทรลักษณ์ จ.ศรีสะเกษ กับบ้านโสมน ต.บัวโคก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ เป็นบ้านไทย-ลาว 2 หมู่บ้าน คือ บ้านวังตะเข้ ต.วังตะเข้ อ.หนองบัวระเหว จ.ชัยภูมิ กับบ้านบ่อใหญ่ ต.บ้านโนน อ.กระนวน จ.ขอนแก่น และยังมีส่วนของรัตนา กิ่งแก้ว "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ศึกษา

เปรียบเทียบระหว่างชุมชน เพื่อที่จะได้เข้าใจความคล้ายคลึงและความแตกต่างของโครงสร้างชาติพันธุ์ในแต่ละชุมชน

ปี 2538 สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและคณะได้ศึกษา เรื่อง "วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยแลก บ้านบะหว้า ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม (2538) และ เรื่อง "วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยโย้ย บ้านโพนแพง ตำบลหนองสนม อำเภอดงหลวง จังหวัดสกลนคร" (2540) ส่วนงานช่วงหลังทศวรรษ 2540 ยังคงดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์และวิธีการคล้ายกับงานก่อนหน้านั้น ได้แก่ เรื่อง ผลกระทบของการศึกษาต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย หมู่บ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร (ปีที่วิจัย 2541-2542) และปี 2543-2544 ได้เข้าศึกษาที่โนนหอมอีกครั้งเรื่อง "การศึกษาโครงสร้างชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย บ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร" เป็นต้น ข้อที่น่าสนใจคือความจริงหมู่บ้านนี้หากพิจารณาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์แล้วจะพบว่า เป็นหมู่บ้านที่มีบทบาทที่สูงมากในการเคลื่อนไหวของนายเตียง ศิริขันธ์ในการจัดตั้งค่ายเสรีไทยในอีสาน และเป็นที่น่ายินดีที่มีงานจากหลากหลายสาขาเข้ามาศึกษาชนกลุ่มน้อยเพิ่มมากขึ้น ดังเช่นงานของ ปิยะ มาศ อรรถอำนวย (2545) ได้ศึกษา เรื่อง "ชนเผ่าผู้ไทยกับการมีบทบาททางการเมืองบนเทือกเขากุพาน ระหว่างปี พ.ศ. 2488-2523" ซึ่งใช้ทั้งการศึกษาจากเอกสารประกอบการสัมภาษณ์ โดยเน้นศึกษาผู้ไทยในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ และงานอื่น ๆ อีกเช่น รัตนภรณ์ พัสดี "วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร (2535) เป็นต้น

อีกผู้หนึ่งที่มีผลงานทางด้านนี้ไม่น้อยก็คือ สุรัตน์ วรจรรย์ งานที่สำคัญได้แก่การศึกษาเชิงเปรียบเทียบวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยชาวไซ (ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอดงหลวงและอำเภอดงหลวง จ.สกลนคร) (2524 พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2541) นอกจากนี้ยังมี "รายงานการวิจัยเชิงสำรวจเรื่องสภาพหมู่บ้านริมหนองหารสกลนครเล่ม 1 และเล่ม 2 (2528, 2534) และเรื่อง "การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย กรณีกะเลิง" (2531) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักประกอบการใช้ข้อมูลเอกสาร โดยเลือกพื้นที่บ้านกุดแฮด อำเภอดงหลวง จังหวัดสกลนคร เพื่อแสวงหาคำตอบความเป็นกะเลิงจากความเข้าใจของชนกลุ่มกะเลิงและคนต่างกลุ่มที่มองความเป็นกะเลิง โดยศึกษาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ความเชื่อ การแต่งงาน ครอบครัวและทางด้านภาษาวรรณกรรม สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ไซนี้ยังมีงานของบุคคลอื่นที่ได้ศึกษา เช่น ชัชวาล วงศ์ประเสริฐ (2526) ได้เสนอเรื่องได้ทั้งกับการหย่า และงานแสงเพชร สุพร "โลกทัศน์กลุ่มชาติพันธุ์ไซ: กรณีบ้านหนองยาง ตำบลชะโนดน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร" (2533) เป็นต้น ส่วนงานกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงนั้นมีงานของ บุญช่วย เทออรุณ "วัฒนธรรมชาวบ้านกุด อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม" (2537) ซึ่งเป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ของจังหวัดนครพนมว่ามีวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์อะไรบ้าง และมีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม

เฉพาะกรณีบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์” (2543) รวมทั้งงานของ วิทยาลัยครูสุรินทร์ (2533) “วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์” และที่น่าสนใจ สถาบันราชภัฏสุรินทร์ ได้จัดตั้งอาศรมภูมิปัญญา เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารทางวิชาการ และ อาศรมได้เริ่มผลิตงานออกมามีทั้งงานแปลจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทย งานรวบรวมเรียบเรียง ล่าสุดได้จัดสัมมนาทางวิชาการเรื่องพนมดงรักศึกษาเมื่อกลางปี 2545

กลุ่มชาติพันธุ์ชาวน ที่สำคัญในกลุ่มนี้มีงานของปรีชา อุตระกุลและกนก ไตรรัตน์ “สังคมและวัฒนธรรมของชาวน” (2530) ซึ่งได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเข้าไปสำรวจหมู่บ้านชาวนในจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิและเพชรบูรณ์ และจากนั้นได้เข้าไปศึกษาในหมู่บ้านน้ำลาด ตำบลยางลึก อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ในช่วงเดือนสิงหาคม-ธันวาคม 2529 จุดมุ่งหมายของงานนี้ต้องการศึกษาสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวน โดยเฉพาะทางด้านระบบความเชื่อ ประเพณี เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข การศึกษา ตลอดจนระบบครอบครัวและเครือญาติ วิธีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยดังกล่าว ส่วนผลการศึกษาเรื่องนี้ทำให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวนในทุก ๆ ด้าน และทำให้เห็นภาพรวมของชาวนว่าผูกพันอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชาติ ซึ่งได้แก่ ภูตผี วิญญาณ หลังจากงานชิ้นนี้ออกมา ในปีถัดมา พ.ศ. 2531 สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้จัดเสวนาทางวิชาการเรื่อง “วิถีชีวิตชาวน” ทำให้เป็นแรงกระตุ้นในการศึกษาเรื่องนี้อีกหลาย ๆ ประเด็น ดังเช่น วรณชรี ตั้งอารยทรัพย์ โลกทัศน์ของชาวนที่มีต่อส่วนเกี่ยวข้องกับยาสมุนไพร (2536) พรพิสัย ทักษิณ “ผ้าชาวนกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม” (2536) เป็นต้น

สำหรับกลุ่ม “ลาว” จากงานที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะพบว่า ชาวลาว หรือ ไทยอีสาน หรือไท-ลาวที่งานบางชิ้นเรียกนั้นจะถูกศึกษาเพื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในฐานะที่กลุ่มลาวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่กว่า สำหรับงานที่ศึกษากลุ่มลาวในฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยของไทย ในช่วงนี้พบว่า มีงานของอุบล ลิมสุวรรณ (2537) “ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2453” โดยเน้นศึกษาถึงทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่าลาวทั้งก่อนและหลังสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปี 2543 รวมถึงวิเคราะห์สาเหตุและวิธีการปรับเปลี่ยนท่าที และทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ยโสธร นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ รัตนา บุญมรรยะ (1997) “Contested Concepts of Development in Rural Northeastern Thailand” งานนี้เป็นการวิเคราะห์ว่าผลกระทบการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในภูมิภาคอีสาน

ในระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมาได้ถูกศึกษาของอาจารย์ชาร์ลส์ เอฟ. กายส์จากสำนักมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยวอชิงตัน สหรัฐอเมริกาต่างทยอยเรียนจบการศึกษาระดับปริญญาเอกและกลับมาทำงานในไทยเป็นจำนวนไม่น้อย เช่น ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี พัฒนา กิตติอาษา สุชาติ ทวีสิทธิ์ ประสิทธิ์ ลิปรีชา และ รัตนา บุญมรรยะ ในจำนวนเหล่านี้จะพบว่า 2-3 ท่านได้ผลิตงานอีสานออกมาอย่างต่อเนื่อง

โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ในการตั้งคำถามต่อการพัฒนาในแนวทางทันสมัยนิยมที่เป็นกระแสหลักและใช้แนวทางการศึกษาแบบรื้อสร้าง (de-constructionist approach) มาทบทวนการพัฒนาที่เป็นกระแสหลัก โดยวางทบทวนการพัฒนาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวมาเป็นกรณีตัวอย่าง

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษากลุ่มชาวจีนและชาวนวนในอีสานอีกด้วย ได้แก่ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข เรื่อง "ชาวจีนในอำเภอสองแห่งของจังหวัดยโสธร: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี" (2532) เป็นเรื่องแรกที่ศึกษาเกี่ยวกับชาวจีนในภาคอีสานที่ทำต่อจากงานของสกินเนอร์ แต่งานนี้ได้เน้นเป็นกรณีศึกษาเฉพาะที่จังหวัดยโสธร หลังจากนั้นในช่วงทศวรรษ 2540 ได้มีการศึกษาชาวจีนในอีสานเพิ่มขึ้นได้แก่ รุ่งจิต ปรัญญาสันติ (2542) "การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตและบทบาทของชาวจีนในอำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา ระหว่างปี พ.ศ. 2490-2539" วรเทพ สันติวรวัช "วิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษ" (2542) เพ็ญแข คชเดช (2543) "บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครอุดรธานี พ.ศ. 2480 ถึง พ.ศ. 2540" ธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์ (2543) "รูปแบบและคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบจีนในอำเภอ เมือง จังหวัดร้อยเอ็ด" และธานี พันแสง "บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540 " (2544) ส่วนชาวนวนนั้น ได้แก่งานของสุรัตน์ วรจรรย์ที่ศึกษาเกี่ยวกับเรือนของชาวนวนในจังหวัดสกลนคร และงานของจิราภรณ์ วีระชัย (2543) "สถานภาพและบทบาทของเจ้าองค์โตที่มีผลต่อวิถีชีวิตชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย" สำหรับกลุ่มชาวนวนนี้ พบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจควรแก่การศึกษาอีกมากที่สำคัญก็คือ ประเด็นทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาวนวนที่จังหวัดสกลนคร ข้อมูลเบื้องต้นผู้เขียนพบว่า ชาวนวนในจังหวัดนี้เพียงจังหวัดเดียวในภาคอีสานที่มีฐานะดีกว่าชาวจีนในอีสานแต่ยังไม่มียานขึ้นใดได้ศึกษา ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในอีสานยังมีอีกมากแต่กระจัดกระจาย ซึ่งในที่นี้ไม่สามารถนำมาเสนอได้อย่างครบถ้วน

3.2. งานที่มีการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

งานในกลุ่มนี้มีมากมายจากหลายสาขาและมีหลายประเด็นด้วยกัน สำหรับในบทความนี้จะเน้นไปที่สาขามานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์เป็นหลัก โดยนำเสนออย่างสั้น ๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมเท่านั้น

กลุ่มที่ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมอีสาน งานที่เด่นในประเด็นนี้ก็คือ งานของกลุ่ม รศ.ดร.ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ เป็นผู้อำนวยการโครงการ ซึ่งรู้จักในนามโครงการ 2010 โดยมี ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ เป็นทีมศึกษาภาคอีสาน พอแบ่งลักษณะของงานที่ศึกษาได้ 2 ลักษณะ คือ การศึกษาภาพรวมของภาคอีสานจากเอกสาร 1 เรื่อง และการศึกษาจากภาค

สนามอีก 4 เรื่อง งานที่ศึกษาจากเอกสารคือ "การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการพัฒนาทางการเมืองในประเทศไทยในช่วง ค.ศ. 1950 – 1990: กรณีศึกษาภาคอีสาน" งานนี้มีเนื้อหาครอบคลุมใน 5 ประเด็นหลัก คือ พัฒนาการของการผลิตเชิงพาณิชย์ (Stages of Commercialization) การขยายตัวของรัฐ (Expansion of State) การเปลี่ยนแปลงในด้านอุดมการณ์ (Ideological Change) การเข้าถึงและผลกระทบของข้อมูลข่าวสาร (Access and Impact of Information) ความสัมพันธ์ของเมืองกับชนบท (Urban – Rural Relations) โดยนำเสนอภาพของการเปลี่ยนแปลงในประเด็นดังกล่าวในรอบ 40 ปี ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคอีสานตั้งแต่ปี ค.ศ.1950-1990 และมีการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงใน 3 มิติที่เกี่ยวพันกันคือ ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมและกลยุทธ์ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ชาวบ้าน นักธุรกิจ นักการเมือง และข้าราชการ

สำหรับงานภาคสนาม 4 เรื่อง คือ เรื่อง "พัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนชนเมืองหลักภาคอีสาน" เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชนเมืองหลักตั้งแต่ตั้งชุมชนถึงปัจจุบัน" เรื่อง "ผู้นำท้องถิ่นอีสานกับเครือข่ายความสัมพันธ์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากกรณีศึกษา" และเรื่อง "ระบบการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาของชาวบ้านในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" (2535)

กลุ่มที่ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสาน: หมู่บ้าน เมืองและเจ้าเมือง

ในการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านพบว่าม้งงานอยู่ 2 กลุ่ม คือ ของกลุ่มอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและศิษย์ ได้แก่ งานของประนุช ทรัพย์สาร "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475" (2525) และหลังจากนี้ก็จะม้งงานในกลุ่มของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาได้ผลิตออกมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมี สกว. เป็นแหล่งทุนที่สำคัญ

ส่วนอีกกลุ่มอยู่ภายใต้การสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่นเป็นหลัก เป็นการศึกษาเพื่อนำไปพัฒนาชุมชนโดยมุ่งดูความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนับตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่1ในปี พ.ศ.2503 เป็นต้นมา ส่วนวิธีการศึกษาได้เข้าไปศึกษาอยู่ในหมู่บ้านทั้งจากการสังเกต สัมภาษณ์ งานกลุ่มนี้ ได้แก่ งานของสุเทพ เชาวลิ (2528) "โครงการประวัติศาสตร์หมู่บ้านไทย: กรณีบ้านกุดนางอาย" สุเกสสินี สุภธีระ และมันทนา สามารถ (2528) "การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน: กรณีศึกษาบ้านงิ้ว" สุเมธ แก่นมณี , 2528 "รายงานประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านโคกล่าม" และจุฬาร โชติช่วงนิรันดร์ "การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านโปโล" งานทั้ง 4 ชิ้นนี้ เป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่ใช้กรอบเดียวกัน คือ มุ่งศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเน้นถึงขบวนการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2503 จนกระทั่งถึงปีที่วิจัย

ต่อมาปี 2531 ได้มีงานของไพโรจน์ สมิธและคนอื่น ๆ (2531) "รายงานการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในภาคอีสานและรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม" และยังมีงานที่ศึกษาหมู่บ้านในเขตป่า ได้แก่ งานของชลิต ชัยครุฑิต "การเปลี่ยนแปลงและรูปแบบการพัฒนาหมู่บ้านในเขตป่าเตรียมการสงวน ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโคกสง่า ต.หนองแวง อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ" และของผู้เขียนเองเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงและรูปแบบการพัฒนาของหมู่บ้านป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านราษฎร์สามัคคี ต.โนนสมบูรณ์ อ.เสิงสาง จ.นครราชสีมา" ทั้งสองเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง และเพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาของหมู่บ้านที่อยู่ในเขตป่าไม้ นอกจากนี้ยังมีงานของ สุวิทย์ วีระศาสตร์ "วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษานายคาลิป ตำบลคาลิป กิ่งอำเภอกะดินยักษ์ จังหวัดขอนแก่น"

หลังจากนั้นก็ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับหมู่บ้านออกมาหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น งานของพวงแก้ว เรื่องไฟศาล (2535) "พัฒนาการหมู่บ้านผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในภาคอีสาน" ที่ศึกษาถึงกำเนิดและพัฒนาการของหมู่บ้านผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในภาคอีสานและกลไกวิธีการของรัฐในการปฏิบัติตามนโยบาย 66/2523 และ 65/2525 ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย โดยศึกษาใน 3 หมู่บ้าน ที่ จ.นครพนม มุกดาหาร

ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองและเจ้าเมืองนั้น พบว่ามีหลายชิ้นด้วยกันที่สำคัญได้แก่ งานของ วีระชัย บุญมาธรรม (2528) "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ.2336-2450" พวงไข่มุกข์ คุณารัตนพุกษ์ "ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) " (2521) ขจีรัตน์ ไชยวัฒน์ (2532) "ความสำคัญทางการเมืองของเมืองนครราชสีมา: บทบาทของเจ้าเมืองตระกูล ณ ราชสีมา ระหว่าง พ.ศ.2325-2388" วิโรจน์หิบบแก้ว (2529) "ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง พ.ศ.2325-2443" สุทัศน์ กองทรัพย์ (2536) "ความสำคัญของหัวเมืองคูขันธุ์ สังฆะ และสุรินทร์ พ.ศ.2302-2450) เขียมกมล จันทะประเทศ (2538) "สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ.2425-2476" นอกจากนี้ยังมีงานของชลิต วิพทนะพร (2529) "การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสาน ระหว่างปี พ.ศ.2321-2453" เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ยังมีอีกหลายเมืองที่สำคัญ ๆ ที่ยังไม่ได้รับการศึกษา (ในส่วนตัวเขียนเองได้รับทุนจากมหาวิทยาลัยขอนแก่นให้ศึกษาเรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองในกลุ่มจารย์แก้ว พ.ศ.2256-2436 ยังไม่แล้วเสร็จ)

กลุ่มที่ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสาน

งานที่ศึกษาช่วงก่อน 2475 ได้แก่ งานของ ชุมพล แนวจำปา "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบน พ.ศ.2443-2468" (2528) ส่วนงานเขียนที่ศึกษาประวัติ

ศาสตร์เศรษฐกิจอีสานในช่วงหลัง พ.ศ.2475 นั้นพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาทางด้าน เศรษฐกิจแบบลุ่มน้ำต่าง ๆ ในภาคอีสานของสุวิทย์ ธีรศาศวัตและคณะ ที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ.2475 – 2528 (2528) ศึกษาใน 6 จังหวัด คือ จังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และยโสธร นอกจากนี้ยังมีเรื่อง "ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำชีระหว่าง พ.ศ.2475 – 2526" (2529) กรณีสามหมุ่บ้านในจังหวัดร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และขอนแก่น "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนลุ่มน้ำสงครามตั้งแต่ พ.ศ.2475 ถึงปัจจุบัน" (2530) ซึ่งศึกษาในพื้นที่ 4 หมุ่บ้าน 3 จังหวัด คือ จังหวัดสกลนคร นครพนม และจังหวัดหนองคาย และเรื่อง " การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนลุ่มน้ำมูล ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – ถึงปัจจุบัน" (2532) โดยศึกษาในพื้นที่ 4 หมุ่บ้านในจังหวัดกาฬสินธุ์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี รวม 4 จังหวัด

งานวิจัยทั้ง 4 เรื่องดังกล่าวนี้ ใช้โครงสร้างในการศึกษาล้ายคลึงกัน คือ ต้องการศึกษา เปรียบเทียบระบบเศรษฐกิจแบบลุ่มน้ำระหว่างก่อนมีแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2475-2503) กับสมัยหลังมีแผนดังกล่าวคือ ตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นไป และต้องการ ศึกษาบทบาทของรัฐที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในลุ่มน้ำต่าง ๆ รวมทั้งผลกระทบ ของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อชุมชน ส่วนความแตกต่างนั้นอยู่ตรงกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในส่วนพื้นที่การศึกษาที่ใช้เกณฑ์การคมนาคมทางน้ำเป็นหลักนั้น จะพบว่า ยังขาดภาพของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มน้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญมากแห่งหนึ่งของภาคอีสานที่ไหลผ่านหลายจังหวัด ได้แก่ เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี นอกจากนี้แม่น้ำโขงยังเป็นแม่น้ำที่ใช้เป็นเส้นทางที่สำคัญในการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน อีกด้วย ส่วนพื้นที่ตอนในของภาคที่ยังไม่ได้ศึกษา คือ นครราชสีมา อุตรดิตถ์ และเป็นที่น่า สังเกตว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ โดยใช้เกณฑ์เส้นทางคมนาคมทางบกที่สำคัญที่ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ต่อภูมิภาคอีสาน คือ ถนน และรถไฟนั้นยังไม่ได้มีการศึกษาอย่าง จริงจังทั้งที่ปัจจุบันถนนในภาคอีสานเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่สุดของภาค และผลจากการ พัฒนาถนนทำให้ภาคอีสานเป็นภาคที่มีทางหลวงจังหวัดและทางหลวงชนบทมากที่สุด ส่วนใหญ่ ก่ออยู่ในภาคอีสาน คือ ร้อยละ 30 และร้อยละ 44 ตามลำดับ (อาพร สุรวงษ์สิน , 2531: 26)

สำหรับทางรถไฟนั้นมิงานของ วิลาศ โพธิสาร "รถไฟกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ระหว่างปี พ.ศ.2469-2484" (2536) ส่วน สายกรุงเทพ ฯ – หนองคาย โดยผ่าน นครราชสีมา ขอนแก่น อุตรดิตถ์ และสุดทางที่หนองคาย และ สายจากแก่งค้อย ปลาย ทางบัวใหญ่ เป็นทางแยกออกจากสายกรุงเทพ ฯ – อุบลราชธานี ผ่านอำเภอสุระนารายณ์ อำเภอลำนารายณ์ และอำเภอบัวใหญ่ ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง หากจะมีการศึกษาก็น่าจะเป็นไปในรูป ของประวัติศาสตร์หมุ่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงไปภายหลังมีเส้นทางรถไฟผ่านหมุ่บ้านเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีงานสมเกียรติ วันทะนะ (2535) "พัฒนาการของผู้ประกอบการธุรกิจสมัยใหม่ในภาคอีสาน" ประภาพร แพงพะเนา (2535) "การพัฒนาแหล่งน้ำในภาคอีสาน ระหว่างปี พ.ศ.2482-2506" และปราณี วรรณปะเก (2537) เรื่อง "การผลิตข้าวในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล ระหว่าง พ.ศ.2489-2516" เป็นต้น

สำหรับงานในทศวรรษ 2540 ประเด็นทางด้านเศรษฐกิจยังคงเป็นที่สนใจของนักวิจัยที่พยายามหาคำตอบเกี่ยวกับภาคอีสาน งานที่สำคัญช่วงนี้ได้แก่ วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ที่นาโก ย่า ของมณีมัย ทองอยู่ "Transformation of Thai Peasant Economy: The Case of Peasantry in the Nam Pong Watershed" ซึ่งต้องการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาในภาคอีสาน จากแนวคิดว่าการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาเป็นผลจากปัจจัยที่สำคัญสองประการคือ เศรษฐศาสตร์การเมืองของภูมิภาคและพลวัตการปรับตัวของสังคมและครอบครัวชาวนา ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์อีกสองประการคือ เพื่อศึกษาถึงการปรับตัวของชาวนาในระดับชุมชนและระดับครัวเรือนต่อการพัฒนาแบบทุนนิยม และเพื่อประเมินถึงผลกระทบของการปรับตัวของชาวนาที่มีต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชาวนาโดยรวม งานได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเลือกศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาในลุ่มน้ำพอง ซึ่งเป็นลุ่มน้ำหลักของการพัฒนาแบบทุนนิยมนับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา นอกเหนือจากงานของมณีมัย ทองอยู่แล้วยังมีงานของ สุวิทย์ ธีรศาสตร์และคณะ "เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน: ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน (2488-2544)" (2545) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการใหญ่ที่มีศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาเป็นหัวหน้าโครงการ "โครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย" ที่ทำการศึกษาทั้งหมด 4 ภูมิภาค ส่วนแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนทุนคือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ส่วนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน ก็คือ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานในช่วงห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2488-2544) นอกจากนี้ ยังต้องการศึกษาศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานในปัจจุบัน

ส่วนวิธีการศึกษาของโครงการนี้ มีการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยในการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณได้เก็บจาก 3 เขต ในอีสานเหนือ (2 หมู่บ้าน) อีสานกลาง (6 หมู่บ้าน) และอีสานใต้ (4 หมู่บ้าน) ส่วนการศึกษาเชิงคุณภาพได้มีการศึกษาทั้งหมด 9 ชุมชน คือ

(1). วิลาศ โพธิสารและสุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2544 เรื่อง "เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2488-2543): กรณีศึกษาบ้านตระแสง" เป็นชุมชนเขมร อยู่ห่างจากจังหวัดสุรินทร์ 12 กิโลเมตร

(2) ธัญญรัตน์ โลหะชาติและสุวิทย์ ชีรสาคัด.2544. เรื่อง เรื่อง "เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2488-2543): กรณีศึกษาบ้านโนนม่วง" ชุมชนไทยลาว ตำบลนารวน อ.พนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

(3) บุญยงค์ เกศเทศและสุวิทย์ ชีรสาคัด. 2545. " เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านดอนน้อย ตำบลโพรงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม"

(4) กรณีศึกษาบ้านท่าสะอาดใต้ บัวพันธ์ พรหมพักพิง เป็นผู้ศึกษา ส่วนกรณีที่ 5-9 นั้น สุวิทย์ ชีรสาคัดเป็นผู้ศึกษา โดยศึกษาในหมู่บ้านดังนี้คือ (5) กรณีศึกษาบ้านบัว (6) บ้านวังสวน (7) บ้านท่าแก (8) บ้านโนนเปลือย และ (9) บ้านโคกเจริญ

นอกจากนี้ ภายใต้กรอบโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ยังมีโครงการย่อยที่ 12 เรื่อง "เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้: ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง" (2545) ของ สมคิด พรหมจักษ์และคณะ โดยศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ ประกอบด้วย จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และนครราชสีมา และยังมีงานของกลุ่มที่ได้รับทุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ พ.ศ.2543 และได้ตีพิมพ์ปี2545 คือ โครงการวิจัย "ความพอเพียงกับการอยู่รอดของสังคมชนบทไทย: กรณีหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" รศ.ดร.สมคิด พรหมจักษ์และคณะ โดยมีโครงการย่อยอีก 3 โครงการ

จะเห็นได้ว่า ประเด็นทางด้านเศรษฐกิจในภาคอีสาน เป็นประเด็นหนึ่งที่มีการศึกษาสูงมากซึ่งมีการศึกษาทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับภาค

กลุ่มที่ศึกษาทางด้านประเพณี-ความเชื่อและศาสนาในภาคอีสาน

งานที่ศึกษาในกลุ่มนี้มีทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา งานทางด้านสาขาประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องของประวัติของศาสนาโดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย เช่น งานของ กิติรัตน สีนันท์(2533) "การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย พ.ศ.2434-พ.ศ.2468" งานของ ประจวบ แสณกลาง (2531) "บทบาทของพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีต่อสังคมอีสานเหนือ: ศึกษากรณีสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พ.ศ.2436-2529" และยังมีงานของ พรหมณี พลไชยชา (2536) "บทบาทของโรมันคาทอลิกในอีสานปี พ.ศ.2424-2496" เป็นต้น งานของสาขาประวัติศาสตร์จะเน้นการศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก ส่วนการสัมภาษณ์เป็นตัวเสริม

ส่วนงานทางด้านมานุษยวิทยานั้นทางด้านพิธีกรรมและความเชื่อโดยการเข้าไปศึกษาในชุมชน สำหรับงานในประเด็นนี้ผู้ที่มีผลงานต่อเนื่องและเด่นทางด้านนี้ก็คือ สุริยา สมุทคุปต์ พัฒนา กิตติอาษา นันทิยา พุทธะ และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งในที่นี้ของเรียกว่า สุริยาและคณะฯ เพราะสุริยาและคณะโดยเฉพาะผู้ที่เอยนามมานี้ได้ทำงานวิจัยร่วมกันมายาวนาน มีทั้งงานเดี่ยวและงานกลุ่ม โดยเน้นทางด้านมานุษยวิทยาเป็นหลัก งานวิจัยในกลุ่มของอาจารย์สุริยาและคณะฯ มีดังนี้

-สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิตติอาษา. เรื่อง "สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา" (2533) "บุญเวลสของชาวอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา" (2534ก) และเรื่อง "บุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดิน: พิธีกรรม ข้าวและมนุษย์ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของอีสาน" (2534ข) งานชิ้นนี้ได้ใช้แนวการวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยาโดยใช้ประโยชน์จากทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (structural-functionalism) เป็นส่วนใหญ่ และงานวิจัยเรื่อง "หนึ่งประมัยอีสาน: การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน" (2535) ซึ่งจะเห็นได้ว่า งานของสุริยาและคณะฯ ในช่วงที่อยู่ในมหาวิทยาลัยขอนแก่นได้เน้นศึกษาในมิติทางด้านพิธีกรรม 12 ของคนอีสาน และนอกจากนี้สุริยาและคณะฯ ยังได้ศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอีกด้วย "จากยอดห้วยถึงบุญบัง: สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาลุ่มแม่น้ำชี" (2536ข) ซึ่งเป็นงานที่นำเสนอผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาเรื่อง "ผี" กับระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชาวนาลุ่มแม่น้ำชีในเขตจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ และมหาสารคาม โดยใช้ประโยชน์จากกรอบแนวคิดทางทฤษฎี หลักการกระบวนการ และเทคนิควิธีการทางมานุษยวิทยา ได้แก่ เรื่องอำนาจและสิทธิอำนาจของ Max Weber เรื่องมนุษย์นิเวศของ A. Terry Rambo. การวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตรของ Gordon Conway จะเห็นได้ว่า สุริยาและคณะฯ ได้นำกรอบแนวคิดของนักคิดหลายแนวเข้ามาปรับใช้ในการศึกษา ส่วนงานในช่วงระยะหลัง จุดเด่นในยังคงเป็นทางด้านศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรม แต่แนวคิดที่นำมาใช้ได้นำแนวคิดของ Postmodernism มาปรับใช้ผสมผสานกับอีกหลายแนวคิด นับตั้งแต่วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของพัฒนา กิตติอาษา (1999) "You May Not Believe, But Never Offend the Spirits: Spirit-medium Cult Discourses and the Postmodernization of Thai Religion" นอกจากนี้ยังมี เรื่อง ที่อาจารย์สุริยา และพัฒนา ศึกษาร่วมกัน "ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย" (2539) และเรื่อง "วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงผีพ่อนของลาวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา" (2540) และ ยังมีผลงานทางด้านอื่น ๆ เรื่อง "กรวด-หิน-ดิน-ทราย: รัฐ ทุนนิยม และชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์" (2538) เรื่อง "จากไบลานถึงแผ่นดิสก์: พลวัตของการศึกษาวัฒนธรรมอีสานในรอบ 3 ทศวรรษ" (2539) และตลอดงานในช่วงหลังทศวรรษ 2540 สุริยาและคณะฯ ยังคงผลิตงานอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังมีงานของบุคคลต่าง ๆ อีกมาก ได้แก่ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทของ กฤตยา แสงเจริญ (2527) "หมอลำผีฟ้า: ผู้รักษาพื้นบ้าน" ซึ่งศึกษาหมอลำผีฟ้าในจังหวัดร้อยเอ็ด งานของชัยยนต์ เพาพาน (2533) "การลำผีฟ้าในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม" งานวิจัยของปรีชา อุตระกุลและคณะ (2531) บทบาทหมอลำพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน" ได้ศึกษาหมอลำผีฟ้าในอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งวิทยานิพนธ์ของสมใจ ศรีนล้ำ เรื่อง "หมอธรรม

กับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน" (2535) มาริโกะ กาโตะ เรื่อง " การรักษาพยาบาลพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมอลำผีฟ้า บ้านหนองใหญ่ อำเภอน้อย จังหวัดขอนแก่น" (2538) เป็นต้น

เป็นที่น่าสนใจว่าปลายทศวรรษ 2530 เริ่มมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนาควิถีชีวิตในภาคอีสานบ้างแล้วและประเด็นนี้จะได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2540 สำหรับงานที่ศึกษาในเรื่องนี้คือ งานของพิเชฐ สายพันธ์ " นาควิถีชีวิต" อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย" (2539) โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลจากทั้งเอกสารและการลงไปยังเหตุการณ์ในภาคสนาม ใน 3 ช่วงของปี 2537-2539 นอกจากนี้ยังมีงานของ สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ (2542) "ความเชื่อเรื่องนาควิถีชีวิตของชุมชนอีสานลุ่มแม่น้ำโขง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน)" เป็นต้น

กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของผู้หญิงอีสาน

ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงเป็นประเด็นหนึ่งที่มีผู้ให้ความสนใจศึกษาสูงมากในอีสาน งานที่มีการศึกษาในกลุ่มนี้ได้แก่ได้แก่ งานของ Mary Beth Mills (1993) "We Are Not Like Our Mothers: Migrants, Modernity, and Identity in Northeast Thailand" ซึ่งได้เข้าไปศึกษาในชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และได้ตามไปศึกษาชีวิตหญิงอีสาน ที่ทำงานเป็นสาวโรงงานที่อยู่ในกรุงเทพฯ จากการศึกษาพบว่า ผู้หญิงอีสานกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับความขัดแย้งในตัวเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในแง่ที่จะต้องพบกับโลกของชุมชนหมู่บ้านที่ยังคงติดยึดกับประเพณีและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมกับโลกของในเมืองที่ทันสมัยกว่า พร้อม ๆ กับที่ผู้หญิงกลุ่มนี้ต้องทำหน้าที่ของลูกสาวที่รับผิดชอบหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว บทบาทของผู้หญิงสมัยใหม่ที่ทำงานในเมืองมีประสบการณ์ โลกทัศน์ที่แตกต่างจากผู้หญิงรุ่นก่อนหน้านั้น ซึ่งเป็นอยู่ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของไทย นอกจากนี้ยังมีงานของ วิยุทธ์ จรัสพันธ์ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์และปณิดา เพ็ชรพันธ์ ได้ศึกษา "ผู้นำสตรีอีสาน" ซึ่งเป็นกลุ่มกำนันและผู้ใหญ่บ้านในอีสาน โดยเข้าไปศึกษาชุมชน ใช้วิธีการสังเกต และการมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้นำและบุคคลสำคัญในชุมชน

สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิตติอาษา "แม่หญิงต้องค้าหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน" (2537) งานนี้พยายามที่จะอธิบาย "บทบาทและสถานภาพ" ของผู้หญิงในชุมชนหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน โดยพิจารณาจากกระบวนการทอผ้าในชุมชนหมู่บ้านอีสาน 3 แห่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ ศรีสะเกษ และนครราชสีมา โดยเริ่มศึกษาสองแห่งแรกในปี 2523 และ 2531 แล้วศึกษาภาคสนามพร้อมกันทั้ง 3 แห่งในปี 2536 งานของพัชรินทร์ ลาภานันท์ (1993) "Women and the Household Economy: Women Market Traders and Transition Northeast Thailand" ที่ศึกษาบทบาทของแม่ค้าขายผักของชุมชนใกล้เมืองแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น และพบว่า รายได้จากการขายผักที่ตลาดของผู้หญิงเป็น

ค่าใช้จ่ายหลักในชีวิตประจำวันของครอบครัว กิจกรรมชายผักเป็นกิจกรรมที่สำคัญของผู้หญิงที่แต่งงานแล้วในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ในขณะที่หญิงสาวรุ่นใหม่ที่ยังไม่แต่งงานมีแนวโน้มที่จะเข้าไปสู่ภาคเศรษฐกิจหลักโดยเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมือง แต่กิจกรรมของผู้หญิงทั้งสองกลุ่มไม่มีพลังเพียงพอที่จะช่วยให้ผู้หญิงยกระดับความเป็นอยู่ของตนและครอบครัวได้มากนัก งานของ บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2000). "Rural Transformation and Gender Relations in the Northeast of Thailand. และเรื่อง "Resources, Households and the Analysis of Gender Relations During Rapid Rural Transformation in the Northeast of Thailand ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้เน้นศึกษาที่บ้านดอนหาร จังหวัดขอนแก่น โดยเน้นเรื่อง Gender ในครัวเรือนชนบทอีสาน ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการที่ครัวเรือนในชนบทใช้ในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และผลของกระบวนการสนองตอบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมอีสานเป็นความสัมพันธ์ที่เลือนไหลและไม่มีรูปแบบตายตัว การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างเป็นทั้งโอกาสและข้อจำกัดของครัวเรือนชนบทในการดำรงชีวิต โดยทั่วไปคนชนบทจะสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงรอบตัวเขาโดยการนำทรัพยากรของครัวเรือนมาใช้ประโยชน์เพื่อสนองตอบกับข้อจำกัดต่าง ๆ นี้เอง ที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของ ศิริพร โคตะวินนธ์ (2543) "ผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนชายขอบกรณีศึกษาฝ่ายราชโศก: หมู่บ้านแม่มนม้นเย็น 2 และ 3" ซึ่งศึกษาถึงเหตุผลที่ทำให้ผู้หญิงที่เป็นแกนนำและหญิงทั่วไปเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว และเพื่อศึกษาว่าในขบวนการเคลื่อนไหวนี้ผู้ที่เป็แกนนำและผู้หญิงทั่วไปเลือก/ยอมรับบทบาทอะไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงเลือก/ยอมรับบทบาทนั้น รวมทั้งเพื่อศึกษาว่า ผู้หญิงเปลี่ยนแปลงหรือได้รับผลกระทบอะไรบ้างหลังจากเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว

กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองในอีสาน

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มนี้แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งช่วงสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อีกช่วงหนึ่งเป็นช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 งานช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนใหญ่เป็นการศึกษา เกี่ยวกับระบบการปฏิรูปการปกครองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และอีกประเด็นที่มีการศึกษาก็คือ กรณีกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน ซึ่งเป็นเรื่องที่มีการศึกษามากที่สุดเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการเมืองในภาคอีสาน โดยเฉพาะช่วง 2434-2435 และเรื่อยมาถึง 2502 กรณีกบฏศิลา วงศ์สิน (2502) โดยในช่วงหลังทศวรรษ 2520 นักวิชาการไทยได้หันมาสนใจประเด็นกรณีกบฏผู้มีบุญในภาคอีสานมากขึ้น ได้แก่งานของ นางลักษณ ลัมศิริ "ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445" (2525) และฉลอง สุนทรวาณิชย์ และฉัตรทิพย์ นาถสุภา

และประนุช ทรัพย์สาร (2527) เป็นต้น โดยในงานศึกษาเหล่านี้ได้มีจุดเน้นของสาเหตุของการเกิดเหตุการณ์ที่แตกต่างกันดูรายละเอียดในพรทิพย์ อันตระกูลและอัจฉราพร กมฺพพิสมัย (2527) นอกจากนี้ยังมีงานของสายพิน แก้วงามประเสริฐ "การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี"ซึ่งเป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการ "สร้าง"ประวัติศาสตร์มา "รับใช้"การเมือง โดยเน้นศึกษาอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ตั้งแต่รัชกาลที่3-ปัจจุบัน

ส่วนงานที่มีการศึกษาในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเรื่องการเมืองอีสานที่สำคัญ ๆ ได้แก่ งานของ พรียา ภูวณศิริ "แนวคิดและบทบาททางการเมืองของทองอินทร์ ภูริพัฒน์" (2533) อติเรก บุญคง "บทบาทของขบวนการเสรีไทยสายอีสานและบทบาททางการเมืองของสมาชิกหลังสงครามโลกครั้งที่2 พ.ศ.2484-2495" (2536) ประสพ วงศ์หนองหัว "บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ระบอบการเมือง พ.ศ.2480-2529" (2537) สำหรับงานทางด้านการเมืองในช่วงหลังทศวรรษ 2540 ยังคงมีการศึกษาเกี่ยวกับนักการเมืองอีสาน ได้แก่ วิทยานิพนธ์ของอภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน (2542) "เตียง ศิริขันธ์สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร พ.ศ.2480-2495" เฉลิมเกียรติ ภาะระราช (2542) บทบาททางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นอีสานระหว่าง พ.ศ.2481-2495" และ วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของประภาส ปันตบแต่ง (2541) "การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน" และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2543) "การรวมกลุ่มทางการเมืองของ "ส.ส.อีสาน" พ.ศ.2476-2494" เป็นต้น

จากตัวอย่างข้างต้นพบว่า ประเด็นทางด้านการเมืองในระดับชาติ จะยังคงมีการศึกษาต่อไป โดยเฉพาะช่วงปลายทศวรรษ 2490 จนถึง 2516 และอีกช่วงหนึ่งคือหลัง 2516 เป็นต้นมา ที่ระบบประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้งมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก ระบบการเมืองจะตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้ที่เป็นฐานเสียงเฉพาะบางกลุ่ม มีกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์และกลุ่มที่สูญเสียผลประโยชน์จากการเมืองของการเลือกตั้ง สิ่งเหล่านี้มีผลต่อ การกำหนดยุทธศาสตร์การเลือกตั้งของพรรคการเมืองต่าง ๆ ทั้งในเมืองหลวงและในส่วนภูมิภาคต่าง ๆ ท้องถิ่นอีสานเป็นภูมิภาคหนึ่งที่น่าสนใจเนื่องจากมีจำนวนส.ส. มากที่สุดที่บรรดาพรรคต่าง ๆ ต้องการได้เป็นฐานเสียง ซึ่งการศึกษาในมิติทางด้านประวัติศาสตร์ช่วงดังกล่าวนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาส่วนการเมืองในระดับท้องถิ่นพบว่า น่าจะเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องนับตั้งแต่มีการจัดตั้งเทศบาลในภาคอีสานในปี 2476 เป็นต้นมา ดังนั้น การศึกษาการเมืองทั้งในสองระดับคือ ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ หากมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องและหลากหลายมุมมองแล้ว จะช่วยให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและนักการเมืองในสังคมไทยได้ลึกซึ้งขึ้น

นอกจากประเด็นหรือหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ยังมีประเด็นอื่น ๆ อีกไม่น้อยดังเช่น วิทยานิพนธ์ของจรินทร์ บุญม๊ะยะ (1995) "Peasant Movement and Organization: A

Case of Esarn Small Farmers' Assembly (ESFA) in Northeastern Thailand" ที่นำเสนอกรณี
สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานในฐานะที่เป็นองค์กรและขบวนการชาวนาชาวไร่ที่รวมตัวกัน
ขึ้นมาเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อปกป้องรักษาสิทธิและผลประโยชน์ของกลุ่มตน โดยงานนี้ต้องการศึกษา
ถึงความพยายามของชาวนา ชาวไร่ในอีสานในการแก้ไขปัญหาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและ
สังคมและมุ่งหาคำตอบว่า สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานเกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นองค์กรแบบ
ไหน ใช้ยุทธวิธีในการแก้ปัญหาและรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกอย่างไร และถือได้ว่าเป็นการ
เคลื่อนไหวของชาวนาชาวไร่ที่ประสบผลสำเร็จแค่ไหนอย่างไร นอกจากนี้ยังมีงานของ จารุพิณณ์
เรืองสุวรรณ (2535) "นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ระหว่าง พ.ศ.2444-2503" ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์. (2543) "การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคน
ในเมืองประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย" เป็นต้น

ในระดับท้องถิ่นพบว่า น่าจะเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อ
เนื่องนับตั้งแต่มีการจัดตั้งเทศบาลในภาคอีสานในปี 2476 เป็นต้นมา ดังนั้น การศึกษาการเมือง
ทั้งในสองระดับคือ ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ หากมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องและหลากหลายมูม
มองแล้ว จะช่วยให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและนักการเมืองในสังคมไทย
ได้ลึกซึ้งขึ้น

นอกจากประเด็นหรือหัวข้อต่างๆที่กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ยังมีประเด็นอื่นๆอีกไม่น้อย ดัง
เช่น วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Naline Tantuvanit (1994) "Ideology and Ideological
Practices of the Thai Peasantry" เกี่ยวกับอุดมการณ์ และวิทยานิพนธ์ของจรินทร์ บุญม๊ะยะ
(1995) "Peasant Movement and Organization: A Case of Esarn Small Farmers' Assembly
(ESFA) in Northeastern Thailand" ที่นำเสนอกรณีสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานในฐานะที่
เป็นองค์กรและขบวนการชาวนาชาวไร่ที่รวมตัวกันขึ้นมาเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อปกป้องรักษาสิทธิและ
ผลประโยชน์ของกลุ่มตน โดยงานนี้ต้องการศึกษาถึงความพยายามของชาวนา ชาวไร่ในอีสานใน
การแก้ไขปัญหาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมและมุ่งหาคำตอบว่า สมัชชาเกษตรกรราย
ย่อยภาคอีสานเกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นองค์กรแบบไหน ใช้ยุทธวิธีในการแก้ปัญหาและรักษาผล
ประโยชน์ของสมาชิกอย่างไร และถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวของชาวนาชาวไร่ที่ประสบผลสำเร็จ
แค่ไหนอย่างไร นอกจากนี้ยังมีงานของ จารุพิณณ์ เรืองสุวรรณ (2535) "นโยบายของรัฐบาลไทย
เกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ.2444-2503" ฝนวันจันทร์ ศรี
จันทร์ (2543) "การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนในเมืองประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาเมือง
ประวัติศาสตร์พิมาย" เป็นต้น

งานเขียนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ลาว)

หากพิจารณางานเขียนเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของคนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงย้อนไปในสมัยประวัติศาสตร์แล้วจะพบว่า มีเอกสารที่เขียนเกี่ยวกับลาวน้อยมา งานเขียนเกี่ยวกับลาวในยุคแรก ๆ นอกเหนือจากตำนานและพงศาวดารของลาวแล้ว พบว่า บันทึกทางประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ที่ได้บันทึกเกี่ยวกับลาวในยุคแรกที่สำคัญคืองานของ Giovanni Filippo de Marini เรื่อง "ประเทศลาวในทศวรรษ ค.ศ. 1640" (หม้วน รัตนวงแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาลาวและอรรถ นันทจักรแปลเป็นภาษาไทย, 2542) เป็นงานเกี่ยวกับล้านช้างสมัยพระเจ้าสุริยวงศา ที่ตีพิมพ์เป็นภาษา อิตาลีในปี ค.ศ. 1663 โดยผู้เขียนได้ข้อมูลจากคำบอกเล่าของคุณพ่อ เด เลรียซึ่งเคยพำนักในลาวถึง 5 ปี ในช่วง ค.ศ. 1641-1647 เพื่อที่จะเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในลาว งานของมารินิแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่งกล่าวถึงประเทศตุงกิง และส่วนที่สองกล่าวถึงลาว โดยแบ่งเป็น 6 หัวข้อ นับตั้งแต่ 1. ความอุดมสมบูรณ์และความแข็งแรงของล้านช้าง 2. อีตคองประเพณีและเอกลักษณ์ของชาวล้านช้าง 3. พระราชวงศ์ บุคลิกของกษัตริย์และการเมืองของราชอาณาจักร 4. ศาสนานิกายต่าง ๆ ในล้านช้าง 5. คลองธรรมและการปฏิบัติตนของนักบวช ซึ่งเรียกว่า "ตาละปอย" 6. การกระทำของพวกตาละปอยเพื่อรักษาอิทธิพลไว้ในลาว นอกจากนี้ยังมีงานของวันุลสตอฟ ชาวอิตาลี "เดินทางมาเวียงจันทน์ 1641-1642" (หม้วน รัตนวงแปลเป็นภาษาลาว, 1998) โดยท่านได้บันทึกไว้ตั้งแต่กัมพูชาสู่ประเทศลาวและการเดินทางจากลาวสู่กัมพูชา รวมทั้งได้เรื่องราวที่เกิดขึ้นขณะที่พักอยู่ในลาว

นอกจากนี้ยังมีบันทึกของชาวตะวันตกที่เข้ามาในระยะเวลาต่อมาอีกมากได้แก่ งานขององรี มูโฮต์ (Henri Mouhot, 1990) ซึ่งเดินทางจากกรุงเทพฯ ค.ศ. 1860 ผ่านอีสานและเข้าสู่ลาวผ่านเวียงจันทน์เมืองร้างแล้วลัดเลาะแม่น้ำฝั่งซ้ายขึ้นไปหลวงพระบางและก็เสียชีวิตในปลายปี ค.ศ. 1861 ที่หลวงพระบาง หลังจากนั้นก็มีงานของ สมิธ เรื่อง "บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบน ประเทศสยาม" (Notes of a Journey on the Upper Mekong, Siam) เมื่อปี พ.ศ. 2435 (1892) ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลสยามให้สำรวจแถบภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยามรวมถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทำให้สมิทออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปภาคเหนือถึงเชียงรายได้เข้าสู่หลวงพระบาง จากนั้นเดินทางกลับกรุงเทพฯ ใช้เส้นทางผ่านโคราชและหนองคายเข้าสู่เวียงจันทน์ และที่เวียงจันทน์ สมิธได้บรรยายอย่างละเอียดถึงสภาพเมืองเวียงจันทน์ร้าง และตลอดเส้นทางต่าง ๆ ที่ผ่าน นอกจากนี้ยังมี "บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438" (Voyage dans le Laos Tome Premier 1895) ของ เอเจียน แอมอนิเย (ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์ แปล) ซึ่งเป็นงานสำรวจภาคสนามอย่างละเอียดทางด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากร ประชากร การหาเลี้ยงชีพ ภูมิประเทศ ประเพณี การค้าขาย-สินค้า ระบบเงินตรา วัดและศาสนสถาน รวมทั้งเรื่องทั่วไป และยังมีคนอื่น ๆ อีกมากได้แก่ P. Neis "Travels in Upper

Laos and Siam" ช่วง ค.ศ.1882-1884 งานของ Captain P. Cupet. " Among the Tribes of Southern Vietnam and Laos" ช่วง ค.ศ. 1891 งานของ E.Lefevre " Travels in Laos" ช่วง เดินทาง ค.ศ.1894-1896 และงานMarthe Bassenne (In Laos and Siam) เขียนปี ค.ศ.1909 บันทึกการเดินทางจากแม่โขงสู่หลวงพระบางและกลับถึงสยาม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ภาพของลาวส่วนหนึ่งสามารถมองเห็นได้จากมุมมองของชาวต่างชาติ สำหรับงานเขียนที่เป็นของไทยนั้น พบว่า เอกสารที่มีอยู่ในไทยช่วงก่อนที่ลาวจะตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสนั้นพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเอกสารทางราชการประเภท รายงานราชการต่าง ๆ จดหมายเหตู และพงศาวดาร (ดูเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ) สำหรับการนำเสนอในบทความนี้ เนื่องจากผู้เขียนมีเวลาในการศึกษาอย่างจำกัด ประกอบกับเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ใหญ่มากรวมทั้งงานเขียนของลาวเองส่วนใหญ่เนื่องจากเป็นช่วงการสร้างชาติงานเขียนทางด้านประวัติศาสตร์จึงมีการผลิตออกมามาก ด้วยเหตุนี้ในงานนี้จึงขอนำเสนองานเขียนของลาวจากเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก ซึ่งหากพิจารณางานเขียนของลาวแล้ว พอที่จะจัดกลุ่มงานเขียนได้ดังนี้

1. งานเขียนของลาวช่วงก่อน ค.ศ.1945¹

จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของลาวพบว่า อาณาจักรล้านช้างเคยเป็นอาณาจักรที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาตั้งแต่พระเจ้าฟ้ารุ่งม ต่อมาได้แตกแยกเป็นสามอาณาจักรคือ อาณาจักรจำปาศักดิ์ อาณาจักรเวียงจันทน์ และอาณาจักรหลวงพระบาง ในปี ค.ศ.1779 (พ.ศ.2322) อาณาจักรทั้งสามก็เสียเอกราชให้แก่ไทยจนถึงปี ค.ศ.1893(พ.ศ.2436) รวมระยะเวลาที่ไทยปกครองนาน 114 ปี หลังจากนั้นลาวก็อยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1945) จึงได้รับเอกราช รวมระยะเวลาที่อยู่ใต้การปกครองฝรั่งเศสนาน 52 ปี จึงถือได้ว่า ช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญยิ่งของประวัติศาสตร์ลาว

จากการสำรวจงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงก่อนได้รับเอกราช พบว่า มีน้อยมาก ในงานของมะยูรีและเผยแพร่ หน้าสิ่วฉนวน (1988: 12-13) กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "เอกสารของลาวโบราณนั้นหายาก เนื่องจากเอกสารนั้นทำด้วยใบลาน และได้รับความเสียหายจากดินฟ้าอากาศ กาลเวลา และสงคราม และในงานนี้ยังได้กล่าวไว้อีกว่า "ตามคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสอยู่หลวงพระบาง กองทัพสยามต้องใช้ช้าง 7 เชือกเพื่อต่างเอกสารใบลานอันสำคัญจากเวียงจันทน์ไปยังบางกอกในปี 2370 และช้างอีก 20 กว่าเชือกต่างเอกสารอื่นๆไปไว้เมืองยโสธร...ทุกการบันทึกเกี่ยวกับประวัติแขวงเวียงจันทน์ก็ได้สูญหายไป...ถึงอย่างใดก็ดี อาจเป็นไปได้สำหรับนักค้นคว้าผู้โชคดี และทั้งมีความมานะอดทนที่จะค้นพบเอกสารลาวดั้งเดิมเกี่ยวกับสมัยนั้น ตามที่พวกเขา

¹ ภาอิ ไซ ค.ศ.ในการนำเสนอ เนื่องจากเอกสารลาวที่ตีพิมพ์หลัง 1975 ใช้ ค.ศ.เป็นหลัก และรายละเอียดเกี่ยวกับงานเขียนของลาวนี้ดูในหนังสือ (ธิดา สาระยา, 2545) ที่ผู้เขียนได้นำเสนอในหนังสือดังกล่าว

จนถึงปัจจุบัน ก็มีเพียงแต่นักค้นคว้าสองคนที่ได้นำเอาแหล่งดังกล่าวมาหมุนใช้ คือ ผลงานค้นคว้าของมหาสีลา วีระวงส์และมหาคำ จำปาแก้วมณี"

เห็นได้ว่า เอกสารของลาวในช่วงดังกล่าวที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันนั้นเหลือน้อยมาก อย่างไรก็ตาม งานเขียนของลาวในช่วงนี้ ได้แก่ ตำนานขุนบรมราชาธิราช(อักษรธรรม) ตำนานเมืองพวน(อักษรธรรม) พงศาวดารย่อเวียงจันทน์(เจ้าขัติยยะ เขียนไว้ในปี จ.ศ.1091) ตำนานพระเจ้าพระบาง พระแชงคำ(อักษรธรรม) นิทานจันทพานิช(อักษรธรรม) วรรณคดีเรื่องท้าวฮุ่ง หรือเจือง(อักษรธรรม) และกฎหมายโบราณของลาว เป็นต้น ในงานเหล่านี้ได้มีการแปลเป็นภาษาลาวบางส่วน นอกจากนี้ ยังมีที่เกี่ยวกับขุนบรม หรือพงศาวดารล้านช้าง หรือที่ลาวใช้เรียกอีกชื่อหนึ่ง คือ **พื้นขุนบรม** ซึ่งถือว่า เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่สำคัญชิ้นหนึ่งในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของลาว พื้นขุนบรมนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชวงศ์ พระราชสำนัก พระราชกรณียกิจของกษัตริย์ในอาณาจักรล้านช้าง ส่วนงานเขียนเกี่ยวกับพื้นขุนบรมนั้นพบว่ามีทั้งหมด 16 ฉบับ (ดูรายละเอียดในสุนทร โพธิ์สาน, 1996: 51-62)

อาจกล่าวได้ว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงนี้ จะเน้นการเขียนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ของลาวเป็นหลักและปิดแนวการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารอันได้แบบอย่างมาจากไทย

2. งานของลาวสมัยได้รับเอกราช ค.ศ.1945-1975

หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่า งานเขียนประวัติศาสตร์ลาวและการเขียนพงศาวดารของลาวได้เริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเป็นช่วงสร้างชาติ ต่อมาภายหลังได้รับเอกราชได้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองภายในลาวแตกแยกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายขวามีสหรัฐอเมริกาและไทยให้การสนับสนุน ส่วนฝ่ายซ้ายมีเวียดนามเหนือและพันธมิตรค่ายคอมมิวนิสต์ให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตาม ในช่วง ค.ศ.1972-1973 แต่ละฝ่ายได้หันกลับมาเจรจาทางการเมืองหลายครั้ง นำไปสู่การยุติการรบและการจัดตั้งรัฐบาลผสมร่วมกัน จากนั้นตลอดช่วง ค.ศ.1974-1975 ลาวฝ่ายซ้ายก็สามารถพัฒนาฐานทางการเมืองการปกครองทั้งในเวียงจันทน์และหลวงพระบาง จนในที่สุดกลางปี ค.ศ.1975 ขบวนการปลดปล่อยลาวก็สามารถยึดครองอำนาจทางการเมืองได้อย่างสมบูรณ์ภายใต้การนำของพรรคประชาชนลาวปฏิวัติ (The Lao People's Revolutionary Party) โดยมีท้าวไกสอน พรมวิหาร เป็นผู้นำ ส่วนสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิตของลาวก็ได้ประกาศสละราชสมบัติ และนายกรัฐมนตรีเจ้าสุวรรณภูมิก็ตกจากตำแหน่ง ถือเป็นการสิ้นสุดในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองภายในลาวที่ยาวนานกว่า 30 ปี เพื่อสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ภูวดล ทรงประเสริฐ, 2535) ดังนั้น ในงานเขียนของลาวบางเล่มได้

เรียกว่าปี 1975ว่า เป็นปีแห่งการเริ่มสันติภาพ เอกราช เอกภาพและสังคมนิยม และยังถือว่า เป็นช่วงแรกระยะเปลี่ยนผ่านในก้าวขึ้นสู่สังคมนิยมของลาวด้วย

ดังนั้น หากพิจารณางานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงนี้แล้วพบว่า มีความเกี่ยวพันกับภูมิหลังประวัติศาสตร์อย่างมาก ในส่วนเนื้อหาพอที่จะจัดได้เป็น 2 ประเภทคือ

ประเภทที่ 1 งานเขียนเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญ งานเขียนประเภทนี้ของลาวในช่วงนี้ยังมีไม่มากนัก แต่ที่สำคัญก็คือ งานของท้าวอุ่น ชนะนิกร หรือ ท้าวอุ่น ดินเย็น ที่เขียนเรื่อง "ความหลัง อดีตชีวิตประวัติของท้าวอุ่น ชนะนิกร" ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์เสียงเสรี ราชวันเมื่อ ค.ศ. 1970หรือ พ.ศ.2513 งานชิ้นนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยปภัสสร โพธิ์ญานนท์ และสำนักพิมพ์ดวงกมลเป็นผู้จัดพิมพ์ในปี 2519 นอกจากนี้ยังได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย John B. Murdoch และ 3264 ในปี ค.ศ. 1975 เนื้อหาของงานชิ้นนี้แบ่งเป็น 2 ภาค โดยเริ่มบันทึกเนื้อหาตั้งแต่ปี ค.ศ.1933 ซึ่งเป็นปีที่ผู้เขียนสำเร็จจากมหาวิทยาลัยที่ฮานอย สาขาสัตวแพทย์ และการเข้ารับราชการ ส่วนเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ ส่วนใหญ่เน้นในช่วงการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเอกราชในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งที่เคลื่อนไหวในประเทศไทยและลาว งานเขียนเล่มนี้ท้าวอุ่นตั้งจุดมุ่งหมายไว้หลายข้อ ที่สำคัญคือ "อยากให้พี่น้องร่วมชาติลาวด้วยกันได้รู้แจ้งเห็นจริงในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองของเรา ทั้งในสมัยอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสและสมัยที่ได้เอกราชแล้ว...ในที่สุดอยากให้อนุชนลูกหลานลาว ได้สำนึกถึงความลำบากยากแค้น และความเสียสละของคนลาวรุ่นก่อน เพื่อกอบกู้เอกราช และเพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราช อธิปไตย และดินแดนของลาว"

เจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ เรื่องพระราชประวัติ วงศ์วังหน้า ราชตระกูลเจ้าอุปราชอุ่นแก้ว จัดพิมพ์ในปี ค.ศ.1971 (พ.ศ.2514) โดยงานนี้เขียนขึ้นเพื่อ "ถวายแด่เจ้านายในตระกูลวงศ์วังหน้า..." เนื้อหาเริ่มตั้งแต่ประวัติเจ้ามหาอุปราชอุ่นแก้วจนถึงสมัยเจ้ามหาอุปราชเพ็ชรราช และจากงานชิ้นนี้ในงานของ 3349 (นามแฝง) ที่เขียนเรื่อง "เจ้าเพ็ชรราช บุรุษเหล็กแห่งพระราชอาณาจักรลาว" (2531) ก็ได้นำพระประวัติย่อเจ้าเพ็ชรราชจากหนังสือเจ้าคำหมั้นเล่มนี้มากล่าวนำเสนอไว้ด้วย

ประเภทที่ 2 พงศาวดารและหนังสือทางประวัติศาสตร์ ซึ่งผลิตออกมามากในช่วงเวลานี้ เนื่องจากเป็นช่วงหลังได้รับเอกราช ขณะเดียวกันภายในลาวเองก็ยังคงมีความแตกแยกทางความคิดทางการเมือง ความจำเป็นที่ต้องการให้คนในชาติเป็นอันหนึ่งใจเดียวกันก็ได้เกิดขึ้น ดังนั้น ช่วงที่ลาวสร้างชาตินี้เป็นช่วงหนึ่งที่สำคัญยิ่งที่นักประวัติศาสตร์ลาวได้สร้างประวัติศาสตร์ชาติลาวขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญคือ พงศาวดารลาว ของมหาสิลา วีระวงส์ กระทรวงศึกษาธิการ ตีพิมพ์ พ.ศ. 2500 ส่วนภูมิหลังของ มหาสิลา วีระวงส์ นั้นทราบว่าเป็นที่ 1 สิงหาคม 2448 บ้านหนองหมื่นถ่าน ต. หนองหมื่นถ่าน อ. อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด ศึกษาต่อหลายสำนัก

รวมทั้งที่กรุงเทพฯ สอบได้มหาเปรียญ 5 ประโยค จากนั้นไปเผยแพร่พุทธศาสนาอยู่เวียงจันทน์หลายปี ต่อมาจึงได้ลาสิกขา บพมาธิรับราชการเป็นครูสอนภาษาบาลีที่วัดจันทน์ และเป็นเสมียนของเจ้าเพชรราช ได้ร่วมมือกับ “ลาวอิสระ” ประกาศเอกราชต่อสู้กับฝรั่งเศส ได้รับตำแหน่งที่ปรึกษาของรัฐบาลพรรคลาวอิสระ แต่ต้องหนีมาอยู่ไทย เพราะเหตุผลทางการเมือง ปี พ.ศ.2494 จึงกลับมารับราชการเป็นเลขานุการเอกกองวรรณคดี แห่งกรมวรรณคดี ของกระทรวงศึกษาธิการ (ลาว) ออกรับเบี้ยบ้านาญในปี พ.ศ.2506 และเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2530 ก็ได้จากโลกนี้ไปอย่างสงบ สำหรับงานที่สำคัญของมหาสีลา วีระวงส์ ได้ ริเริ่มขึ้นมี 2 อย่าง คือ หนังสือพิมพ์ “ไผ่หนาม” ซึ่งท่านเป็นเจ้าของและผู้อำนวยการเอง และสถาบันค้นคว้าประวัติศาสตร์ ในกระทรวงศึกษาธิการลาว โดยท่านเป็นผู้อำนวยการเอง ผลงานสำคัญได้แก่ ตำราเรียนภาษาบาลี พจนานุกรมของกระทรวงศึกษาธิการ อักษรศาสตร์ลาว ประวัติศาสตร์ลาว ของกระทรวงศึกษาธิการ หนังสือวรรณคดีสาร รายไตรมาส และพงศาวดารลาวเล่มที่จะได้วิเคราะห์ดังต่อไปนี้ (มหาสีลา วีระวงส์, 2535: ปกหลัง)

จากประวัติของมหาสีลา วีระวงส์นี้จะเห็นได้ว่า เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในวงการประวัติศาสตร์ลาว และมีบทบาทสำคัญในกระทรวงศึกษาธิการลาว ส่วนจุดมุ่งหมายของการเขียนพงศาวดารลาวเล่มนี้ ได้กล่าวไว้ในคำนำอย่างชัดเจนว่า (2500: ก-ค) “การเขียนประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารของชาติ เป็นทางจงใจให้เกิดความรักชาติอย่างแก่กล้า...เมื่อได้ทราบว่ สมัยนั้นประเทศชาติของเขาล่มจม หรือยุบยอบลงด้วยเหตุอย่างนั้นๆ เขาก็มีความเสียใจจิตตอยากแก้ไข และตามธรรมชาติความเป็นไปของประเทศบ้านเมืองมักเป็นไปตามรอยเก่า...ประเทศลาวเขาได้ยุบยอบลงในสมัยที่ล่วงมาแล้วนั้น ก็เพราะประเทศลาวแบ่งแยกกัน ประชาชนพลเมืองและเจ้านายทั้งหลายแตกกันเป็นหลายพวก ไม่สามัคคีกัน เมื่อเขารู้ดังนี้แล้วในปัจจุบันและการณ์ข้างหน้า เราก็จะได้หาทางป้องกันไว้ไม่ให้เหมือนดังเป็นที่ยมาแล้ว...”

นอกเหนือจากคำนำของผู้แต่งแล้ว ยังมีคำนำของกระทรวงศึกษาธิการที่เป็นผู้พิมพ์เผยแพร่กล่าวไว้ว่า “...ถ้าแม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะยังไม่สมบูรณ์หรือขาดตกบกพร่องก็ยังไม่ถือว่าเป็นหนังสือเล่มหนึ่ง ซึ่งพอจะเป็น “ได้ส่องทางในยามมืด” ของผู้สนใจอ่านพงศาวดารชาติตนได้ และเป็นแนวทางสำหรับผู้รักวิชาพงศาวดารลาวจะได้สืบเสาะหาหลักฐานจากแห่งอื่นๆ มาแต่งเติมเสริมต่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกต่อไป...หนังสือนี้ได้รับความรับรองจากกรมวรรณคดีแล้ว และกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า หนังสือนี้ดี มีประโยชน์ จึงจัดพิมพ์ออกเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไปในพระราชอาณาจักรลาว”

จะเห็นได้ว่า พงศาวดารลาวเล่มนี้ เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่จะช่วยให้ภาพแก่ประวัติศาสตร์ของลาวในยามที่ลาวขาดแคลนเอกสารหลักฐาน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการเขียนเปรียบไว้ว่าเป็น “ได้ส่องทางในยามมืด” ส่วนคำอุทิศของหนังสือเล่มนี้ มหาสีลา วีระวงส์ ได้เขียนไว้ว่า “ถวายแก่

พระมหากษัตริย์ชาติลาวทั้งหลายทุกพระองค์ ที่ได้ทรงปกครองประเทศลาวมาและแก่ประชาชนลาวผู้รักชาติทั้งหลาย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ขอให้ประเทศลาวจงเป็นดินแดนแคว้นเขตของชนชาติลาวตลอดไป..." (2500: ต)

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ได้แบ่งเป็น 7 บัณฑิตโดยบัณฑิต 1 เป็นเรื่องของเมืองเชียงทองหรือสุวรรณภูมิประเทศ ชาวขอม มูลเหตุพวกขอมอพยพมาอยู่สุวรรณภูมิ ลัวะ ชาติละว่า บัณฑิต 2 กำเนิดชาติลาว กำเนิดคำว่าลาว ความหมายของคำว่าลาว บัณฑิต 3 อาณาจักรเดิมของลาว บัณฑิต 4 อาณาจักรหนองแสหรือน่านเจ้า ขุนบรมราชาธิราช ขุนบรมราชาธิราชทรงตั้งเมืองกาหลงหรือเมืองแถน บัณฑิต 5 อาณาจักรล้านช้างเริ่มรัชกาลพระเจ้าฟ้าจุ่มจนถึงรัชกาลสุริยวงศาธรรมิกราช บัณฑิต 6 ประเทศลาวแบ่งเป็น 3 อาณาจักรจบลงตรงสงครามลาวกับไทยสมัยพระเจ้าสิริบุญสาร บัณฑิต 7 บัณฑิตท้ายของหนังสือเล่มนี้ เป็นบัณฑิตเกี่ยวกับประเทศลาวภายหลังเสียเอกราชแล้วและได้แบ่งการเนื้อหาเป็นสามส่วนคือ อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์เริ่มรัชกาลพระเจ้านันทเสนจบลงที่รัชกาลพระเจ้าอนุวงศ์ อาณาจักรหลวงพระบางเริ่มรัชกาลพระเจ้าอนุทระจนถึงเจ้าคำสุก(พระเจ้าสีกะริน) อาณาจักรจำปาศักดิ์ เริ่มรัชกาลเจ้าไชยกุมารจนถึงเจ้ายุติธรรมธร(คำสุก) ในเนื้อหาของานเล่มนี้เรียงตามลำดับรัชกาล ส่วนศักราชนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าบางครั้งก็ใช้คริสต์ศักราชปนกับจุลศักราช

นอกจากนี้มหาสิลา ยังมีหนังสือ **ประวัติศาสตร์ลาว** กระทรวงศึกษาธิการได้ตีพิมพ์ออกมาเมื่อปี ค.ศ.1956 (พ.ศ.2499) ได้มีการแก้ไขในปี ค.ศ.1985 และล่าสุดในปี ค.ศ.2001 หอสมุดแห่งชาติของลาวได้พิมพ์เผยแพร่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

พงศาวดารชาติลาว (พิมพ์ครั้งที่2) นครเวียงจันทน์: หอสมุดแห่งชาติ(1971) ของ **เจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ** ผู้เขียนพงศาวดารชาติลาวนี้ ท่านเป็นเจ้าเมืองบำเหน็ดและขณะเดียวกันลาวก็จัดเจ้าคำหมั้นว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ลาวคนสำคัญท่านหนึ่ง สำหรับหนังสือพงศาวดารเล่มนี้เจ้าคำหมั้นได้เรียบเรียงเสร็จเมื่อวันพฤหัสบดีขึ้น 4 ค่ำ เดือนยี่ ปีกัดได้ จ.ศ. 1321 (หรือวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2504) เมื่ออายุ 70 ปี (ซึ่งเป็นช่วงหลังจากที่หนังสือพงศาวดารลาวของมหาสิลา วีระวงส์ได้พิมพ์ออกเผยแพร่แล้ว 4 ปี) หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ครั้งแรกปี พ.ศ. 2504 โดยเจ้าคำหมั้นเป็นผู้จัดพิมพ์เอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 หอสมุดแห่งชาติของลาวได้นำมาจัดพิมพ์ใหม่เป็นครั้งที่ 2 โดยยังคงรักษารูปโครงเดิมไว้ทุกอย่าง ทางด้านเนื้อหา หนังสือเล่มนี้ ได้กล่าวเป็นเรื่องราวๆโดยไม่ได้แบ่งเป็นบทหรือบันเหมื่อนของมหาสิลา วีระวงส์ เนื้อหาแรกของหนังสือได้กล่าวถึงตำนานของแม่น้ำของ ลีมี ถิ่นฐานเดิมของไทยลาว พระมหากษัตริย์ล้านช้างซึ่งเริ่มสมัยขุนลอไอรสของขุนบรมอพยพไพร่พลลงมาตามลำน้ำอูมาตั้งที่เมืองขวา(หรือซ้าย)จนสวรรคตและมีเชื้อสายครองราชย์สืบมาหลายชั่วจนมาถึงสมัยท้าวฟ้าจุ่มและสิ้นสุดลงรัชกาลพระเจ้าองค์หล่อ จากนั้นก็เป็นเรื่องตำนานเมืองเวียงจันทน์ พระมหากษัตริย์เมืองล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ซึ่งเริ่มพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 และจบลงสมัยเจ้าอนุทระราช(เจ้าอนุวงศ์) ต่อมาก็เป็นเรื่องตำนานเมืองหลวงพระบาง พระมหา

กษัตริย์เมืองล้านช้างร่มขาวหลวงพระบางซึ่งมีการให้รายละเอียดกษัตริย์ช่วงตั้งแต่สมัยเจ้าอนุคำ
เป็นต้นมาจนถึงรายละเอียดของสมเด็จพระเจ้ามหาอุปราชเพชรราช เจ้าสุวรรณภุมมา เจ้าสุภานุวงศ์
เจ้ากินดาวงค์ เป็นที่น่าสังเกตว่าหนังสือเล่มนี้ไม่ได้กล่าวถึงราชวงศ์ของเจ้าปาดักดี ส่วนเนื้อหานั้น
เรียงตามลำดับรัชกาลและมีการเรียงวันเดือนปีตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและมีการใช้ชื่อของลาวใน
การเขียนงานนี้ด้วย

คำอุทิศของหนังสือเล่มนี้ ผู้แต่งได้มอบ “อภิวาทันทาในมหากรุณาธิคุณแต่ท่านเจ้า
ของหนังสือ และท่านผู้บริจาคทรัพย์ไว้ในที่นี้ และขออุทิศน้ำพักน้ำแรงที่แต่งหนังสือนี้ได้แสนยาก
เพื่อเป็นพุทธานุชา ธรรมานุชา สังฆานุชา และเป็นพิตานุหิตะประโยชน์แก่บรรดานักศึกษาที่สนใจใน
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีและแก่บิดามารดาบูรพาจารย์นับรบตระกูลวังหน้า เจ้าอุปราชอุ่นแก้ว
กับบรรพบุรุษชาติลาวผู้กล้าหาญ ชื่อสัตย์สุจริตเสียสละแล้ว เพื่อทำลาวให้เป็นลาวทุกยุคทุกสมัย
ขอสรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล.. หรืออายุขัยหมื่นยืนยง จะมีแต่พระมหาสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิต
องค์เป็นสถิตอยู่เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมกับทั้งพระบรมราชวงศ์ และราชบริพาร ขอให้พระราช
อาณาจักรอันเย็นเป็นสุขสำราญ ไพบูลย์สมบูรณ์ จักรวรรดิราชสมบัติ...”

งานเขียนของเจ้าคำหมั้นอีกชิ้นหนึ่งคือ **พงศาวดารเมืองพวน** (ปี ค.ศ.1951 พิมพ์ครั้งที่
2) จากคำนำของเจ้าคำหมั้น ทราบว่า เจ้าคำหมั้นได้ขึ้นไปเมืองพวนในเดือน 3 ปี พ.ศ.2493 “...
ข้าพเจ้าจึงได้พยายามค้นคว้า เสาะสืบหาพงศาวดารเมืองพวนได้แล้ว มาพิจารณาเรียบเรียงขึ้น
เพื่อจะได้เผยแพร่เกียรติยศของแม่ทัพสองพระองค์ และเจ้านายในตระกูลวงศ์ พงศ์กษัตริย์
เมืองพวน...ข้าพเจ้าขอน้อมเกล้าอุทิศหนังสือนี้ถวายแด่แม่ทัพทั้งสองและเจ้านายเมือง
พวน องค์ที่เสด็จล่องลับไปสู่ปรโลกแล้วนั้น จงได้รับผลบุญส่วนนี้ด้วย...” ส่วนเนื้อหาของงาน
ชิ้นนี้เริ่มตั้งแต่ เจ็ดเจือง ลูกขุนบรมราชาแยกจากเมืองอ้อยหนู(เมืองแก่นหรือแดง)ลงมายังเมืองเชียง
ขวาง(พวน)เมื่อจุลศักราช 60 ตัว เมื่อเจ็ดเจืองถึงเมืองพวนแล้ว พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ
และปักปันเขตน้ำแดนดินระหว่างเมืองขวา(หลวงพระบาง)และเมืองพวนไว้แก่กัน จากนั้นก็เป็น
การกล่าวถึงการสืบราชสมบัติต่อกันมาจากเจ็ดเจืองเรื่อยมา สำหรับรายละเอียดที่เริ่มปรากฏก็
คือเริ่มในสมัยเจ้าล้านคำกองได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ จ.ศ.734 ผลงานที่สำคัญคือการจัดตั้ง
กฎหมายล้านคำกอง และการนำพระพุทธศาสนาและพระพุทธรูปองค์หนึ่งจากหงสาวดีมาอุปัฏ
ฐาก และยังสามารถส่งคนไปเรียนฮัตคองศาสนา รวมทั้งเรียนสร้างวัดวาอารามที่เมืองอินทปัตนคร
(เขมร) และยังสามารถไปเมืองหลวงพระบาง ขอหาผู้ชำนาญรู้การสร้างวัดวาอารามและหอโอง
ต่างๆ และตั้งมเหสีหลักเมืองได้ 12 หอ(เลี้ยงควายปีละตัวจนถึงปัจจุบันนี้) หลังจากนั้น
ก็เป็นลำดับเจ้าที่ครองเมืองพวนเรื่อยมา ส่วนผู้ที่มีพื้นที่มากที่สุดในงานเล่มนี้ก็คือสมัยเจ้าน้อย
เมืองพวนตรงกับสมัยเจ้าอนุรักษราช(อนุวงศ์)

เป็นที่น่าสังเกตว่า การให้รายละเอียดในเรื่องเจ้าน้อยนี้ดูเหมือนว่า ผู้เขียนต้องการให้ภาพอีกด้านหนึ่งของเจ้าน้อยเมืองพวน โดยเฉพาะในกรณีที่เอกสารอื่นๆกล่าวถึงเจ้าน้อยเมืองพวนว่า เป็นผู้จับเจ้าอนุฯให้แก่ฝ่ายไทย เนื่องจากเรื่องราวของเจ้าอนุฯในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวประเภทต่างๆถือว่า เจ้าอนุฯเป็นวีรบุรุษของลาวที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง และเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้เขียนงานเล่มนี้จะใช้คำว่า “กษัตริย์” กับผู้ปกครองเมืองพวน โดยไม่ใช้คำว่า “เจ้าเมือง”

ความเป็นมาของลาวหรือเล่าเรื่องชาติลาว ของอู๋คำ พรหมวงศา (กระทรวงศึกษาและกีฬา, 2501) หนังสือเล่มนี้มีคำนำของสมเด็จพระเจ้าบุญอุ้ม ณ จำปาศักดิ์ เจ้านครจำปาศักดิ์ กล่าวไว้ว่า “หนังสือ...นี้ ได้กล่าวถึงความเป็นมาของชาติลาว แต่ปางดึกดำบรรพ์ถึงสมัยปัจจุบันนี้อย่างสังเขป ข้าพเจ้าจึงหวังว่าหนังสือนี้จักเป็นเทียนเล่มหนึ่งสำหรับใช้ส่องดูชาติปางหลังของลาวได้เป็นอย่างดี” ส่วนคำนำของผู้จัดพิมพ์ก็กล่าวไว้ว่า “...ข้าพเจ้าเห็นว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารของชาตินั้น เป็นของสำคัญและจำเป็นสำหรับชาติลาวของเรา จึงได้รับเป็นผู้จัดพิมพ์ในนามของยุวสมาคมแห่งประเทศไทย เพื่อเผยแพร่ จำหน่าย ขาย แจก ให้แก่ประชาชนลาวทั้งหลาย ให้ได้รู้ได้เห็นว่าชาวลาวนั้น เคยเป็นชาติใหญ่และเคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วเพียงใด..”

เป็นที่น่าสังเกตว่า การพิมพ์งานทางประวัติศาสตร์ลาวเผยแพร่โดยยุวสมาคมแห่งประเทศไทยนี้ หากศึกษาประวัติศาสตร์พม่าจะพบกระแสการเคลื่อนไหวลัทธิชาตินิยมในพม่าในรูปของสมาคมต่าง ๆ ดังเช่น The Burma Research Society ซึ่งก่อตั้ง ค.ศ.1910 โดย อูเมอู้ง นักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงชาวพม่า และ S.J. Furnival ข้าราชการอังกฤษประจำพม่า เพื่อให้เป็นศูนย์ทำการศึกษาและวิจัยวัฒนธรรมของพม่า และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพม่า อันก่อให้เกิดสำนึกในความเป็นชาติพม่าต่อชาวพม่า หรือสมาคมยุวพุทธิกสมาคม (YMBA) ตั้ง1906 ซึ่งสมาคมนี้ในระยะแรกยังไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองก็ได้ให้ความสนใจส่งเสริมพุทธศาสนา การศึกษา บำรุงและรักษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีลาว ดังนั้น การเคลื่อนไหวของสมาคมอย่างในพม่าคงจะมีอิทธิพลต่อลาวไม่น้อย

ส่วนคำนำของอู๋คำ พรหมวงศา มีข้อความว่า “เรื่องความเป็นมาของลาวนี้ ข้าพเจ้ามีความสนใจและได้ศึกษาค้นคว้ามาเป็นเวลาสิบกว่าปีแล้ว ได้เห็นการกู้เอกราชของลาวอย่างใกล้ชิดผู้หนึ่ง ในฐานะผู้สังเกตเห็นเหตุการณ์และช่วยเหลืออยู่ภายนอก...บัดนี้ลาวได้เอกราชสมบูรณ์มาเป็นเวลา 4 ปีเศษแล้ว เพื่อให้ลาวทั้งหลายได้ทราบว่ ชาติลาวนี้เคยเป็นชาติใหญ่ และมีความเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร เคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วเพียงใด ข้าพเจ้าจึงได้เขียนเรื่องนี้ขึ้นใหม่อีก และได้นำเผยแพร่ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยและพิมพ์โฆษณาในหนังสือข่าวโฆษณาการลาวเริ่มตั้งแต่วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2500 มาเป็นลำดับก็ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากพี่น้องลาวด้วยดี...เพื่อจะได้เป็นข้อเตือนใจให้ลาวพร้อมเพรียงสามัคคีกัน ช่วยกันสร้างชาติและรักษาชาติ ซึ่งได้เอกราชคืนมาแล้วนี้ ให้คงมีชีวิตยืนยาวอยู่ร่วม

โลกกับชาติทั้งหลายสืบต่อไป จนตราบเท่าชั่วฟ้าดินทะเลลาย.." และในก่อนย่อหน้าสุดท้ายของคำนำจะพบว่า ผู้เขียนยังได้เชิญดวงวิญญาณของกษัตริย์ลาวซึ่งผู้เขียนได้ยกย่องอยู่ 3 พระองค์ให้มารักษาชาติด้วย ความว่า

"..ข้าพเจ้าขอวิงวอนต่อพระวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าฟ้าร่มมหาราชสมเด็จพระเจ้าไชยธรรมาหาราช และสมเด็จพระเจ้าอนุวงศ์(สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่สาม) จงดลบันดาลให้จิตใจของชาวลาวทั้งหลายได้ช่วยกันรักษาชาติซึ่งได้สูญเสียเอกราชไปตั้งแต่อยุ่แปดสิบปี และบัดนี้ได้กลับคืนชีวิตมาอยู่ร่วมโลกกับชาติอื่นๆทั้งหลายแล้วนั้นให้ยืนยาวตลอดไป...ถึงเวลาแล้วที่ลาวทั้งชาติจะต้องสามัคคีรักแพ่งกลมเกลียวกันและช่วยกันสร้างสาประเทศชาติบ้านเมืองแล้ว.."

ส่วนเนื้อหาในงานเล่มนี้นั้น แบ่งออกเป็น 5 ภาคดังนี้ ภาคที่ 1 ลาวสมัยดึกดำบรรพ์ ภาคที่ 2 ลาวสมัยอาณาจักรล้านช้าง ภาคที่ 3 อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ภาคที่ 4 อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ภาคที่ 5 อาณาจักรล้านช้างนครจำปาศักดิ์

ต่อมาในปี พ.ศ.2508 อุดงค์ พรหมวงศ์ ยังได้เขียนเรื่อง เล่าเรื่องลาว-ไท ซึ่งจัดพิมพ์โดยเขารพุทธรักษาสมาคมแห่งพระราชอาณาจักรลาว เนื้อหาแบ่งเป็น 4 ภาค ภาคแรกว่าด้วยเรื่องไทยลาว ทั้งในเรื่องของกำเนิดและความหมาย ภาคที่สอง ว่าด้วยความสัมพันธ์ภาพไทยลาว ภาคที่สามว่าด้วยประวัติศาสตร์สังเขปไทยลาว และภาคที่สี่ ว่าด้วยภาคผนวก โดยรวมแล้วงานชิ้นนี้เน้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างลาวกับไทยจนถึงกับนำธงชาติและเพลงชาติของลาวและไทยขึ้นหน้าแรกของหนังสือเล่มนี้ เนื้อหาการเขียนประวัติศาสตร์ของลาวเกี่ยวความสัมพันธ์ระหว่างลาวและไทยในช่วงนี้จะแตกต่างอย่างมากกับช่วงหลังค.ศ.1975

พงศาวดารลาว สมัยเป็นหัวเมืองขึ้นของประเทศสยาม และประเทศฝรั่งเศส เขียนโดยท้าวขุน อ่อนพม (พิมพ์ครั้งที่ 1 วันที่ 18 มิถุนายน 2514) ในคำนำของพระยาจำนงราชกิจ (หนูผาด จุลละมณี) กล่าวไว้ว่า "...ท้าวขุน อ่อนพม เขียนปี่มนี้ขึ้น โดยมีจุดประสงค์สิ่งเดียวคือทำให้ลาวเขา รู้สึกได้ว่า ในสมัยหนึ่ง พงศาวดารลาวเขาเป็นอย่างไร" ส่วนคำนำของท้าวขุนกล่าวไว้ว่า "...การเรียบเรียงหนังสือ..เล่มนี้ขึ้น พร้อมทั้งพิมพ์เผยแพร่ นั้น ก็เป็นเพราะ ข้าพเจ้ามีความเชื่อว่า ในปัจจุบันนี้ คนลาวส่วนใหญ่ อันเป็นเพื่อนร่วมชาติของข้าพเจ้านั้น ยังขาดความเข้าใจต่อการเป็นมาที่แท้จริงของชาติตน โดยเฉพาะความเป็นมาก่อนสมัยที่หัวเมืองลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อันเป็นแต่ส่วนหนึ่งของหัวเมืองลาวที่อยู่ในฐานะเป็นหัวเมืองขึ้นของประเทศสยาม จะตกมาเป็นหัวเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศส ซึ่งความเข้าใจของคนลาวส่วนใหญ่ในปัจจุบันนี้ เข้าใจว่า ลาวที่ตกเป็นหัวเมืองขึ้นแต่จำเพาะประเทศลาวหรือพระราชอาณาจักรลาวในปัจจุบันนี้เท่านั้น ซึ่งความเข้าใจผิดข้อนี้เอง ที่ผู้เรียบเรียงเชื่อมั่นว่า เป็นสาเหตุอันสำคัญที่สุด ที่ทำให้ชาติลาว มีสภาพการณ์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ด้วยความเชื่อในข้อนี้เอง ที่ทำให้ข้าพเจ้าตกลงใจเรียบเรียงหนังสือ

เล่มนี้ขึ้นพิมพ์เผยแพร่..." ส่วนแนวการเขียนงานเล่มนี้ได้เรียงลำดับวันเดือนปีตามแบบพงศาวดาร ผสมกับแนวการเขียนประวัติศาสตร์แบบใหม่ ในงานนี้ได้แบ่งปันกับสยาม มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง) จากนั้นก็เป็นรายละเอียดของการขยายอาณาเขตของพระเจ้าแผ่นดินสยามมายังลาว ขณะเดียวกันยังได้ให้รายละเอียดถึงการกวาดเก็บเอาทรัพย์สินเงินค่าของลาวรวมทั้งพระแก้วมรกต พระแซกคำ พระจันทะรัตนะ และพระบางอันเป็นของมิ่งเมือง เวียงจันทน์ลงมาสยาม หลังจากนั้นก็เป็นหัวข้อ(ที่ 2) ลาวสมัยตกเป็นหัวเมืองขึ้นของสยามแล้ว (จากหน้า13-43) ในหัวข้อนี้ผู้เขียนได้เน้นความสำคัญในสมัยพระเจ้าอนุ (จากหน้า 18-35) ที่ได้กอบกู้เอกราช จนถึงสิ้นพระชนม์ที่บางกอก หัวข้อต่อมา(ที่3) เรื่อง เกิดศึกฮ่อ (จากหน้า43-57) สยามแบ่งหัวเมืองลาวออกเป็น 4 กองใหญ่ ถัดจากนั้นก็เป็นเรื่อง(ที่4) สยามเสียหัวเมืองลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่ง (เรื่องที่5) ความเป็นมาของหัวเมืองลาวส่วนที่ยังตกค้างอยู่กับสยาม (เรื่องที่ 6) คำอธิบายแผนที่ (เรื่องที่ 7) สยามประกาศให้พล ใช้นามสกุลเป็นไทย (เรื่องที่8) ความเป็นมาของลาวส่วนที่ตกมาเป็นหัวเมืองขึ้นของฝรั่ง (เรื่องที่ 8) สัญญาระหว่างประเทศฝรั่งและประเทศอังกฤษเกี่ยวกับประเทศสยาม (เรื่องที่ 9) ฝรั่งจัดการปกครองหัวเมืองลาว (เรื่องที่ 10) ลาวส่วนที่ตกมาเป็นหัวเมืองขึ้นของฝรั่งได้รับเอกราช (และเรื่องสุดท้าย) รายชื่อและสถานที่ตั้งของวัดภายในกำแพงชั้นในสุดของนครเวียงจันทน์

นอกเหนือจากงานเหล่านี้แล้ว ลาวในยุคนี้ คณะผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ลาวยังได้ร่วมกันจัดสัมมนาประวัติศาสตร์ลาวขึ้นมา ที่กระทรวงศึกษาธิการ ในวันที่ 25กันยายน -1 ตุลาคม ค.ศ.1971(พ.ศ.2514) จากรายชื่อคณะกรรมการสัมมนานี้พบว่า 1.กรรมการที่ปรึกษา คือ เจ้าคำมั่น วงกตรัตนะ พระยาสุย ปัญญา อาจารย์สมจิน จิน และท่านพวงค์ พิมมะสอน 2.คณะบรรยาย คือ พระยาสุกรรณ วิไลสาร อาจารย์ มหาสีลา วีระวงส์ อาจารย์ มหาแก่นจันทร์ ศิริวัฒน์ อาจารย์ มหาคำ จำปาแก้วมณี อาจารย์มหาสัมฤทธิ์ บัวศรีสวัสดิ์ อาจารย์มหาจันทร์ อินทุพิลาศ ท่านคำจันทร์ ประดิษฐ์ ท่านคำพา พรแก้ว ท่านขุน อ่อนพม ซึ่งจากรายชื่อจัดสัมมนานี้ เป็นที่น่าสังเกตว่านักประวัติศาสตร์ลาวช่วงนี้ ส่วนใหญ่เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน

จากการสัมมนาครั้งนี้ของนักประวัติศาสตร์ลาวพบว่า ได้มีการตกลงในเรื่องของการแบ่งยุคประวัติศาสตร์ของลาวเป็นดังนี้ คือ 1. สมัยดึกดำบรรพ์ นับตั้งแต่ดินแดนสุวรรณภูมิประเทศตั้งแต่ 600ปีก่อน ค.ศ. จนถึงอาณาจักรศรีโคตรบอง ค.ศ.600 2. สมัยโบราณ ตั้งแต่อาณาจักรศรีโคตรบอง ค.ศ.600 จนถึงขุนบรม ค.ศ.1100 3. สมัยกลาง ตั้งแต่ขุนบรม ค.ศ.1100 จนถึงเจ้าฟ้ารุ่ง ค.ศ.1350 4. สมัยใหม่ตั้งแต่เจ้าฟ้ารุ่งจนถึงฝรั่งเศสปกครอง ค.ศ.1893 5. สมัยปัจจุบันตั้งแต่ฝรั่งเศสปกครอง ค.ศ.1893 จนถึงปัจจุบัน และในการสัมมนาครั้งนี้ยังได้มีเอกสารสัมมนาซึ่งนักประวัติศาสตร์ลาวได้ร่วมกันเขียนขึ้นมา ได้แก่ เรื่องที่1.ดินแดนสุวรรณภูมิ (มหาคำ จำปาแก้วมณี) 2. กำเนิดชาติลาว (มหาสีลา วีระวงส์) 3.รัชกาลพระยาสามแสนไท (1373-1416) ถึงเจ้าฟ้า

เรือ(คำจัน ประติด 4. ล้วนช้างร่มขาวหลวงพระบาง) (คำจัน ประติด) 5. รัชกาลสมเด็จพระไชย
เชษฐาธิราชเจ้า (แก่นจันทร์ สิริวัฒน) เป็นต้น (ดูในมหาคำ จำปาแก้วมณี)

จากตัวอย่างงานเขียนประวัติศาสตร์ของลาวข้างต้น พบว่า

ประการแรก หากพิจารณารายชื่อเอกสารอ้างอิงในหนังสือที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น พบว่า แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ได้ข้อมูลจากฝ่ายไทยเป็นหลัก เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจาก การขาดแคลนของเอกสารฝ่ายลาว ประกอบกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของลาวกับไทยมีความเกี่ยวพันกัน ส่วนการนำเสนอานข้างต้น ส่วนใหญ่เป็นการพรรณนา และใช้วิธีการแบบพงศาวดาร โดยเรียงเนื้อหาตามลำดับรัชกาล และตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนเนื้อหา ยังคงเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ขณะเดียวกันก็เริ่มมีการแบ่งงานออกเป็นบทตามอย่างงานทางวิชาการ

ประการที่สอง จุดมุ่งหมายของผู้แต่ง พบว่า แทบทั้งหมดแต่งขึ้นมาเพื่อให้ชาวลาวมีความรักและสามัคคีในชาติของตน และต้องการชี้ให้เห็นว่า ชาติลาวเองเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์มายาว นานและมีความยิ่งใหญ่มาก่อนภายใต้การนำของสถาบันพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันระบอบการปกครองของลาวในช่วงที่มีงานเหล่านี้สถาบันพระมหากษัตริย์ของลาวยังคงอยู่ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่เนื้อหาทางประวัติศาสตร์จะให้ความสำคัญกับสถาบันนี้ ส่วนพระมหากษัตริย์ที่งานเขียนเหล่านี้ยกย่องที่สำคัญคือ พระเจ้าฟ้างุ้ม ในฐานะผู้ทรงรวบรวมบ้านเมืองเข้าเป็นอาณาจักรล้านช้าง สมเด็จพระเจ้าวิชุลราชผู้ทรงบำรุงพุทธศาสนาและอักษรศาสตร์ สมเด็จพระโพธิสาลราชผู้ทรงอัญเชิญพระไตรปิฎกจากล้านนาและทรงเป็นปฐมกษัตริย์ผู้ออกบวชในพุทธศาสนา พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 3 หรือพระเจ้าอนุวงศ์ ผู้ทรงรักชาติ รัก อีสรรภาพในการต่อสู้เพื่อเอกราชของลาว เป็นต้น

ประการที่สาม ไม่เพียงแต่เฉพาะงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงนี้เท่านั้นที่เขียนขึ้นเพื่อให้คนลาวมีความรักและสามัคคีในชาติของตน หากพิจารณานั่งหนังสือแบบเรียนแม้กระทั่งหนังสือแบบเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า แบบเรียนสอนอ่านภาษาลาวชั้น ก กา ก็ยังเน้นในเรื่องนี้ ดังเช่น บทเรียนที่ 32 ผีกดตัวสะกด หน้า 36 “เด็กดีรักชาติศาสนา” (ขาด= สะกดตามแบบลาว) หรือบทเรียนที่ 47

“ ในโรงเรียน	หมู่เดียวของข้อย
ใหญ่และน้อย	เป็นหมู่เดียวกัน
ข้อยผูกพัน	ฮักร่วมบ่ขาด
คือดังญาติ	พ่อแม่เดียวกัน”
ข้อยปัน	ยามครูเพิ่นสั่ง

หมู๋ซ้อยนั้ง เป็นก้านเป็นแถว
บ่ขับแซว เกียงกันวิวาท
ซ้อยแม่นซาด ลาวแท้ร่วมกัน

หรือ หน้า 55 " เกิดเป็นลาว ต้องรักลาว ช่วยเหลือลาว

เกิดเป็นลาว ต้องขยัน หมั่นประกอบ
สิ่งใดชอบ ลาวสู้ อย่างขยัน
เขาเป็นลาว ซาดลาว ต้องฮักกัน
ใจผูกพัน สามัคคี สุดดีเอย"

ประการสุดท้าย ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 พบว่า เริ่มมีงานเขียนทางประวัติศาสตร์ลาวของฝ่ายปฏิวัติเผยแพร่บ้างแล้ว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภาพของการต่อสู้ทางการเมืองภายในลาวยังไม่สิ้นสุด และเป็นการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยทางการเมือง ดังนั้น งานในลักษณะแนวการเขียนต่อต้านลัทธิล่าเมืองขึ้นของอเมริกาก็ได้มีการผลิตขึ้นมาเผยแพร่ ดังได้แก่ งานของ พูมี วงศ์วิจิตร ซึ่งรับราชการในตำแหน่งสำคัญร่วมกับเจ้าเพชรราชและข้าหลวงฝรั่งเศส โดยท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาฝรั่งเศส เคยเป็นหัวหน้าศาล เจ้าแขวงเวียงจันทน์ เจ้าแขวงคำเหนือ และเจ้าแขวงเชียงขวาง เป็นนักรบคนสำคัญร่วมกับเจ้าสุภานุวงศ์ และท้าวไกรสอน พรหมวิหาร ส่วนผลงานของท่านในช่วงนี้คือ ประวัติศาสตร์เมืองพวน ความทรงจำของชีวิตเฮาและเรื่อง " ประเทศลาวและการต่อสู้มีชัยของประชาชนลาว ด้านลัทธิล่าเมืองขึ้นแบบใหม่ของอเมริกา" สำนักพิมพ์จำหน่าย "ลาวรักชาติ" ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1968 งานชิ้นนี้ได้แบ่งเป็น 5 ภาคคือ ภาคที่ 1 กล่าวโดยสังเขปเกี่ยวกับดินแดนลาวที่พัวพันถึงลัทธิล่าเมืองขึ้นแบบใหม่ของอเมริกา และการขยายตัวของการปฏิวัติลาว ภาคที่ 2 ประชาชนลาวชัยชนะลัทธิล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสและพวกอเมริกาผู้รุกรานได้เปิดระยะใหม่ขึ้นระยะหนึ่งในประวัติศาสตร์แห่งการปฏิวัติลาว ภาคที่ 3. ลัทธิล่าเมืองขึ้นแบบใหม่และสงครามของจักรพรรดิอเมริกาอยู่ในประเทศลาว ภาคที่ 4 ขบวนการผันแปรของสงคราม รุกราน ล่าเมืองขึ้นแบบใหม่ของจักรพรรดิอเมริกา และกระแสฟองต่อสู้ของประชาชนลาว ภาคที่ 5 ชัยชนะอันยิ่งใหญ่และความหมายอันสำคัญของการปฏิวัติในการกิจต่อต้านยัน ลัทธิล่าเมืองขึ้นแบบใหม่ของอเมริกา

นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 1972 มีงานของเสด็จเจ้าสุภานุวงศ์ ในฐานะประธานคณะกรรมการศูนย์กลางแนวลาวรักชาติ เรื่อง "ทฤษฎีนิกเซ็น"พร้อมหุ้มละลวง อย่างหนักหน่วงในลาว ประธานคณะกรรมการศูนย์กลางแนว

3. งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวช่วง ค.ศ. 1975 จนถึงปัจจุบัน

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวนับตั้งแต่สมัยสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวสถาปนาขึ้นจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษพบว่า แนวการเขียนทางประวัติศาสตร์ช่วงนี้แตกต่าง

จากช่วงก่อนหน้าซึ่งเน้นเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ โดยงานในยุคนี้จะเน้นไปที่การต่อสู้เพื่อเอกราช นับตั้งแต่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองจนถึงการต่อสู้กับสหรัฐอเมริกา และยังเป็นเรื่องของการจัดตั้งพรรค ปฏิวัติ การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเอกราช เป็นประวัติความทรงจำที่ทำการต่อสู้ทางการเมือง เป็นงานเขียนที่ปลุกพลังของคนให้ลุกขึ้นทำการปฏิวัติ และยังเป็นงานที่เริ่มมีพื้นที่ให้กับประวัติศาสตร์ของประชาชนเข้ามามีเนื้อที่ในประวัติศาสตร์ของชาติอีกด้วย (ดูกรณีตัวอย่างในหนังสือแบบเรียน) ส่วนสถาบันที่มีบทบาทในการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ คือ สถาบันค้นคว้า วิทยาศาสตร์สังคม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงหลังทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาพบว่า รูปแบบของงานเขียนทาง วิชาการมีความหลากหลายมากขึ้น มีการออกวารสารทางวิชาการ ดังเช่น มรดกล้านช้าง ฉบับแรก มกราคม-มิถุนายน ค.ศ.1996 โดยสถาบันค้นคว้าวัฒนธรรม กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม ซึ่ง วารสารนี้ถือว่า เป็นเวทีทางวิชาการใหม่ในลาวที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ นอกจากนี้ ยังมีการจัดงาน สัมมนาทางวิชาทางประวัติศาสตร์ เช่น การสัมมนาประวัติศาสตร์ลาวเรื่อง ตามหารอยเจ้าอนุวงศ์ โดยคณะภาษาวรรณคดีและมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ1997. ส่วนประเภทงานเขียน ทางประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงนี้ พอที่จะแบ่งเนื้อหาได้ดังนี้

ประเภทแรก งานเขียนเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญของลาว มีงานเขียนที่เกี่ยวกับ บุคคลสำคัญของลาวในช่วงหลังปฏิวัติออกมาเป็นจำนวนมาก ดังเช่น งานของ พูมี วงวิจิตร **ความ ทรงจำของชีวิตเขาในระบอบวิวัฒน์แห่งประวัติศาสตร์ของประเทศลาว** เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1984 และตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1987 โดยสถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์สังคมของกระทรวงศึกษา นอกจากนี้ยังมีงานของ ดวงไซ หลวงพะสี (1993) 3 **บุรุษเหล็กแห่งเมืองท่าแขก** จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการลาวเพื่อสันติภาพโลกสมาคมคัมภีร์และมิตรภาพกับประชาชาติ โรงพิมพ์แห่งรัฐ มีคำนำของ เสด็จเจ้าสุพานวงศ์ และความเห็นของท่านนายพลสิงกะโป สีโคตจุนนะมาลี ในงานเล่มนี้ทำให้ ทราบถึงชีวประวัติและการต่อสู้ของเสด็จเจ้าสุพานวงศ์ ท่านนายพลสิงกะโป สีโคตจุนนะมาลี ท่าน นายพันโทเหวียนแจ้ง หลังจากนั้นก็เป็นการทำรายละเอียดที่ตั้งของแขวงคำม่วน เมืองท่าแขกก่อน การปฏิวัติ เดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 จากสายทางการค้าสู่สายทางการเมืองตามทางหมายเลข 8 และ12 ซึ่งเป็นเส้นทางเริ่มต้นที่มีการติดต่อพัวพันปฏิวัติระหว่างลาวและเวียดนาม กลางปี ค.ศ.1943เมืองท่าแขกได้จัดตั้งสมาคมลาวคำม่วนกู้ชาติขึ้นเป็นครั้งแรก และชาวเวียดนามก็ได้จัด ตั้งองค์การขึ้นเช่นกัน ต่อมาได้จัด ค.ศ.1944 สมาคมชาวนุ่มสาวฮักชาติเมืองท่าแขก ได้จัดตั้งขึ้น โดยท่านสิงกะโป เป็นหัวหน้า 9 มีนาคม ค.ศ. 1945 ทหารญี่ปุ่นได้ยึดเมืองท่าแขก และหลังจากนั้น ก็เป็นรายละเอียดของการต่อสู้กู้ชาติจนสำเร็จ หลังจากนั้นก็เป็นเรื่องราวของการรวมประเทศแต่ ประสบปัญหา เจ้ามหาอุปราชเพ็ชรราชเรียกตัวเสด็จเจ้าสุพานวงศ์ที่ประทับอยู่เวียดนามให้เสด็จ กลับคืนประเทศ เพื่อช่วยกอบกู้ประเทศชาติ การจัดตั้งกำลังประกอบอาวุธปฏิวัติ สร้างตั้งกอง

บัญชาการประสมลาว-เวียดนาม การเสียแขวงสะหวันนะเขตให้ฝรั่งเศสเมืองขึ้น วางแผนสู้รบป้องกันเมืองท่าแขก การโจมตีของฝรั่งเศสที่เมืองท่าแขก 21 มีนาคม ค.ศ.1946 เสด็จเจ้าสุพานวงศ์บาดเจ็บเข้ารับรักษาที่โรงพยาบาลเมืองนครพนม และรายละเอียดต่าง ๆ ซึ่งจะให้เห็นถึงกระแสของการปฏิวัติของลาวในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้เป็นอย่างดี

เจ้าสุพานวงศ์ ผู้นำปฏิวัติ โดยคณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคม แห่ง ส.ป.ป.ลาว , เวียงจันทน์.1989. หนังสือเล่มนี้เป็นการรวมนักเขียนที่สำคัญของลาวที่เขียนถึงการปฏิวัติและเขียนถึงเสด็จเจ้าสุพานวงศ์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 80 ปี ส่วนงานเขียนที่สำคัญในเล่มนี้ได้แก่ อวยพรวันเกิดครบรอบ 80 ปี ของท่านประธานสุพานวงศ์ อันเป็นบทนำของหนังสือ "ประชาชน"ฉบับวันที่ 13 กรกฎาคม 1989 คำปราศรัยของสหายไกสอน พรมวิหาร คำปราศรัยของสหายสุพานวงศ์ การสู้รบที่ท่าแขก(ลิชนะ ลีสาน เขียน) ชีวิตส่วนตัว (สุพาไซ สุพานวงศ์) อนุสรณ์ของสมัยที่ได้ร่วมงานกับเสด็จเจ้าสุพานวงศ์(เหวียน ชัน ยาน , ส.ส.เวียดนาม) 300 วันที่คุกโพนเค็ง (ลิชนะ ลีสาน) ฯลฯ

เจ้าเพชรราชบุรุษเหล็กแห่งราชอาณาจักรลาว เขียนขึ้นโดยมหาสิลา วีระวงส์ ตีพิมพ์ครั้งแรก ค.ศ.1992 และพิมพ์ครั้งที่ 2 ค.ศ.1997 นอกจากงานของมหาสิลาแล้วยังมีงานของ 3349 (นามแฝง) เขียนเรื่อง **เจ้าเพชรราชบุรุษเหล็กแห่งราชอาณาจักรลาว** (ภาษาไทย) พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมอมรินพร เพชรราช รัตนวงศา (เชื้อ ยงใจยุทธ) วันพฤหัสบดีที่ 24 มีนาคม 2531 ขณะที่เขียนเรื่องนี้ยังไม่มีโอกาสได้ซักถามท่านผู้รู้ว่ามีมหาสิลาและ3349เป็นบุคคลเดียวกันหรือไม่ ส่วนเนื้อหาในหนังสือทั้งสองเล่มมีความคล้ายคลึงกันเพียงแต่แตกต่างในรายละเอียดบางส่วน สำหรับสิ่งที่น่าสนใจในงานทั้งสองเล่มนอกเหนือจากพระประวัติของเจ้า เพชรราชแล้ว ก็คือ การเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1946) ซึ่งได้นี้ออกจากหลวงพระบางมาลี้ภัยทางการเมืองในไทยและทรงตั้งรัฐบาลลาวอิสระที่กรุงเทพฯ สำหรับกอบกู้เอกราช 11 ปีที่อยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะงานของ 3349 ทำให้ทราบถึงบุคคลต่าง ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือในไทยและที่มาของทุนในการซื้ออาวุธ โดยเฉพาะอาวุธปืนเถื่อน เมื่อสงครามเอเชียบูรพาเสร็จสิ้นลง ปืนเถื่อนมีเป็นจำนวนมากทำให้ฝ่ายเคลื่อนไหวของประเทศต่าง ๆ จึงได้ราคาถูกลง กระบอกหนึ่ง 80 บาท 100บาทเท่านั้น แต่ในงานนี้ไม่ได้กล่าวถึงที่มาของอาวุธเถื่อนว่าใครเป็นผู้ทำการค้า และที่น่าสนใจในงานนี้ก็คือ มีหัวหน้าก๊วนชาตจากอีก 4 ประเทศคือ ญวน เขมร พม่า อินโดนีเซียได้ร่วมกันแย่งซื้อปืนเถื่อนนี้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ในบรรดาชาติเหล่านี้ได้มีข้อตกลงลับในการซื้อปืนเถื่อนเพื่อราคาซื้อขายจะได้ไม่สูง รวมทั้งพันธสัญญาในการช่วยเหลือระหว่างลาว เขมร และญวน เนื่องจากมีศัตรูคนเดียวกันคือฝรั่งเศสอีกด้วย นอกจากนี้ในงานนี้ยังได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลของไทยเกิดรัฐประหารหลวงรำวงนาวาสวัสดิ์ถูกปลดออกจอมพล ป.พิบูลสงครามกลับมามีอำนาจอีกครั้งนั้นมีผลต่อสถานการณ์ด้านลาวได้เปลี่ยนแปลงไป

ทันที รัฐบาลลาวอิสระและรัฐบาลพลัดถิ่นของลาว 2 กลุ่มต้องย้ายข้ามไปฝั่งลาวเป็นไปตามคำสั่งของรัฐบาลไทยนั่นเอง การสิ้นสุดการเคลื่อนไหวในปี พ.ศ.2499 เมื่อลาวได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส

ประเภทที่สอง งานเขียนเกี่ยวกับพงศาวดารของลาวและงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทั่วไป เป็นที่น่าสนใจว่า ขณะทำงานเขียนทางประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ ของลาวผลิตออกมา งานเขียนประเภทพงศาวดารก็ยังคงมีการผลิตออกมาอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญทางด้านนี้คือ ดวงไซ หลวงพะสี **คู่มือพงศาวดารลาว คนลาวแผ่นดินของลาว** จัดพิมพ์โดยประธานคณะกรรมการลาว เพื่อสันติภาพโลก,1995. นอกจากนี้ยังมีเรื่อง **สมเด็จพระเจ้าอนุวงศ์** (พิมพ์ครั้งที่ 2 1997) เป็นต้น

ส่วนงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของลาวทั่วไป งานประเภทนี้ได้มีการผลิตออกมาก่อนข้างมากทั้งจากกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงป้องกันประเทศ รวมทั้งจากแหล่งต่าง ๆ ดังเช่น งานชิ้นล่าสุดจาก กระทรวงป้องกันประเทศ เรื่อง “ **สรุปสงครามปฏิวัติปลดปล่อยชาติของกองทัพและประชาชนลาว** ” ตีพิมพ์ ค.ศ.2001 และชิ้นหนึ่งที่ตีพิมพ์ในปีเดียวกันคือเรื่อง “ **ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของบรรดากำลังประกอบอาวุธและประชาชนเขตทุ่งไหหิน-เชียงขวาง (1945-1975)** ”

นอกจากนี้ยังมีงานของคณะค้นคว้าภาควิชาภาษาลาว-วรรณคดีในปีค.ศ.2001 ได้ตีพิมพ์เรื่อง **การเมืองพวน** ส่วนกรมค้นคว้า(เรียบเรียง) กระทรวงศึกษาธิการกีฬาและธรรมการ ปี ค.ศ.1977 ได้ตีพิมพ์เรื่อง **ประเทศลาวภายหลังการปฏิวัติ1945-1971** กระทรวงการต่างประเทศ เรื่อง**ความเป็นจริงแห่งการพิพาทไทย-ลาว** พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งรัฐ ในเดือนกันยายน 1984.ในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น 6 บทคือ บทที่ 1 นโยบายขยายอาณาเขตแผ่อำนาจของประเทศไทย ต่อเอเชียอาคเนย์ในประวัติศาสตร์ บทที่ 2 นโยบายของชนชั้นปกครองไทยที่มีต่อลาวแต่ศตวรรษที่16 ถึงต้นศตวรรษที่20 บทที่ 3 นโยบายของวงการกำอำนาจไทยที่มีต่อลาวในสงครามโลกครั้งที่ 2 บทที่ 4 นโยบายของวงการกำอำนาจไทยต่อลาวในสงครามล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสกับสามประเทศในอินโดจีน บทที่ 5 นโยบายของวงการกำอำนาจไทยที่มีต่อลาวในสมัยสงครามรุกรานของจักรวรรดิอเมริกาต้านภัยกับ 3 ประเทศในอินโดจีน บทสุดท้าย นโยบายของวงการกำอำนาจไทยต่อลาวในยุทธศาสตร์ขยายอาณาเขตแผ่อำนาจของจีนต้านกับ 3 ประเทศในอินโดจีน

สถาบันวิทยาศาสตร์สังคมแห่งชาติ **ประวัติพรรคประชาชนปฏิวัติลาว**(ฉบับสังเขป) ตีพิมพ์ ค.ศ.1989. มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ภาคคือ ภาคที่หนึ่ง การจัดตั้งองค์กรคอมมิวนิสต์ครั้งแรกอยู่ลาว และการลุกฮือขึ้นยึดอำนาจกองทัพเอกราชแห่งชาติ (ค.ศ.1930-1935) ภาคที่สอง การต่อต้านพวกฝรั่งเศสล่าเมืองขึ้น(ค.ศ.1945-1954) ภาคที่สาม สร้างตั้งพรรคประชาชนลาว การต่อสู้กับชาติด้านจักรวรรดิอเมริกา(ค.ศ.1955-1975) งานเล่มนี้จะทำให้เข้าใจในประวัติความเป็นมาของ

พรรคปฏิวัติลาวรวมทั้งการเคลื่อนไหวในช่วงต่าง ๆ ซึ่งเริ่มแต่ปี ค.ศ.1930 เป็นต้นมาที่ประวัติศาสตร์ของลาวได้ติดพันกับการนำพาของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน จนได้สร้างตั้งรัฐบาลเอกราชในเดือนตุลา 1945 แต่นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1946 ถึง ค.ศ.1954 ก็ได้ร่วมมือกับเวียดนามและเขมร ทำการต่อต้านฝรั่งเศสในเมืองขึ้นที่กลับมาถูกรุกรานครั้งที่สอง แต่ปี ค.ศ.1955-1975 ก็ได้ต่อสู้กับจักรวรรดิอเมริกา จนได้ชัยชนะ ซึ่งหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการเมืองไทยสมัยใหม่ไม่น้อย

นอกเหนือจากหน่วยงานของรัฐแล้ว ยังมีงานเขียนบุคคลต่าง ๆ เช่น พงษ์สวัสดิ์ บุปผา เรื่องการขยายตัวของรัฐ โรงพิมพ์นครหลวง (1996) บุญทวี สำพันไซ ประวัติศาสตร์ลาว คนลาว แผ่นดินของลาว (จากเวียงจันทน์ร้าง ถึงประกาศเอกราช) เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม (ค.ศ.1996) และที่สำคัญคือผู้นำของลาวท่าน ไกลสอน พมวิหาน. เรื่อง บางบทเรียนต้นตอและบางปัญหาเกี่ยวกับทิศทางใหม่ของการปฏิวัติลาว (ตีพิมพ์ ค.ศ.1979)สำนักพิมพ์จำหน่าย ส.ป.ป.ลาว เขียนขึ้นเนื่องในโอกาสครบรอบ 24 ปีแห่งการสร้างตั้งพรรคประชาชนปฏิวัติลาวที่ส่งอาจ งานเล่มนี้ถือว่าเป็นเอกสารที่สำคัญเล่มหนึ่งของการปฏิวัติลาว เนื่องจากท่านไกลสอน พรหมวิหาร มีตำแหน่งเป็นเลขาธิการใหญ่ คณะบริหารงานศูนย์กลางพรรคประชาชนปฏิวัติลาว และเป็นนายกรัฐมนตรีลาว ในงานเล่มนี้แบ่งออกเป็น 3 ภาคใหญ่ คือ ภาคที่ 1 ต่อสู้อย่างยาวนานมีชัยยิ่งใหญ่ ภาคที่สอง บางบทเรียนต้นตอแห่งการต่อสู้มีชัยของการปฏิวัติประเทศ ซึ่งมีด้วยกันถึง 8 บท ส่วนภาคที่ 3 เป็นเรื่อง ก่อสร้างประเทศลาว สันติภาพ เอกราช เอกภาพ และสังคมนิยมที่เข้มแข็ง ในภาคนี้มีด้วยกัน 5 บท ดังนั้น หนังสือเล่มนี้น้อยอย่างที่สุดก็จะให้ภาพของการเคลื่อนไหวแนวคิด การดำเนินงานในการปฏิวัติ รวมทั้งมุมมองที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้านใครเป็นมิตรและศัตรูจากผู้นำในการปฏิวัติของลาวนอกจากนี้ท่านไกลสอน พมวิหานยังได้เขียน "สรรนิพนธ์ เล่ม 1" ปี 1985 และได้มีการแปลเป็นภาษาไทย พ.ศ.2531โดยสำนักพิมพ์สันติธรรม

เป็นที่น่าสนใจว่า งานเขียนประวัติศาสตร์ช่วงทศวรรษ 2000 เริ่มมีการเขียนประวัติศาสตร์แขวง และเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ลาว-เวียดนาม ดังเช่น ประวัติศาสตร์แขวงสาละวันตีพิมพ์ปี 2000 เป็นงานที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองในทุก ๆ ด้าน ทั้งภูมิศาสตร์ ประชากร ประเพณี การต่อสู้ของชาวเมืองอย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีงาน "ความสัมพันธ์ประวัติศาสตร์ลาว-เวียดนามจากเอกสารก๊วยเห็บ" โดยสถาบันค้นคว้าวัฒนธรรมของลาวและสถาบันค้นคว้าเอเชียอาคเนย์ของเวียดนามได้ร่วมมือกันผลิตงานชิ้นนี้ออกมา ซึ่งเอกสารนี้มีความสำคัญอย่างมากในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนาม-ลาวนับตั้งแต่ ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา

ประเภทที่ 3 หนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ของลาว ในที่นี้ผู้เขียนจะนำเสนอเฉพาะจุดเด่นของหนังสือแบบเรียนลาวมาถ่ายทอดเท่านั้น จากการศึกษา พบว่า หนังสือแบบเรียนของลาวในช่วงนี้ที่น่าสนใจก็คือ คำว่า ชาติลาว เรื่อง "ชาติ" อาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดเด่นที่สำคัญจุดหนึ่งในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ลาว และก็ไม่ได้แปลกที่จะพบอยู่เสมอในการ

เขียนประวัติศาสตร์ในหนังสือแบบเรียนของชาติต่าง ๆ ในการทำให้ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งรับใช้ชาติ ชาติลาวที่รัฐบาลต้องการให้เป็นในหนังสือแบบเรียนนี้เป็นชาติที่มีพัฒนาการมายาวนาน ขณะเดียวกันก็เป็นชาติที่ผ่านการต่อสู้อย่างอาญาของคณาในชาติในสมัยต่าง ๆ เป็นการต่อสู้ระหว่างผู้ถูกกดขี่กับผู้กดขี่ นับตั้งแต่สมัยศักดินาลาว จนถึงสมัยจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส ญี่ปุ่นจนถึงจักรวรรดินิยมอเมริกัน ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบว่า ในหนังสือแบบเรียนทางประวัติศาสตร์ของลาวแม้กระทั่งภายหลังพรรคประชาชนปฏิวัติลาวเข้ามามีบทบาทแล้วยังคงอุทิศพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้แก่บรรดาวีรชนของชาติในทุกชนชั้นที่ได้มีส่วนร่วมช่วยกอบกู้ชาติลาวให้ได้รับเอกราช โดยในที่นี้พอแบ่งได้เป็น 5 ส่วนที่สำคัญ ๆ คือ

1. การยังคงพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้กับวีรกษัตริย์ในสมัยศักดินา

จากการศึกษาหนังสือแบบเรียนลาวชั้นมัธยม 1 พบว่ารัฐลาวปัจจุบันยังคงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในหนังสือแบบเรียนส่วนหนึ่งให้กับกษัตริย์สมัยศักดินา โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์องค์ที่มีบทบาทในการสร้างชาติลาวเท่านั้น ดังนั้นจึงจะพบว่า ในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมปีที่ 1 มีพระมหากษัตริย์ลาวที่ได้รับการยกย่องที่สำคัญที่สุดและมีพื้นที่ในหน้าประวัติศาสตร์มากที่สุดคือ เจ้าฟ้าร่ม เจ้าสุริยวงศา และ เจ้าอนุวงศ์ผู้นำพาประชาชนขึ้นลุกฮือต่อสู้ชาติ

เป็นที่น่าสังเกตว่า กองกำลังติดอาวุธของลาวซึ่งมีหลายอยู่กองในช่วงปฏิวัติของประชาชนนั้นพบว่า มีการใช้ชื่อพระมหากษัตริย์ลาวเป็นชื่อนำในการต่อสู้ เช่น กองราชวงศ์(ท่านไกรสอน พรหมวิหารเป็นผู้นำ) กองไชยเชษฐาธิราช กองไชยจักรพรรดิ และกองฟ้าร่ม เป็นต้น

2. การเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของขบวนการสามัญชนหรือประชาชน

นอกเหนือจากพระมหากษัตริย์สมัยศักดินาจะได้รับการบันทึกในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ลาวในช่วงนี้ยังมีพื้นที่ทางประวัติศาสตร์กับสามัญชนอีกด้วย โดยหนังสือแบบเรียนลาวได้ให้ความสำคัญกับการต่อสู้ของขบวนการสามัญชนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากขบวนการดังกล่าวได้มีส่วนร่วมในการต่อสู้เพื่อปลดแอกชาติให้เป็นอิสระ ขบวนการต่อสู้ของสามัญชนที่ถูกเขียนขึ้นในพื้นที่ของหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่ 1 นี้ได้แก่ **กรณีของประชาชนอัตตะปือใน ค.ศ.1579** ได้ตั้งขบวนการลุกฮือต่อต้านศักดินาพม่านำโดยครูผ้าขาวในภาคใต้ของลาวแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

กรณีพระสาเชียดใจ ค.ศ.1819 โดยพระสาเป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้นำกำลังต่อสู้ด้านศักดินาจำปาศักดิ์ ในหนังสือเล่มนี้ได้เขียนยกย่องพระสว่าเป็นคนที่มีน้ำใจรักชาติ รักอิสรภาพ เพราะอดทนต่อการกดขี่ของศักดินาสยามไม่ได้ จึงได้หาช่องทางต่อสู้ด้านสยาม จึงได้รวมพลยึดจำปาศักดิ์ได้แล้วตั้งตนไม่ขึ้นกับเจ้านครราชสีมา(สยาม)อีกต่อไป เป็นที่น่าสังเกตว่า ขบวนการต่อต้าน

ศักดิ์นาสยามนำโดยพระสาและเจ้าอนุวงศ์ ยังได้รับการยำในหนังสือแบบเรียนชั้นอื่น ๆ เช่น ชั้นมัธยมปีที่ 4 เป็นต้น

ส่วนในหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่ 2 จะพบว่าพื้นที่ 1 ใน 3 ของหนังสือนี้ ได้อุทิศให้กับขบวนการต่อสู้ของประชาชนลาว ดังปรากฏในบทที่ 3 ขบวนการต่อสู้ของประชาชนลาวภาคกลางภาคใต้ในระยะปี ค.ศ.1901-1937 โดยในบทนี้ได้เน้นขบวนการต่อสู้ภายใต้ผู้นำที่สำคัญ 4 ครั้งใหญ่ ๆ คือ

1. ภายใต้การนำของพ่อกะดวด ชาวเมืองพวน แขวงสะหวันนะเขต ที่ไม่สามารถทนเห็นความทุกข์ยากของประชาชนได้ จึงได้ปลุกระดมประชาชนขึ้นต่อต้านการเก็บส่วยอากรของพวกเขา
ล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสค.ศ.1901 และจบลงด้วยการถูกปราบและถูกประหารในปี ค.ศ.1903

2. องค์แก้ว "ผู้มีบุญ" ค.ศ.1901-1910 การต่อสู้ขยายทั่วภาคใต้ในแขวงอัตตะปือ สาละวัน และจำปาศักดิ์ โดยแบ่งความรับผิดชอบหลายกลุ่มด้วยกัน

3. ภายใต้การนำขององค์กัมมะดำ ค.ศ.1910-1937 ต่อสู้ในแขวงสาละวัน อัตตะปือ ปากเซ

4. ภายใต้การนำของนายครุคำ ปี ค.ศ.1920 เขตเวียงจันทน์และปัจจุบันเพื่อเป็นที่ระลึกถึงคุณความดีแห่งการต่อสู้ที่อาญาญเดิดเดี่ยวของครุคำ กองประชุมศึกษาทั่วประเทศได้กำหนดให้วันที่ 7 ตุลาคมทุกปี ซึ่งเป็นวันที่ครุคำนำพาประชาชนลุกขึ้นต่อสู้เป็นวันครูแห่งชาติ

และบทที่ 4 ได้กล่าวถึงขบวนการต่อสู้ของประชาชนลาวภาคเหนือ ซึ่งมี 2 ขบวนการ และหนึ่งในสองของขบวนการที่นั่นก็คือ ขบวนการต่อสู้ที่เมืองสิง ในปี ค.ศ.1908 ภายใต้การนำของพระยาคำลือ

3. การเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้กับชนกลุ่มน้อยในลาว ถือเป็นจุดเด่นอีกข้อหนึ่งของหนังสือแบบเรียนลาว ที่เปิดโอกาสให้ชนกลุ่มน้อยในลาวได้มีพื้นที่ในประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาตินลาว ดังเช่น ที่ปรากฏในหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่ 2 ได้เขียนถึงขบวนการต่อสู้ของเผ่าม้งในระยะปี ค.ศ.1918-1922 โดยมีเจ้าฟ้าปาใจ เป็นผู้นำขบวนการปลุกระดมชนเผ่าม้งลุกขึ้นต้านฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ขบวนการต่อต้านที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จบลงด้วยการถูกฝรั่งเศสปราบได้สำเร็จ

4. การต่อสู้ของประชาชน ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน และพรรคประชาชนปฏิวัติลาว เป็นจุดเด่นอีกจุดหนึ่งในหนังสือแบบเรียนของลาวก็คือ การเขียนประวัติศาสตร์ให้กับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่มีส่วนช่วยในการกอบกู้เอกราชของลาว รวมทั้งยังได้อุทิศหน้าประวัติศาสตร์ให้กับผู้นำที่สำคัญคือ การเขียนชีวประวัติของท่านโฮจิมินห์แห่งเวียดนาม และการเคลื่อนไหว ความเป็นมาของการสร้างพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนอันเป็นการต่อสู้เพื่อเอกราช ดังปรากฏในหนังสือมัธยมปีที่ 2 ในบทที่ 5-7 และในหนังสือเล่มมัธยมปีที่ 3 เปิดพื้นที่ประวัติศาสตร์และการยกย่องเหตุการณ์เดียนเบียนฟูว่า ชัยชนะดังกล่าวนี้มีผลต่อชัยชนะในฤดู

แล้งของลาวด้วย เนื่องจากการรบดูแลในลาวนั้นไม่ใช่เป็นผลงานของฝ่ายลาวเพียงฝ่ายเดียว แต่หากเกิดจากการประสานความร่วมมือกับการรบของเวียดนามในชัยชนะเดียนเบียนฟู วันที่ 13 มีนาคม ค.ศ. 1954 ที่กองทัพและประชาชนเวียดนามได้บุกโจมตีศัตรูได้ 16,200 คน ยิงเครื่องบินตก 117 ลำ ซึ่งถือว่าเหตุการณ์นี้ได้ส่งผลกระทบให้แก่การสร้างสันติภาพอินโดจีนและยังเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญในการขยายตัวของการปฏิวัติ รวมทั้งชัยชนะในเขตปลดปล่อยต่าง ๆ ในช่วงหลัง 1960 ของลาวอีกด้วย

5. ชาติดกับศัตรูของชาติในหนังสือแบบเรียนลาว

ชาติดกับศัตรูของชาติ เป็นจุดเด่นสูงยิ่งในการเขียนประวัติศาสตร์ลาว ประวัติศาสตร์ของชาติเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างผู้ถูกกดขี่และผู้กดขี่ตามที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ และแน่นอนเมื่อมีวีรกรรมวีรบุรุษ รวมทั้งมวลมิตรในหน้าประวัติศาสตร์ ย่อมมีผู้ร้าย รวมทั้งศัตรูของชาติในหน้าประวัติศาสตร์ลาวด้วย หากพิจารณาในหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่ 1 พบว่า ศัตรูของชาติและผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ลาวนั้นมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของลาว แต่ละช่วงว่าอยู่ภายใต้การปกครองของชาติได้ตั้งนั้นในหนังสือเล่มนี้จึงมีศัตรูของชาติลาว ได้แก่ ศักดินาพม่า และที่สำคัญคือศักดินาสยาม โดยได้ให้ภาพตั้งแต่ ศักดินาสยามดำเนินการรุกราน และยึดเอาอาณาจักรลาวล้านช้าง จากนั้นได้ให้ภาพล้านช้างเป็นเมืองขึ้นของศักดินาสยามที่ได้เกณฑ์กำลังคนลาว และบรรณาการจากลาวมาบางกอก รวมทั้งให้ภาพของการหารายได้ของสยามและการทวิการกดขี่ประชาชนลาวอีกด้วย ส่วนในท้ายเล่มได้กล่าวนำถึงพวกจักรพรรดิลา เมืองฝรั่งเศสเพื่อทั้งท้ายในการเชื่อมต่อกับเนื้อหาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พร้อมทั้งมีภาพการเกณฑ์แรงงานชาวลาวเพื่อสร้างถนนให้แก่พวกฝรั่งเศสประกอบให้เยาวชนลาวได้รับถึงการกดขี่ของเหล่าเมืองขึ้นที่มีต่อประชาชนลาว

ดังนั้นเนื้อหาในหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่ 2 (1 ใน 3 ส่วนของเนื้อหาประวัติศาสตร์ลาวในเล่มนี้) จึงเป็นเรื่องของความทุกข์ยากของชาวลาวที่ได้รับจากพวกเหล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสโดยเฉพาะ ดังปรากฏใน ภาคที่ 1. ซึ่งแบ่งเนื้อหาเป็น 2 บทคือ บทที่ 1 ประเทศลาวในระยะท้ายศตวรรษที่ 19 โดยกล่าวถึงสภาพการของโลกนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ที่ลัทธิทุนนิยม "เสรี" ได้เข้ามารุกรานทวีปเอเชีย โดยเฉพาะอินโดจีน และในที่สุดฝรั่งเศสได้ยึดในวันที่ 3 ตุลาคม 1893 โดยเซ็นสัญญากับสยามตกลงแบ่งลาวเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายซ้ายแม่น้ำโขง(ลาวปัจจุบัน)และฝ่ายขวาแม่น้ำโขง(ภาคอีสานของไทย) ขึ้นกับสยาม บทที่ 2 นโยบายของพวกเหล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสในประเทศลาว ในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงนโยบายผลมกลืนให้เป็นแบบฝรั่งเศส ได้แก่ การแต่งตั้งกษัตริย์ การยกเลิกกฎหมายของลาว การใช้ปฏิทินแบบฝรั่ง แบ่งเขตและแขวงการปกครองใหม่ การนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้(ยกเว้นทางด้านสาธารณสุขที่ปล่อยให้คนลาวต้องรักษาแบบพื้นบ้านต่อไปโดย

ไม่เอาใจใส่) และยังคงกล่าวถึงชีวิตของประชาชนลาวที่ถูกเกณฑ์แรงงานภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส

เป็นที่น่าสนใจว่า ในหนังสือแบบเรียนของลาวเกี่ยวกับภาคอีสานนั้น จากมุมมองของฝ่ายลาวถือว่า ลาวถูกแบ่งเป็น 2 ส่วนคือฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ลาวปัจจุบัน) และฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ภาคอีสานของไทย) ตามสัญญาที่ฝรั่งเศสและไทยได้ตกลงกันเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 1893 และเมื่อพิจารณางานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวเล่มอื่น ๆ ก็จะมีมุมมองคล้ายคลึงกัน

นอกจากนี้ศัตรูของชาติลาวยังปรากฏในหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่3 อีกด้วย โดยเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึง การเคลื่อนไหวและการต่อสู้ระหว่างผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ คือระหว่างนักล่าอาณานิคมฝรั่งเศส และนักแทรกแซงอย่างจักรวรรดินิยมอเมริกากับผู้ถูกกดขี่คือประชาชนลาว ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนและพรรคประชาชนลาว เป็นที่สังเกตว่าเหตุการณ์อีกด้านของฝ่ายตรงข้ามที่อยู่ศูนย์กลางเจียงจันทน์และหลวงพระบางจะไม่ได้รับการกล่าวถึงแต่อย่างใด อาจเนื่องมาจากศูนย์กลางดังกล่าวนี้อยู่ภายใต้การสนับสนุนจากฝรั่งเศสและอเมริกา

สำหรับสหรัฐอเมริกานั้นหากพิจารณาแล้วจะพบว่า แม้กระทั่งในหนังสือแบบเรียนชั้นประถมปีที่1 รัฐยังได้สอดแทรกเนื้อหาดังกล่าวเพื่อให้เยาวชนของชาติได้รับรู้ โดยมีการกล่าวถึงศัตรูของชาติอย่างชัดเจน ดังปรากฏในบทที่ 79 (กระทรวงศึกษา, 1987) ความว่า⁴

“หมากเขียบ(น้อยหน้า) กินหวานเย็น
หมากเกี้ยง(ล้ม) กินหวานหลาย
เป็นหยัง(เพราะอะไร) อเมริกาผู้โหดร้าย
จึงมักเอ็ด หมากแตกฆ่าคน”

หรือที่ปรากฏในบทที่ 52 “ทหารลาว แว่วไวใจกล้า
บุกฟันข้า เลว(สู้รบ)ไล่ฝูงมาร
แนวสันดาน อเมริกาชั่วร้าย
ให้หนีพ่าย ลอยน้ำข้ามช่อง”

จะเห็นได้ว่า หนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ลาว ได้มีการแยก “มิตร” และ “ศัตรู” ของประเทศให้เยาวชนของชาติได้รับรู้ รวมทั้งมีการนำเสนอผู้นำลาวที่เป็นหุ่นเชิดให้กับต่างชาติ ดังเช่น กระต่าย เป็นต้น ดูในหนังสือแบบเรียนมัธยมปีที่3 ส่วนในหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมปีที่1 ได้กล่าวถึงคนทรยศต่อชาติ หรือ “ผู้ร้าย” ในประวัติศาสตร์ลาวที่มีการกล่าวถึงก็คือ เจ้ามันธาตุราช

⁴ เป็นที่น่าสนใจว่า หนังสือแบบเรียนภาษาลาว ป. 1 ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ.1999 ได้ตัดประเด็นการนำเสนอเรื่องศัตรูของชาติ หากแต่เนื้อหาได้เน้นทางด้านสิ่งแวดล้อม สุขอนามัย บุญประเพณี ดนตรี การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

และเจ้าน้อยเมืองพวนผู้ร่วมมือกับสยาม จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจที่จะพบว่า บรรดาพงศาวดารที่เขียนขึ้นภายหลังจะได้กล่าวชื่อบุคคลทั้งสองนี้ในลักษณะเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่า จากการประมวลองค์ความรู้เบื้องต้นจากเอกสารลาวผ่านงานเขียนทางประวัติศาสตร์จะพบว่า ชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้และการปลดปล่อยระหว่างชาติที่เข้ามาครอบครองดินแดนลาวกับประชาชนลาว ขณะเดียวกันก็มีภาพของความขัดแย้งแย่งชิงอำนาจภายในลาวเอง พร้อม ๆ กับภาพของความร่วมมือร่วมใจโดยเฉพาะการต่อสู้เพื่อเอกราช การจะเข้าใจชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนฝั่งซ้าย จำเป็นที่จะต้องเข้าใจภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และมุมมองของผู้คนในฝั่งนี้ เป็นที่น่าสนใจว่า ปลายทศวรรษ 1990 ประเด็นการศึกษาในลาวเริ่มมีหลากหลายมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเรื่องชนเผ่า เรื่องผู้หญิง ดังปรากฏในงานของมยุรี เห่งสั้วฉมน์ (1995) "ผู้หญิงลาวในอดีตและปัจจุบัน" นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์ของชาวลาวที่เข้ามาศึกษาต่อในประเทศไทย และได้ทำวิจัยเกี่ยวกับประเทศของตนจึงมีผลต่อองค์ความรู้เกี่ยวกับลาวได้เปิดกว้างขึ้น ดังเช่น บุญทวี สอสัมพันธ์ชัย เข้ามาศึกษาวิชาเอกภูมิศาสตร์ที่ประสานมิตรได้ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทปี2543เรื่อง "การขยายตัวของนครเวียงจันทน์จาก พ.ศ.2442 ถึง พ.ศ.2542" คำผุย พลลือชา ทำวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2543) เรื่อง "ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของชาวลาว: กรณีศึกษาชาวนาบ้านสิฐานใต้ อ.เมือง หาดทรายฟอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สภาวัฒนธรรมรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว" เป็นต้น

สำหรับในส่วนของการวิจัยของไทย หากลองพิจารณางานวิจัยของไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับลาวที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะเป็นสาขาประวัติศาสตร์ โดยพบว่า งานวิจัยของไทยให้ความสนใจเรื่องดังต่อไปนี้ เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2509)เรื่อง"การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ.2431" จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ (2516) "วิกฤตการณ์สยามร.ศ.112" พรรษา สิ้นสวัสดิ์ (2521) ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯกับเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2367-2370" เสาวภา ภาระพฤติ (2522)"ปัญหาการปกครองของไทยในประเทศราชหลวงพระบางและหัวเมืองลาวระหว่างปี พ.ศ.2431-2446" สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2523) "ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ.112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง" จินตนา พิศนาคะ (2526) "ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ศึกษาจากคดีพระยอดเมืองขวาง" อมรา พงศาพิชญ์และคณะ (2525) "การศึกษาเปรียบเทียบผู้อพยพทางบกในค่ายอพยพคนลาว คนเขมร และคนเวียดนาม" สุรัชย์ ศิริไกร (2527) "สาเหตุของการกระทบกระทั่งตามพรมแดนไทย-ลาว: 1975-1981" บังอร ปิยะพันธุ์(2529) "ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ธวัชชัย ไพไธล (2534) "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่1-รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2325-2446)"

กรมยุทธศึกษาทหาร (2541) "ประวัติการรบของทหารไทยกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส" จากรายชื่องานวิจัยของไทยเกี่ยวกับลาวนี้ จะพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่อง การเสียดินแดนและเป็นเรื่องความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นเมืองขึ้น (ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับการวิจัยจะไม่กล่าวถึงในบทความนี้)

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา งานวิจัยเกี่ยวกับลาวของไทยเริ่มมีการศึกษาเพื่อที่จะเข้าใจลาวในมิติอื่น ๆ มากขึ้น เช่น สุพันธุ์ มั่งไธสง (2539) "ขบวนการกู้ชาติลาว: ศึกษากรณี "ลาวอิสระ" ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949 ประภาส สุวรรณศรี (2542) "การกล่อมเกลாதาสังคมจากแบบเรียนของรัฐระดับประถมศึกษาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองพ.ศ. 2518-2538" ธวัชชัย พรหมณะ (2545) "ความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงต่อความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954" โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป.ลาว ซึ่งมีอาจารย์ธีระพันธ์ เหลืองทองคำหัวหน้าโครงการวิจัย สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2541) "ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975" (สกว.) และโครงการสารคดีลาวตอนล่างของ ศุภชัย สิงห์ยะบุญ และคณะภายใต้การสนับสนุนจากโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค เป็นต้น

สรุป

จากที่นำเสนอทั้งหมด คงไม่มีข้อสรุปใดที่จะกล่าวในงานชิ้นนี้ ทั้งด้วยบริบททางการเมืองที่แตกต่างกัน ตลอดจนถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สองฝั่งโขงรวมพัฒนาการของงานเขียนต่าง ๆ ก็ได้เผยให้เห็นตัวตนไม่ใช่เฉพาะเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนสองฝั่งโขงเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดที่อยู่เบื้องหลังของการวิจัยนั้นอีกด้วย

ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มไทในประเทศไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วชิราภรณ์ วรรณดี

ความนำ

ในอดีตและสืบเนื่องถึงปัจจุบัน มีนักวิชาการสนใจศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะเรื่องของชนกลุ่มน้อยซึ่งแบ่งตามเกณฑ์ตระกูลภาษาที่ชนกลุ่มน้อยนั้น ๆ ใช้เป็นภาษาพูดและเขียน ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยจึงแบ่งได้ 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic language family) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family) ภาษาตระกูลไท (Tai language family) ภาษาตระกูลม้ง-เย้า (Hmong-Yao language family) และภาษาตระกูลออสโตรเนเซียน (Austronesian language family)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้สนับสนุนให้นักวิชาการในสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่อยู่ในเอกสารประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยทั้ง 5 กลุ่ม ดังกล่าว โครงการวิจัยเรื่อง “ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย” จึงเกิดขึ้น และเริ่มดำเนินงานในปีพุทธศักราช 2539 ด้วยการแบ่งการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมได้ความรู้ตามกลุ่มตระกูลภาษาและตามหมวดหมู่วิชาการที่ได้ตกลงกันไว้ 16 หมวดวิชาการ

งานวิจัยเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการใหญ่ดังกล่าว และเรียกตามชื่อตระกูลภาษาเป็น “การวิจัยเรื่องประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไท (Tai) ในประเทศไทย” หรือผู้วิจัยขอเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า “การวิจัยเรื่องประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มไทในประเทศไทย” งานวิจัยเรื่องนี้มีแนวทางและวิธีการวิจัยส่วนใหญ่ดำเนินตามโครงการประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย คือเป็นวิธีการรวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ 16 หมวด ประมวลให้เป็นระบบในชนกลุ่มไทแต่ละกลุ่ม (ซึ่งในงานครั้งนี้แบ่งได้ 18 กลุ่ม) แล้วสรุปวิเคราะห์เป็นภาพรวมองค์ความรู้ของชนกลุ่มน้อยทุกกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศไทย

วัตถุประสงค์

เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ในเอกสารงานวิชาการที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศไทย ประมวลเข้าด้วยกันให้เป็นระบบ สรุปวิเคราะห์ และเสนอแนวทางที่ควรวิจัยในชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไทต่อไป

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นประโยชน์ในด้านการรวบรวมเกี่ยวกับองค์ความรู้ของชนกลุ่มต่าง ๆ ที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศไทย ซึ่งเป็นการประมวลองค์ความรู้สำหรับเป็นแนวทางในการวิเคราะห์องค์ความรู้แต่ละด้านให้ลึกซึ้งต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่องประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไท (Tai) ในประเทศไทย มีขอบเขตของการประมวลองค์ความรู้ในชนกลุ่มไทที่ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าและวิจัยไว้ในเอกสารงานวิชาการประเภทต่าง ๆ ได้แก่ บทความและสารคดี หนังสือและตำรา งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ เอกสารประกอบการสัมมนาและประชุมวิชาการ และบรรณานุกรม เฉพาะที่ผลิตและพิมพ์ในประเทศไทยถึงปี พ.ศ. 2540

ชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศไทย ที่ศึกษาในครั้งนั้นแบ่งเป็น 18 กลุ่ม และได้กำหนดรหัสประจำกลุ่มไว้เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์และจัดแบ่งกลุ่มด้วยคอมพิวเตอร์ ดังนี้

	ชื่อกลุ่มตามตระกูลภาษา	ชื่อในงานวิจัยนี้	รหัส
1.	ไท, ลาว (Tai, Lao)	ไทยลาว	ATL
2.	ไทจีน, ไทจีน (Tai Khun)	ไทยจีน	Khk
3.	ลาวครั้ง (Lao Khrung)	ลาวครั้ง	Khr
4.	กะเลิง (Kaleung)	กะเลิง	Klg
5.	ไทลื้อ (Tai Lue)	ไทยลื้อ	Lue
6.	ลาวเงี้ยว (Lao Ngaew)	ลาวเงี้ยว	Ngw
7.	ไทญ้อ, ญ้อ (Tai Nyaw, Nyan)	ญ้อ	Nyw
8.	พวน (Phun)	พวน	Phn
9.	ผู้ไท (Phu Tai)	ผู้ไทย	PTh
10.	แสก (Saek)	แสก	Sak
11.	ไทดำ, โซ่ง (Tai Dam, Song)	โซ่ง	Sng
12.	ไทหย่า (Tai Ya)	ไทยหย่า	TYa
13.	ไทยวน (Tai Yuan)	ไทยยวน	TYn
14.	ไทใหญ่ (Tai Yai)	ไทยใหญ่	Yai
15.	ยอง (Yong)	ยอง	Yng
16.	โย้ย, ย้อย (Yoy)	โย้ย	Yoy
17.	ลาวเวียง (Lao Wiang)	ลาวเวียง	Wia
18.	ไทหลายกลุ่ม (Several Tai)	หลายกลุ่ม	Sve

องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไทในการศึกษาแบ่งเนื้อหาเป็น
หมวดวิชาการได้ 16 หมวด และมีรหัสประจำหมวด ได้แก่

ชื่อหมวดวิชา	รหัส
1. ชชาติพันธุ์ (Ethnic Groups)	ET
2. แผนที่ / สถิติ (Map / Statistics)	MS
3. ประวัติศาสตร์ / โบราณคดี (History)	HT
4. การปกครอง / สังคม / เมือง-ชุมชน (Social Structure)	SS
5. เศรษฐกิจ / อาชีพ (Economics)	EC
6. การอพยพเคลื่อนย้าย (Migration)	MI
7. ประชากรศึกษา (Population)	PP
8. นิเวศวิทยา (Ecology)	EG
9. สาธารณสุข (Health)	HL
10. โภชนาการ (Nutrition)	NT
11. ภาษา / การสื่อสาร (Language & Communication)	LC
12. การศึกษา (Education)	ED
13. ความช่วยเหลือ (Help)	HP
14. การท่องเที่ยว (Tourism)	TR
15. มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Anthropology)	AN
15.1 มานุษยวิทยาวัฒนธรรมทั่ว ๆ ไป (Anthro : genral)	ABGN
15.2 มานุษยวิทยาความเชื่อ (Anthro : belief) ได้แก่ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยม ข้อห้ามและข้อปฏิบัติ	ANBL
15.3 มานุษยวิทยาประเพณีจารีตขนบธรรมเนียม พิธีกรรม (Anthro : tradition)	ANTR
15.4 มานุษยวิทยาการแต่งกาย (Anthro : dressing) ได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย การประดับตกแต่งร่างกาย	ANDR
15.5 มานุษยวิทยาการประดิษฐ์ (Anthro : technology) ได้แก่ เทคนิคในการสร้างและประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ เช่น การทอผ้า จักสาน แกะสลัก ฯลฯ	ANTH
15.6 มานุษยวิทยาวรรณกรรม / คติชาวบ้าน (Anthro : folklore) ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ตำนาน เรื่องปรัมปรา	ANFR
15.7 ศิลปะ (Anthro : arts) ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ สถาปัตยกรรม หัตถกรรม และงานแสดงศิลปะต่าง ๆ	ANAR
15.8 มานุษยวิทยาวัฒนธรรมอื่น ๆ	ANOT
16. บรรณานุกรม (Bibliography)	BB

องค์ความรู้ที่ศึกษาในชนกลุ่มไทแต่ละกลุ่ม

เอกสารวิชาการเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เทาที่สืบค้นรวบรวมได้จำนวน 1,216 รายการ และแยกประเภทเป็นปริมาณงานที่ศึกษาในชนกลุ่มไทแต่ละกลุ่ม จำนวน 18 กลุ่ม ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงปริมาณเอกสารวิชาการที่สืบค้นได้แยกตามชนกลุ่มไท *

ชนกลุ่มไทในประเทศไทย	รหัส	รายการ	คิดเป็นร้อยละ
1. ไทลาว	ATL	475	39.06
2. ไทเขิน	Khn	17	1.39
3. ลาวครั่ง	Khr	9	0.74
4. กะเลิง	Klg	2	0.16
5. ไทลื้อ	Lue	85	6.99
6. ลาวเงี้ยว	Ngw	3	0.25
7. ญ้อ	Nyw	10	0.82
8. พวน	Phn	38	3.13
9. ผู้ไทย	PTh	29	2.38
10. แสก	Sak	9	0.74
11. ไช่	Sng	70	5.79
12. ไทหย่า	TYa	4	0.33
13. ไทยวน	TYn	272	22.37
14. ไทใหญ่	Yai	45	3.70
15. ยอง	Yng	12	0.99
16. ไย้	Yoy	4	0.33
17. ลาวเวียง	Wia	4	0.33
18. หลายกลุ่ม	Sve	128	10.53
	รวม	1,216	100.00

* ไท (Thai) หมายถึง คนไทยหรือชนกลุ่มไท หรือคนเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ใดก็ได้ที่อยู่อาศัยในประเทศไทย ในงานวิจัยนี้จึงใช้คำว่า ไทลาว (ไทอีสาน) ไทลื้อ ไทเขิน ไทยวน ไทหย่า ไทใหญ่ และผู้ไทย แสดงถึงชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไทและอยู่อาศัยในประเทศไทย

ไท (Tai) หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท ถ้าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและยังไม่ได้สัญชาติไทยจะเรียกชื่อตามกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เช่น ไทลาว ไทลื้อ ไทเขิน เป็นต้น แต่ในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่าไทลาว ไทลื้อ ไทเขิน ฯลฯ

จะเห็นได้ว่าปริมาณงานที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชนกลุ่มไทในประเทศไทย เน้นหนักอยู่ที่กลุ่มไทยลาวมากที่สุด (39.06 %) รองลงมาเป็นกลุ่มไทยยวน
 ไทหลายกลุ่ม ไทยลื้อ ไทยใหญ่ พวน และผู้ไทย ส่วนไทยจีน ลาวครึ่ง กะเลิง ลาวแก้ว กู้อ แสก ไทยหย่า ยอง โย้ย และลาวเวียง มีผู้ศึกษาน้อย หากจะแยก
 ประเภทตามหมวดหมู่วิชาการที่จัดระบบไว้ 16 หมวด จะแยกได้ในแต่ละกลุ่มดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงปริมาณองค์ความรู้ในชนกลุ่มไทที่แยกตามหมวดหมู่วิชาการ 16 หมวด

ชนกลุ่มไท หมวดหมู่ทาง วิชาการ	ไทยลาว AIL	ไทยเขิบ Khn	ลาวครึ่ง Khr	กะเลิง Kig	ไทยลื้อ Lue	ลาวแก้ว Ngw	ญ้อ Nyw	พวน Phn	ผู้ไทย PTh	แสก Sak	โซ่ง Sng	ไทยหย่า TYa	ไทยยวน TYn	ไทใหญ่ Yai	ยอง Yng	โย้ย Yoy	ลาวเวียง Wia	ไทย หลายกลุ่ม Sve	รวม	ร้อยละ
1. ขาดพันธุ์ ET	11	-	-	1	4	-	-	2	1	-	2	1	3	2	1	-	-	18	46	3.78
2. แสมที สลัด MS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	0.25
3. ประวัติ HT	62	-	-	-	5	-	1	2	4	-	5	-	17	7	1	-	1	3	136	11.18
4. การปกครองสังคม SS	14	1	1	-	6	-	1	1	2	-	4	-	4	2	-	-	-	1	40	3.29
5. เศรษฐกิจอาชีพ EC	3	-	1	-	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	8	0.66
6. การแพทย์ MI	8	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	1	14	1.15
7. ประชากรศึกษา PP	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	0.16
8. นิเวศวิทยา EG	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2	2	-	-	-	-	7	0.57
9. สาธารณสุข HL	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	0.33
10. นิษนากร NT	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.08
11. ภาษา การสื่อสาร LC	41	3	6	1	19	3	6	15	4	9	10	1	18	5	6	3	2	23	174	14.31
12. การศึกษา ED	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	4	0.33
13. ความเชื่อแนวคิด HP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
14. การท่องเที่ยว TR	5	-	-	-	2	-	-	1	2	-	-	-	7	7	1	-	-	-	24	1.98
15. มานุษยวิทยาวัฒนธรรม AN	320	13	1	-	42	-	2	1	16	-	46	2	21	19	2	-	-	40	740	60.86
16. บรรณานุกรม BB	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	12	0.93
รวม	475	17	9	2	85	3	10	38	29	9	70	4	272	45	12	4	4	128	1,216	100.00

องค์ความรู้ในชนกลุ่มไททั้งหมดที่ศึกษาครั้งนี้ พบว่าเป็นการศึกษาด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรมมากที่สุด (60.86%) รองลงมาเป็นการศึกษาด้านภาษาและการสื่อสาร กับด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ส่วนด้านอื่น ๆ เช่น ชาติพันธุ์ การปกครอง การท่องเที่ยว มีการศึกษาไว้น้อยมาก และเป็นที่น่าสนใจว่าด้านความช่วยเหลือชนกลุ่มไทไม่ปรากฏองค์ความรู้ในการศึกษาครั้งนี้

จากการศึกษาเอกสารประเภทต่าง ๆ ในชนกลุ่มไททั้ง 18 กลุ่มจะสังเกตได้ว่าองค์ความรู้ทั้ง 16 หมวดวิชาการ กระจายอยู่แทบทุกกลุ่มมากน้อยต่างกันแต่ส่วนใหญ่จะอยู่ในชนกลุ่มไทยลาว ลื้อ ไชย ไทยยวน และไทยหลายกลุ่ม ดังตารางที่ 2 ส่วนสถานภาพขององค์ความรู้ทั้ง 10 หมวดวิชา จะอยู่ในเอกสารประเภทบทความและสารคดีมากที่สุด ถึง 426 รายการ รองลงมาเป็นประเภทรายชื่อและตำรา 377 รายการ ประเภทงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ 309 รายการ ประเภทเอกสารประกอบการสัมมนาและประชุมวิชาการ 92 รายการ และประเภทสุดท้าย บรรณานุกรม มีเพียง 12 รายการ รวมทั้งหมด 1,216 รายการ

ภาพรวมองค์ความรู้ในชนกลุ่มไท

ภาพรวมองค์ความรู้ในชนกลุ่มไท แบ่งเป็นภาพรวมของสถานภาพและภาพรวมของเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารทั้งหมดที่ศึกษาในชนบทกลุ่มไท 18 กลุ่ม

1. สถานภาพขององค์ความรู้ทั้งหมดอยู่ในเอกสารประเภทต่าง ๆ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงภาพรวมของสถานภาพองค์ความรู้

ลำดับที่	ประเภทเอกสาร	จำนวน	ร้อยละ
1.	บทความและสารคดี	426	35.03
2.	รายชื่อและตำรา	377	31.00
3.	งานวิจัยและตำรา	309	25.41
4.	เอกสารประกอบการสัมมนาและประชุมวิชาการ	92	7.57
5.	บรรณานุกรม	12	0.99
		1,216	100.00

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าองค์ความรู้เกี่ยวข้องกับชนกลุ่มไทภายในประเทศไทยส่วนมากอยู่ในเอกสารประเภทบทความ ซึ่งตีพิมพ์ลงในวารสารต่าง ๆ โดยเฉพาะวารสารในวงวิชาการของตน ๆ ส่วนเอกสารประเภทหนังสือและตำรา มีองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับชนกลุ่มไทเป็นจำนวนมากรองจากบทความ รองลงไปเป็นเอกสารประเภทรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ซึ่งมีอยู่ไม่น้อย เนื่องจากกำลังได้รับความนิยมในยุคไทยศึกษา แหล่งทุนก็มีเป็นจำนวนมากขณะเดียวกันก็เกิดการประชุมสัมมนาต่าง ๆ เกี่ยวกับไทยศึกษาทั้งในประเทศและนอกประเทศ เช่น การประชุมไทยศึกษาระดับนานาชาติ (Thai Studies) จัดเป็นครั้งที่ 1-7 เป็นต้น งานประเภทบรรณานุกรมมีเป็นจำนวนน้อยมากซึ่งคงเป็นเพราะต้องใช้เวลาอย่างมากในการจัดทำ

ดังนั้น ภาพรวมองค์ความรู้หมวดต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารประเภทต่าง ๆ จะได้ ดังตารางที่ 4 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4 แสดงภาพรวมของเนื้อหาองค์ความรู้ในเอกสารประเภทต่าง ๆ

ลำดับที่	รหัสองค์ความรู้	ประเภทเอกสาร					จำนวนรวม	ร้อยละ
		1	2	3	4	5		
1.	ET	18	16	3	8	-	45	3.70
2.	MS	-	1	2	-	-	3	0.25
3.	HT	51	37	3	14	-	136	11.18
4.	SS	9	17	9	5	-	40	3.29
5.	EC	3	3	2	1	-	8	0.66
6.	MI	7	3	2	1	-	14	1.15
7.	PP	1	-	-	-	-	2	0.16
8.	EG	2	2	2	-	2	7	0.57
9.	HL	2	-	1	-	-	4	0.33
10.	NT	1	1	1-	-	-	1	0.08
	LC	39	42	76	17	-	174	14.31
12.	ED	1	2	2	-	-	6	0.49
13.	HP	-	-	-	-	-	-	-
14.	TR	14	4	-	1	-	24	1.98

ลำดับที่	รหัสองค์ความรู้	ประเภทเอกสาร					จำนวนรวม	ร้อยละ
		1	2	3	4	5		
15.	AN	276	235	176	53	-	740	60.86
16.	BB	-	-	-	-	19	12	0.99
	รวม	414	359	294	92	19	1,216	100.00

หมายเหตุ ประเภทเอกสาร หมายเลข 1. คือ เอกสารประเภทบทความและสารคดี

2. คือ เอกสารประเภทหนังสือและตำรา

3. คือ เอกสารประเภทงานวิจัยและวิทยานิพนธ์

4. คือ เอกสารประเภทเอกสารประกอบการสัมมนาและประชุมทางวิชาการ

5. คือ เอกสารประเภทบรรณานุกรม

จากตารางที่ 4 ภาพรวมองค์ความรู้ด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN) ปรากฏในเอกสารทุกประเภทมากที่สุด ซึ่งเป็นประเภทบทความ หนังสือ งานวิจัย และเอกสารประกอบการประชุมสัมมนามาก-น้อยตามลำดับ ส่วนองค์ความรู้ด้านภาษาและการสื่อสาร (LC) มีจำนวนมากรองลงมา และอยู่ในเอกสารประเภทงานวิจัยมากที่สุด รองลงมาเป็นประเภทหนังสือ บทความ และเอกสารประกอบการประชุมสัมมนา

องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ มีเป็นจำนวนมาก เป็นอันดับที่สาม และอยู่ในประเภทบทความมากที่สุด ในหนังสือและในเอกสารประกอบการประชุมสัมมนามีมาก-น้อยตามลำดับ องค์ความรู้ด้านอื่น ๆ ที่เหลืออีก 13 ด้าน มีพบอยู่กระจายในเอกสารประเภทต่าง ๆ จำนวนไม่มากนัก

2. ภาพรวมเนื้อหาขององค์ความรู้ในเอกสารที่ใช้ศึกษาจำนวน 1,216 รายการ มีเนื้อหาส่วนใหญ่อยู่ในหมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN) หมวดภาษาและการสื่อสาร (LC) หมวดประวัติศาสตร์ (HT) หมวดชาติพันธุ์ (ET) และหมวดสังคม (SS) ซึ่งมีปริมาณมากน้อยตามลำดับ

ภาพรวมขององค์ความรู้ด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN)

ในการศึกษาจากเอกสารเกี่ยวกับชนกลุ่มไท 18 กลุ่ม ปรากฏมีปริมาณมากถึง 740 รายการ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในชนกลุ่มไทยลาว (475 รายการ) กลุ่มไทยวน (272 รายการ) และหลายกลุ่ม (128 รายการ) ปริมาณปานกลางได้แก่ ชนกลุ่มไทยลื้อ (85 รายการ) ไช่ (70 รายการ) ไทยใหญ่ (45 รายการ) ไทยพวน (38 รายการ) และผู้ไทย (29 รายการ)

ปริมาณที่ศึกษาน้อย ได้แก่ ไทยเงิน (17 รายการ) ยอง (12 รายการ) ญ้อ (10 รายการ) ลาว
ครั้ง (9 รายการ) ไทยหย่า (4 รายการ) โ้ยย (4 รายการ) ลาวเวียง (4 รายการ) ลาวแง้ว (3
รายการ) และกะเลิง (2 รายการ)

เนื้อหาที่ศึกษาในหมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN) นี้ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับศิลป
กรรม สถาปัตยกรรม และหัตถกรรม (ANAR) ซึ่งมีอยู่ในกลุ่มไทยยวนและไทยลาวมากที่สุด

รองลงไปเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมและคติชาวบ้าน (ANFR) ซึ่งมีอยู่ในกลุ่ม
ไทยลาวและไทยยวนมากที่สุด

เนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อ (ANBL) มีการศึกษามากเป็นลำดับที่ 3 ซึ่งอยู่ในกลุ่มไทย
ลาวและไทยยวน เช่นกัน

องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมทั่วไป (ANGN) มีการศึกษากระจายอยู่ในชนกลุ่มไท
แทบทุกกลุ่ม ยกเว้นลาวครั้ง กะเลิง ญ้อ แสก ยอง โ้ยย และลาวเวียง

องค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ (ANTR) มีการศึกษา
อยู่กระจายแทบทุกกลุ่มเช่นกัน แต่มีจำนวนน้อยกว่าเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมทั่วไป

เนื้อหาในหมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรมที่มีการศึกษาไว้น้อย ได้แก่ วัฒนธรรมการ
แต่งกาย มีเพียง 21 รายการ ปรากฏในชนกลุ่มไทยลาว ไทยลื้อ ไช่ง ไทยยวน โ้ยย และลาวเวียง
เท่านั้น หมวดที่มีน้อยที่สุด คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์หรือเทคโนโลยีมีเพียง 3 รายการ
เท่านั้น ปรากฏในชนกลุ่มไทยลาว

เพื่อให้ภาพรวมองค์ความรู้เฉพาะหมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN) เห็นชัดเจน
เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเพิ่มขึ้น จึงจะสรุปเป็นตารางที่ 5 ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงองค์ความรู้ในหมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN)

หมวด AN	ไทยลาว ATI	ไทยเขิน Khn	ลาวดง Knr	กะเลิง Klg	ไทยลื้อ Lue	ลาวเงี้ยว Ngw	ญ้อ Nyw	พวน Phn	ผู้ไทย PTh	แสก Sak	โซ่ง Sng	ไทยหย่า FYa	ไทยวน TYn	ไทยใหญ่ Yai	ยอง Yng	โย้ย Yoy	ลาวเวียง Wia	ไทย หลายกลุ่ม Sve	รวม
ANGN	17	1	-	-	18	-	1	7	3	-	15	1	14	8	-	-	-	13	98
ANBL	74	-	-	-	7	-	-	-	1	-	5	1	16	2	-	-	-	4	110
ANTR	21	1	1	-	-	-	-	4	5	-	18	-	8	5	-	-	-	5	68
ANDR	13	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	1	1	-	21
ANTN	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
ANFR	89	11	-	-	6	-	1	5	4	-	3	-	49	-	2	-	-	15	185
ANAR	98	-	-	-	9	-	-	1	3	1	4	-	127	4	-	-	-	3	250
ANOT	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
	320	13	1	-	42	-	2	17	16	1	46	2	217	19	2	1	1	40	740

จากตารางที่ 5 จะเห็นว่าเนื้อหาในหมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (AN) ที่ควรศึกษาให้มากขึ้น ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์หรือเทคโนโลยี ซึ่งจำเป็นในยุคปัจจุบัน และควรศึกษาในชนกลุ่มไททุกกลุ่ม อันจะแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทยเชื้อสายชนกลุ่มไทในอดีตถึงปัจจุบัน และควรศึกษาวัฒนธรรมทุกด้านในชนกลุ่มไททุกกลุ่มยกเว้นกลุ่มไทยลาวและไทยยวน

ภาพรวมเนื้อหาขององค์ความรู้ด้านภาษาและการสื่อสาร (LC)

ภาพรวมขององค์ความรู้ด้านนี้มีมากในชนกลุ่มไททุกกลุ่มทั้ง 18 กลุ่ม จำนวนที่ศึกษาครั้งนี้มีปริมาณมากเป็นลำดับที่ 2 รองจากองค์ความรู้ด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ลักษณะของการศึกษาจะเป็นวิทยานิพนธ์ด้านภาษาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ คงเนื่องจากมีนักศึกษาสาขาวิชาภาษาศาสตร์ทั้งระดับปริญญาโทและเอกเป็นจำนวนมาก และเปิดการเรียนการสอนมาเป็นระยะเวลาช้านานในหลายสถาบันการศึกษา เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น ลักษณะของการศึกษาด้านภาษาศาสตร์ในชนกลุ่มไททั้ง 18 กลุ่ม มีการแบ่งกลุ่มเนื้อหาออกเป็น 7 กลุ่มย่อย ตามที่ สมทรง บุรุษพัฒน์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยไว้ (2539) ได้แก่ 1) การศึกษาภาษาศาสตร์เชิงประวัติ 2) การศึกษาภาษาเชิงเปรียบเทียบร่วมสมัย 3) การศึกษาโครงสร้างของภาษา 4) การศึกษาทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ 5) การศึกษาภาษาศาสตร์ประยุกต์เชิงสอนวิทยาการ 6) การศึกษาภาษาศาสตร์การศึกษา และ 7) ภาษาศาสตร์ประยุกต์ในแง่มุมอื่น ๆ การศึกษาภาษาศาสตร์ทั้ง 7 กลุ่มย่อยนี้มีอยู่ในชนกลุ่มไทยลาวครบและมากที่สุด (41 รายการ) รองลงไปคือกลุ่มไทยยวน และไทยหลายกลุ่ม ส่วนชนกลุ่มไทอื่น ๆ มีบ้างน้อยบ้าง แต่ไม่ครบเนื้อหาทั้ง 7 กลุ่มย่อย

งานที่ศึกษาด้านภาษาศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และบทความ เอกสารที่เป็นหนังสือและตำรายังมีไม่มากนัก

ในหมวดนี้ยังมีการศึกษาภาษาในด้านการสื่อสารอีก แต่ผลงานที่รวบรวมได้ในครั้งนี้มีไม่มากเท่าด้านภาษาศาสตร์ งานศึกษาในส่วนนี้ส่วนมากเป็นการใช้ภาษา เช่น การใช้คำชนิดต่าง ๆ การศึกษาความหมายของคำ เป็นต้น ลักษณะของงานส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์และบทความ งานที่เป็นหนังสือและตำรามีน้อยเช่นกัน

สถานภาพขององค์ความรู้ด้านภาษาและการสื่อสาร จึงควรจะศึกษาเพื่อให้มีเอกสารประเภทหนังสือและตำรามากขึ้น ควรสนับสนุนให้นักวิจัยหรือนักวิชาการพัฒนารายงานการวิจัย เป็นตำราให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะงานที่เป็นการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารในชนกลุ่มไทแต่ละกลุ่ม เพื่อประโยชน์ของความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศไทย

ภาพรวมเนื้อหาขององค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ (HT)

ภาพรวมขององค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในชนกลุ่มไท ทั้ง 18 กลุ่ม มีปรากฏในชนกลุ่มไทยลาวมากที่สุด รองลงมาเป็นชนกลุ่มไทหลายกลุ่ม นอกจากนั้นเป็นไทยยวน ไทยใหญ่ ไทยโซ่ง ไทยลื้อ และผู้ไทย กลุ่มที่มีน้อยและแทบไม่มีเลยเป็นกลุ่มไทยหย่า ไทยเขิน ลาวครั่ง กะเลิง พวน แก้ว ญ้อ แสก ลาวเวียง ไทยโย้ย และไทยยอง (ดูจำนวนในตารางที่ 2)

ลักษณะและสถานภาพของการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีนี้ มีเอกสารและหลักฐานให้รวบรวมศึกษาได้สะดวกกว่าองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ เนื่องจากการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่พงศาวดารฉบับต่าง ๆ และหลักฐานทางโบราณคดีทุกยุคทุกสมัย ซึ่งนำมาสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มไทได้หลายกลุ่ม ต่อมา มีการชำระประวัติศาสตร์ จึงเกิดหนังสือและตำราหลายเล่มที่เกี่ยวกับชนชาติไทย แต่ในยุคต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ถึง 2530 เป็นยุคแห่งความสงสัยว่าคนไทยมาจากไหนกันแน่ ด้วยการพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายแห่ง จึงเกิดบทความขึ้นหลายชิ้น เกิดงานวิจัยหลายโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทแสดงผลการศึกษาที่แบ่งได้หลายสาขาวิชาและเป็นผลให้มีการศึกษาประวัติความเป็นมาของชนกลุ่มไทอีกหลายกลุ่ม ที่สำคัญและมีจำนวนมากเห็นได้ชัดเจนคือกลุ่มไทยยวน ไทยใหญ่ ไทยโซ่ง ไทยลื้อ และผู้ไทย แต่ผลการศึกษาส่วนใหญ่ในยุคแรก ๆ ก็ยังเหมือน ๆ กัน คือ การค้นหาข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง แล้วรวบรวมมาเป็นผลการศึกษาในระยะประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์แนวใหม่ด้วยการนำของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมกับสาขาอื่น เช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้าน ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไท เป็นต้น การหาข้อมูลภาคสนามในแหล่งของชุมชนนั้น ๆ มาวิเคราะห์ร่วมกันกับข้อมูลเอกสารทำให้ผลการศึกษาเป็นที่น่าเชื่อถือขึ้น ในระยะหลังจนปัจจุบันจึงเกิดการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับศาสตร์สาขาอื่นขึ้นเป็นจำนวนมาก

การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในชนกลุ่มไท จึงควรศึกษาอย่างเป็นองค์รวม สัมพันธ์กับสาขาวิชาการอื่น ๆ ในชนกลุ่มไททุกกลุ่ม โดยมีการเก็บข้อมูลภาคสนามประกอบด้วย และควรทำเป็นลักษณะของชุดโครงการขนาดใหญ่ ซึ่งมีโครงการขนาดเล็กเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ด้วยเป้าหมายอย่างเดียวกัน น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้อยากรู้ความเป็นมาของชนชาติไท ที่เป็นผลการศึกษาอย่างเป็นระบบและน่าเชื่อถือได้อย่างสนิทใจ

ภาพรวมเนื้อหาขององค์ความรู้ด้านชาติพันธุ์ (ET)

จากการศึกษาองค์ความรู้ด้านชาติพันธุ์ในชนกลุ่มไท 18 กลุ่ม ลักษณะของการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ยังมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะอยู่ในชนกลุ่มไทยลาวและแทรกปนอยู่ในการ

ศึกษาชนกลุ่มไทหลาย ๆ กลุ่ม งานสำคัญที่มีการศึกษาลักษณะนี้ เช่น หนังสือ "ชาติวงศ์วิทยา: ว่าด้วยชนเผ่าต่าง ๆ ในประเทศไทย" ซึ่งพวงทอง สิริสวัสดิ์ แปลจากต้นฉบับของ คาร์เอ และอี ไช เคนฟาเรน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 บทความเรื่อง "การศึกษาระบบชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวความคิดพื้นฐาน" ซึ่งสุเทพ สุนทรภัสส์ นำเสนอในการประชุมไทศึกษาครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2536 "กลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียอาคเนย์" เป็นบทความของ อมรา พงศพิชญ์ ตีพิมพ์ในวารสารเอเชียปริทัศน์ เมื่อ พ.ศ. 2529 หนังสือ "The Tai Race ของ William Clifton Dodd หรือ "หมอดอดด์" ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2466 (ค.ศ. 1923) และได้รับการตีพิมพ์ต่อมาอีกหลายครั้ง เป็นต้น

ส่วนงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์โดยชาติพันธุ์หนึ่งในชนกลุ่มไท ก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย ที่สำคัญได้แก่ งานของ ชัยนันท วรรณะภูติ ซึ่งเป็นบรรณาธิการของเอกสาร รายงานการประชุมวิชาการเรื่อง "การวิจัยทางชาติพันธุ์ในลาว-ไทย" เมื่อ พ.ศ. 2534 รายงานการวิจัยเรื่อง "กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ไตหย่า" ของ นงนุช จันทรวงศ์ และเรื่อง "การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: กะเลิง" ของสุรัตน์ วรรณรัตน์ ได้ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2530 และ 2531 ตามลำดับ ในนามของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย บทความเรื่อง "Lu" และ "Yuan" จากหนังสือ Ethnic Groups in Mainland Southeast Asia ของ Frank M. Lebar และคณะ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2507 (ค.ศ. 1964) บทความเรื่อง "Being Lue: Uses and Abuses of Ethnic Identification" ของ Michael Moerman ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2510 (ค.ศ. 1967) และบทความเรื่อง "Black Tai and Lao Song Dam" ของ Bert F. Sams ในวารสารของสยามสมาคม ฉบับที่ 76 เมื่อปี พ.ศ. 2531

แนวการศึกษาเรื่องชาติพันธุ์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541: 7-13) ได้จำแนกการศึกษาดังกล่าวตามความหมายของคำว่า Ethnicity (ชาติพันธุ์) ไว้ 5 แนวทาง ได้แก่

1) *Essentialism* เป็นการศึกษาว่าด้วยชาติพันธุ์ที่เป็นลักษณะของหน่วยทางสังคมที่มีมาแต่ดั้งเดิม และเป็นลักษณะที่จริงแท้แน่นอน สามารถเห็นจริงได้โดยไม่ต้องพิสูจน์ เช่น การศึกษาผ่านภาษาดั้งเดิม และพิธีกรรมความเชื่อโบราณ เป็นต้น นักวิจัยชาวไทยส่วนใหญ่มักจะมีแนวทางการศึกษาเช่นนี้

2) การศึกษาชาติพันธุ์เป็นการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ระหว่างกัน และอิทธิพลของวัฒนธรรมหนึ่งที่มีต่ออีกรวัฒนธรรมหนึ่ง ตลอดจนการปรับตัวทางวัฒนธรรมด้วย การยืมลักษณะบางอย่างจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ทั้งจากวัฒนธรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าและวัฒนธรรมย่อยๆ งานศึกษาทางมานุษยวิทยาส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในแนวที่สองนี้

3) ชาติพันธุ์เป็นสถานภาพทางสังคม สถานภาพดังกล่าวไม่ได้ดำรงอยู่คงที่ แต่สามารถเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ทางโครงสร้างของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใน

แต่ละช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ ลักษณะของชาติพันธุ์จะไม่ได้มีความหมายในตัวเองมากนัก เพราะฉะนั้นจะเข้าใจความหมายได้ก็ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ตัวอย่างงานในการศึกษาชาติพันธุ์ไท ได้แก่ งานของ จิตร ภูมิศักดิ์ (2519) เรื่อง "ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ" ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นว่า กลุ่มชนที่มักจะเข้าใจว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ นั้น แท้ที่จริงคือสถานภาพทางสังคมของคนที่มีฐานะต่ำต้อย ในความสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่มีอำนาจเหนือกว่า

4) *Ethnogenesis* เป็นการศึกษาชาติพันธุ์แบบผสมผสานทางชาติพันธุ์ที่นำไปสู่การสร้างกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ เป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม บนพื้นฐานของการผสมผสานกัน ช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปสู่สภาวะของความสัมพันธ์อย่างใหม่ขึ้นแทนที่ นักวิชาการสำนักฝรั่งเศสใช้วิธีการศึกษานี้ในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไท เน้นการศึกษาแบบ Ethnohistory หรือประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นวิธีหลักในการศึกษาค้นคว้า นักวิชาการที่สำคัญคือ Henri Maspero, George Condominas, ชลธิรา สัตยารัตนา เป็นต้น

5) *แนวการศึกษาตามความหมายของคำว่าชาติพันธุ์ประการสุดท้าย* เป็นพัฒนาการขึ้นในการศึกษาทางมานุษยวิทยา มีลักษณะเป็นกระบวนการสร้างความหมายที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ขึ้น แทนที่ความหมายแบบ Essentialism ซึ่งเป็นพื้นฐานความคิดของแนวการศึกษา 4 แนวแรก การสร้างความสัมพันธ์ใหม่นี้เป็นกระบวนการที่เป็นไปตามบริบทของสังคมในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เช่น Charles F. Keyes (1995) เขียนเรื่อง "Who are the Tai ? Reflections on the Invention of Identity" วิเคราะห์ว่าการยอมรับความเป็นชาติพันธุ์ไทร่วมกันนั้นไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน หากแต่เกิดจากกระบวนการทางการเมืองในการสร้างรัฐชาติ Grant Evans (1997) เขียนเรื่อง "The Politics of Ritual and Remembrance: Laos Since" (1975) วิเคราะห์รัฐบาลลาวพยายามสร้างความเป็นตนหรืออัตลักษณ์ ด้วยการสร้างอนุสาวรีย์ต่าง ๆ เลียนแบบประเทศไทย เพื่อให้เห็นว่าเป็นชาติพันธุ์ไทยเหมือนกัน

องค์ความรู้ด้านชาติพันธุ์ที่ได้จากเอกสารในกลุ่มไทยลาวดังกล่าว นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะส่วนที่ได้จากแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) ทำให้เห็นแนวทางการศึกษาค้นคว้ากลุ่มชาติพันธุ์ไทยกลุ่มต่าง ๆ ควรต้องมีแนวโน้มในการแสวงหาความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างชนกลุ่มไทยกลุ่มต่าง ๆ ไม่ควร จะศึกษาแยกลักษณะของความเป็นชนกลุ่มใดแต่ละกลุ่มอย่างโดด ๆ เพราะในแทบทุกพื้นที่ที่มี ชนกลุ่มไทยอยู่ ก็มักจะมีชนชาติพันธุ์อื่น ๆ อาศัยอยู่ด้วยเสมอ การศึกษาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย ในอนาคตจึงนับว่าได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ผู้ซึ่งทางการศึกษาวิจัยด้าน ชาติพันธุ์แก่วงการศึกษาไทย

ลักษณะการศึกษาด้านชาติพันธุ์ของชนหลายกลุ่มและกลุ่มเดียวในชนกลุ่มไทยอยู่ใน เอกสารประเภทบทความและหนังสือที่ไม่ใช่ตำราเป็นส่วนใหญ่ ประเภทงานวิจัยและเอกสาร ประกอบการประชุมหรือสัมมนาไม่น้อยมาก แต่ก็ยังมีสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยได้ สนับสนุนให้เกิดโครงการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย จนมีการวิจัยด้านชาติพันธุ์สืบเนื่อง มาเป็นลำดับ เช่น สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) เป็นต้น สถานภาพขององค์ความรู้ด้านชาติพันธุ์ในชนกลุ่มไทยจึงจะมีมากขึ้นใน เอกสารที่เป็นรายงานการวิจัย หนังสือ ตำรา ในอนาคต

ภาพรวมองค์ความรู้ด้านสังคมและการปกครอง (SS)

ภาพรวมขององค์ความรู้ด้านการปกครองฯ ของชนกลุ่มไทย ยังเป็นภาพที่ไม่ชัดเจน จะเป็นภาพที่รวมการศึกษาทุกด้านที่เกี่ยวกับการปกครองก็ยังไม่ชัด เกี่ยวกับสังคมก็มีหลายเรื่อง โดยมากจะรวมด้านวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองและชุมชนก็ยิ่งเป็นการศึกษา ทุกอย่างในสังคมเมืองและชุมชนนั้น ๆ เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรม เป็นต้น งานที่ศึกษา ด้านนี้ส่วนใหญ่อยู่ในชนกลุ่มไทยลาว ไทยลื้อ ไชย และไทยยวน ลักษณะเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็น การเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม เช่น "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น: หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคาแก่นคุณ" ของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน "สังคมและวัฒนธรรมไทย" ของสุเทพ สุนทรภัสส์ "การปรับตัวต่อสภาพ เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงของลาวครั้ง ที่บ้านโคก จังหวัดสุพรรณบุรี" ของคณิน นุช มียะ บุญ เป็นต้น

ลักษณะการศึกษาด้านการปกครองและสังคมของชนกลุ่มไทย ส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์และงานวิจัย แต่เนื้อหาไม่ค่อยมีการปกครองโดยตรง การศึกษาในแต่ละกลุ่มในด้านนี้มักจะศึกษารวม ๆ กันไป ดังตัวอย่างข้างต้น ข้อเสนอแนะที่จะศึกษาด้านการปกครองและสังคมของ

ชนกลุ่มไท จึงควรศึกษาค้นคว้าอย่างวิเคราะห์เจาะลึกเป็นเรื่องๆ ไป และควรพัฒนางานวิจัยไปสู่หนังสือและตำราให้มากขึ้น เพื่อประโยชน์แก่วงการการศึกษาด้านไทยศึกษาต่อไป

ภาพรวมเนื้อหาขององค์ความรู้ด้านอื่น ๆ อีก 11 ด้าน นับว่ามีการศึกษาอยู่น้อยมากในชนกลุ่มไททั้ง 18 กลุ่ม (ดูตารางที่ 2) องค์ความรู้ด้านแผนที่และสถิติ (MS) มีปรากฏอยู่เพียง 3 รายการ แต่ก็นับว่ามีประโยชน์มากในแง่ของแนวทางที่จะศึกษาต่อไป

ภาพรวมองค์ความรู้ด้านแผนที่/สถิติ (MS)

องค์ความรู้ด้านนี้มีน้อยมาก และไม่ได้ศึกษาเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นการศึกษารวมอยู่ในภาษาของชาติพันธุ์ทุกกลุ่มในประเทศไทย และในการศึกษารังนี้มมีเพียงแผนที่ 3 รายการเท่านั้น ไม่พบการศึกษาที่เป็นสถิติในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเลย ผู้ริเริ่มการศึกษาด้านแผนที่คือ อีรพันธุ์ ด. ทองคำ ได้จัดทำคู่มือแผนที่ภาษาในประเทศไทย ใน "โครงการวิจัยภาษาไทยและภาษาพื้นเมืองถิ่นต่าง ๆ" เมื่อปี พ.ศ. 2530 ทบวงมหาวิทยาลัยเป็นผู้สนับสนุนโครงการฯ ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะผู้วิจัยของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ดำเนินการโครงการแผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย มีสำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) สนับสนุนโครงการฯ ทั้งสองโครงการนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาภาษาและการศึกษาองค์ความรู้ในชนกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย ส่วนอีกรายการเป็นแผนที่แสดงชนชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่ คือ *Chiang Mai Hill Tribe Area Maps* ซึ่ง D.H. Marlowe เป็นผู้จัดทำขึ้น เมื่อใดไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

ลักษณะและสถานภาพการศึกษาชาติพันธุ์ด้านแผนที่หรือสถิติ จึงควรดำเนินการศึกษาให้มากขึ้นอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะชนกลุ่มไท ซึ่งนับวันจะผสมกลมกลืนกับคนไทยในสังคมไทยในที่สุด จนจะสืบสาวหากำเนิดไม่ได้ในอนาคต

ส่วนองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ ที่เหลือ คือ ด้านเศรษฐกิจ อาชีพ (EC) การอพยพ (MI) ประชากรศึกษา (PP) นิเวศวิทยา (EG) สาธารณสุข (HL) โภชนาการ (NT) การศึกษา (ED) ความช่วยเหลือ (HP) การท่องเที่ยว (TR) และบรรณานุกรม (BB) แม้จะมีอยู่น้อยก็เป็นแนวทางให้มีการศึกษาเพิ่มขึ้นให้มากในชนทุกกลุ่ม เพราะส่วนใหญ่เป็นบทความและสารคดี ซึ่งสามารถจุดประกายให้ศึกษาขยายผลได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยหรือเอกสารประกอบการประชุม สัมมนา หรือการเขียนเป็นหนังสือและตำรา

ภาพรวมขององค์ความรู้ในชนกลุ่มไท จึงมีสถานภาพอยู่ในเอกสาร 5 ประเภท คือ บทความและสารคดี หนังสือและตำรา งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ เอกสารประกอบการสัมมนาและประชุมวิชาการ และบรรณานุกรม เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ด้านภาษาและการสื่อสาร ด้านประวัติศาสตร์ ด้านชาติพันธุ์ และด้านสังคมการเมืองการปกครอง ซึ่งมี

ปริมาณมาก-น้อยตามลำดับ ปริมาณเอกสารที่ศึกษาด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรมมีจำนวนมากที่สุดถึงร้อยละ 60.86 ส่วนปริมาณที่ศึกษาน้อยที่สุดคือด้านโภชนาการมีเพียงร้อยละ 0.08 เท่านั้น ซึ่งคงเป็นเพราะการศึกษาด้านนี้ยังมุ่งที่กลุ่มคนไทยที่มีภาวะทุพโภชนาการก่อน จึงยังไม่มุ่งศึกษาที่ชนกลุ่มไทหรือชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่นิงานที่ศึกษาเกี่ยวกับด้านความช่วยเหลือในชนกลุ่มไทเลย คงจะเป็นชนกลุ่มที่ช่วยตนเองได้อยู่แล้ว และส่วนใหญ่จะกลมกลืนกับคนไทยในประเทศไทย จนไม่ถือว่าเป็นชนกลุ่มน้อยอีกต่อไป

สรุปสังเคราะห์และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง "ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มไทในประเทศไทย" นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ในเอกสารวิชาการที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศไทย (ผู้วิจัยได้เรียกสั้น ๆ ว่า "ชนกลุ่มไท") แล้วประมวลเข้าด้วยกันให้เป็นระบบ และสรุปสังเคราะห์ให้ได้แนวทางในการเสนอทิศทางการวิจัยต่อไป

การประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มไทในประเทศไทย ได้ประมวลจากเอกสารวิชาการจำนวน 1,216 รายการ แยกเป็นเอกสาร 5 ประเภท ได้แก่

- 1) บทความและสารคดี มีจำนวน 426 รายการ
- 2) หนังสือและตำรา มีจำนวน 377 รายการ
- 3) งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ มีจำนวน 309 รายการ
- 4) เอกสารประกอบการสัมมนาและประชุมวิชาการ มีจำนวน 92 รายการ
- 5) บรรณานุกรม มีจำนวน 12 รายการ

องค์ความรู้ที่มีสถานภาพอยู่ในเอกสาร 5 ประเภทดังกล่าว มี 16 หมวดวิชา แยกได้เป็นปริมาณเอกสารที่มีการศึกษาในหมวดวิชานั้น ๆ 6 กลุ่มคือ

- 1) กลุ่มที่มีปริมาณมากที่สุด ได้แก่ หมวดมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งเป็น 8 หมวดย่อย คือ วัฒนธรรมทั่วไป ความเชื่อ ขนบประเพณี การแต่งกาย สิ่งประดิษฐ์ (เทคโนโลยี) คติชาวบ้าน ศิลป และอื่น ๆ รวม 740 รายการ

- 2) กลุ่มที่มีปริมาณมาก ได้แก่ หมวดภาษาและการสื่อสาร จำนวน 174 รายการ และหมวดประวัติศาสตร์ จำนวน 136 รายการ

- 3) กลุ่มที่มีปริมาณน้อย ได้แก่ หมวดชาติพันธุ์ จำนวน 45 รายการ และหมวดสังคมการปกครอง จำนวน 40 รายการ

- 4) กลุ่มปริมาณน้อยมาก ได้แก่ หมวดการท่องเที่ยว จำนวน 24 รายการ หมวดการอพยพ จำนวน 14 รายการ หมวดบรรณานุกรม จำนวน 12 รายการ หมวดเศรษฐกิจ จำนวน 8 รายการ หมวดนิเวศวิทยา จำนวน 7 รายการ หมวดการศึกษา จำนวน 6 รายการ หมวดสลา

สาธารณสุข จำนวน 4 รายการ หมวดแผนที่ จำนวน 3 รายการ และหมวดประชากรศึกษา จำนวน 2 รายการ

5) กลุ่มที่มีปริมาณน้อยที่สุด ได้แก่ หมวดโภชนาการ จำนวน 1 รายการ

6) กลุ่มที่ไม่มีการศึกษาเลย คือ ความช่วยเหลือ (HP)

ชนกลุ่มไทในประเทศไทยที่แบ่งสำหรับศึกษาในครั้งนี้มีจำนวน 18 กลุ่ม แบ่งเป็น 5 ระดับ ตามปริมาณที่มีเอกสารสำหรับศึกษาในแต่ละกลุ่ม ได้แก่

1) กลุ่มที่มีปริมาณศึกษามากที่สุดคือ กลุ่มไทยลาว มีจำนวน 475 รายการ

2) กลุ่มที่มีปริมาณการศึกษามาก ได้แก่ ไทยยวน มีจำนวน 272 รายการ และหลายกลุ่มมีจำนวน 128 รายการ

3) กลุ่มที่มีปริมาณการศึกษาน้อยกว่ากลาง ได้แก่ ไทยลื้อ มีจำนวน 85 รายการ และไทยซอง มีจำนวน 70 รายการ

4) กลุ่มที่มีปริมาณการศึกษาน้อย ได้แก่ ไทยใหญ่ มีจำนวน 45 รายการ พวน มีจำนวน 38 รายการ และผู้ไทย มีจำนวน 29 รายการ

5) กลุ่มที่มีปริมาณการศึกษาน้อยมาก ได้แก่ ไทยจีน มีจำนวน 17 รายการ ญ้อ มีจำนวน 10 รายการ ลาวครั้ง มีจำนวน 9 รายการ แสก มีจำนวน 9 รายการ ยอง มีจำนวน 8 รายการ ไทยหย่า มีจำนวน 4 รายการ ไย้ มีจำนวน 4 รายการ ลาวเวียง มีจำนวน 4 รายการ และลาวแง้ว มีจำนวน 3 รายการ

6) กลุ่มที่มีปริมาณการศึกษาน้อยที่สุด คือ กะเลิง มีจำนวน 2 รายการ

ในการวิจัยครั้งนี้มีปัจจัยที่ควรพิจารณาความเกี่ยวข้องกันคือ จำนวนเอกสาร 1,216 รายการ สถานภาพขององค์ความรู้ 5 สถานภาพ ปริมาณเอกสารแยกตามองค์ความรู้ 16 หมวด ใหญ่ 8 หมวดย่อย และปริมาณชนกลุ่มไทแยกตามกลุ่ม 18 กลุ่ม ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล เอกสาร จำนวนมาก ค่อนข้างจะใช้เวลามาก และไม่น่าสนใจเท่าที่ควร แต่ประโยชน์ที่ได้นับว่ามีคุณค่าสำหรับเป็นเสมือนคู่มือในการวิจัยด้านชนกลุ่มไทต่อไป การวิจัยจึงควรจะมุ่งองค์ความรู้ ด้านใดด้านหนึ่งในชนแต่ละกลุ่มให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นการวิจัยเจาะลึกเฉพาะด้านและเฉพาะกลุ่มชน

ในการวิจัยเกี่ยวกับชนกลุ่มไทในประเทศไทยควรจะศึกษาวิจัยด้านเศรษฐกิจ ประชาศึกษา นิเวศวิทยา สาธารณสุข โภชนาการ การศึกษา และความช่วยเหลือให้มากยิ่งขึ้น แต่ควรเป็นการศึกษาที่ละด้านทีละกลุ่มดังกล่าวแล้ว ส่วนด้านวัฒนธรรมและด้านภาษา ควรมีการศึกษาแต่ละสาขา หรือแต่ละเรื่องย่อยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในชนกลุ่มไทแต่ละกลุ่ม

เอกสารอ้างอิง

- กมล เกตุสิริ. 2532. "ไทเดิม ประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิทยาการแพทย์สมัยใหม่." วารสารวัฒนธรรมไทย. 28.3 (มีนาคม 2532). หน้า 38-42.
- กรมประชาสัมพันธ์ (แปล). 2508. ชนชาวเขาในประเทศไทย. กระทรวงมหาดไทย.
- กฤตยา อาชวนิจกุล และอนุชาติ พวงลำสี. 2532/1989. "คนไทยมาจากไหน ? เพราะคนไทยเดิมไม่ได้อยู่ที่นี้." วารสารศิลปวัฒนธรรม. 10, 11 (กันยายน 2532).
- กัญญารัตน์ เวชศาสตร์. 2534. การศึกษาเรื่องหนังสือจากศิลปกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุฟ.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์ และประกาย นิมมานเหมินท์. 2529. ปึกแผ่นกะทิลื้อในอดีต. (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 45-50.
- ขจร สุขพานิช. 2506. "การสืบค้นต้นตระกูลไทย". ใน การสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยบางตอน: เอกสารประกอบความรู้สังคมศึกษา ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2505. พระนคร: หน่วยงานพิเศษ กรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. 2521. "ถิ่นกำเนิดของคนชาติไทย". วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 12,1 (มกราคม-มิถุนายน 2521). หน้า 9-35.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2538. การศึกษาวัฒนธรรมของชนชาติไท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- คณินุช มียะบุญ. 2537. "การปรับตัวต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงของลาวครั้ง ที่บ้านโคก จังหวัดสุพรรณบุรี". วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ. 2522. วิเคราะห์นิทานชาวบ้านอีสานจากสามหมูบ้านมหาสารคาม: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน.
- จารุวรรณ สุขปิติ. 2532. "การศึกษาลักษณะของภาษาลาวพวนที่ตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จำนง หง หยิน. 2539. "สถานภาพการศึกษาไทเหนือ." เอกสารประกอบการประชุมนานาชาติไทยศึกษาครั้งที่ 6. 14-17 ตุลาคม 2539. เชียงใหม่: โรงแรมเชียงใหม่: โรงแรมเชียงใหม่ออกคิด.

- จิตร ภูมิศักดิ์. 2519. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม ลักษณะทางสังคมของเชื้อชนชาติ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- จิราภรณ์ ภัทรภานุกัทร. 2528. สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย. กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิระนันท์ พิตรปรีชา. 2530. "ห้วงพื้นที่ห้าทศวรรษ: ชนชาติและความขัดแย้งในประวัติศาสตร์." วารสารศิลปวัฒนธรรม. 8,9 (กรกฎาคม 2530): หน้า 110-120.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2532. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องคติชนเผ่าไท. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. 2530. "ดนตรีผู้ไทย." วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 19.1 (มกราคม – มิถุนายน 2530): 11-49.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ สุตสวาท ดิศโรจน์ และเสมอชัย พูนสุวรรณ. 2530. ระบบนิเวศวัฒนธรรมของลาวโซ่ง. (An Cultural-Ecology Approach to Lao-Song Communities.) กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จักรทิพย์ นาคสุภา. 2537. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท อทิตตา พรินต์ติ้ง (ประเทศไทย) จำกัด.
- 2538. "แนวคิดของโครงการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย" ใน การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 2-6.
- 2540. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง. 2531. รายงานผลการศึกษาวิจัยการศึกษาของชาวไทยใหญ่ บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชยันต์ วรรณะภูดี (บรรณาธิการ). 2534. รายงานการประชุมวิชาการเรื่องการศึกษาทางชาติพันธุ์ในลาว-ไทย. การประชุมวิชาการ ณ ห้องประชุมสารสนเทศ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 13-14 พฤศจิกายน 2534.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา และชัยศิริ สมุทวณิช. 2540. ตามรอยสวัสดิกะ: สาวก้าเนิดไทย-ลาว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตะวันออก จำกัด.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2516. "คนไทยมาจากไหน." ประชาชาติ. 1,7 (28 ธันวาคม 2516). หน้า 58-59.
- 2517. "ก็แล้วคนไทยมาจากไหนละ" ประชาชาติ. 1,8 (3 มกราคม 2517). หน้า 57-58.

- ชาลส์ โคย์ส. 2538. "ชาวลื้อคือใคร ย้อนอดีตชาวลื้อในประเทศลาว ไทย และจีน." สมพร วารินาโด (แปล). การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ชิน อยู่ดี. 2530. คนไทยอยู่ที่ไหนบ้าง. สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- เชียงใหม่, มหาวิทยาลัย. ม.ป.ป. พจนานุกรมไทยเบรียเทียบ-กรุงเทพฯ, เชียงใหม่, ไทลื้อ และไทยดำ. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณรงค์ ป้อมบุปผา. 2526. แสงเด่นสภา. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมตามแนวพระราชดำริ.
- ด็อดด์, วิลเลียม คลิฟตัน. 2513. ชนชาติไทย. รวบรวมโดยหลวงวิจิตรวาทการ. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- , 2520. ชนชาติไทย. หลวงนิเพทย์นิติสรณ์ (แปล) กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. 2492. พงศาวดารสยาม. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. 2519. "วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องเจ้าวิฑูรสอนหลาน และพระลอสอนโลก." ปริญญาณิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ทวี สว่างปัญญางกูร. 2527. ตำนานเมืองยอง. (ปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทยลื้อ). เชียงใหม่: ทรัพย์การพิมพ์.
- ธวัช ปุณโณทก. 2534. ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน. วารสารวัฒนธรรม 30,1: 61-70.
- ธิดา สาระยา. 2531. กว่าจะเป็นคนไทย. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2531. "คนไทยลงมาจากภูเขา" ใน การประชุมของสมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วันที่ 30-31 มกราคม 2531.
- ธีระพันธ์ ล. ทองคำ. 2537. บรรณานุกรมภาษาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทสิงห์. 2530. ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่. สมปอง ไตตุ้มแก่น และฉัตรทิพย์ นาถสุภา (แปล). 2540. โครงการประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมชนชาติไท. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บรรจบ พันธุเมธา. 2513. ลักษณะภาษาไทยใหญ่เทียบกับภาษาไทยกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2493. สามสิบชาติในเชียงรายได้. พระนคร: โรงพิมพ์อุทัย.

- , 2497. ไทยสิบสองปันนา. พระนคร: คลังวิทยา.
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล. 2521. ลานนาไทยคดี. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. 2537. "วรรณกรรมไทจีนเปรียบเทียบกับวรรณกรรมล้านนา." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องเชียงตุง. เชียงตุง: จัดโดยมหาวิทยาลัยพายัพ.
- ประเสริฐ ณ นคร. 2522. "ประวัติศาสตร์สมัยก่อนไทยเข้ามาในเอเชียอาคเนย์." วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 13, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2522), หน้า 26-31.
- ปราณี กุลละวณิชย์. 2529. ศัพท์ไท 6 ภาษา. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณี วงศ์เทศ. 2518. "เครือญาติและการค้าขายในหมู่บ้านไทยลื้อ." จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2, 4 (20-26 กรกฎาคม 2518). หน้า 20-26.
- ปัญญา บริสุทธิ์ (แปล). 2525. ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2532. "น่านเจ้า-ตาลี หรือน่านเจ้า-สุโขทัย ปัญหาเรื่องคนไทยมาจากไหน." วารสารเมืองโบราณ. 15, 2 (เมษายน – มิถุนายน 2532). หน้า 29-44.
- ศิวพร ณ กลาง. 2539. การวิเคราะห์ตำนานสร้างโลกของคนไท. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สงวน สุขโชติรัตน์. 2515. ประชุมตำนานลานนาไทย. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- สมทรง บุรุษพัฒน์. 2524. การละเล่นคอนของลาวไทที่บางกุ้ง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษามหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. 2532. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี." คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2534. "ไทน้อย ไทยใหญ่ และไทยสยามก็อยู่ที่นี่." วารสารศิลปวัฒนธรรม. 12, 10 (สิงหาคม 2534). หน้า 60-64.
- สุเทพ สุนทรภัสส์. 2536. "การศึกษาระบบชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวความคิดพื้นฐาน" การประชุมไทศึกษา: การเสวนาครั้งที่ 1. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุมานราชธน. พระยา. 2513. เรื่องของชาติไทย. กรุงเทพฯ: ประจักษ์วิทยา.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2539. "กลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียอาคเนย์." ใน วารสารเอเชียปริทัศน์. 7, 1 หน้า 50-61.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์. 2533. "พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม." ใน สมุดสังคมศาสตร์. 12 (พฤศจิกายน-มกราคม 2533): 123-139.

----- 2532. "ปัญหาและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชนชาติไทย." รวมบทความประวัติศาสตร์. หน้า 1-15.

----- 2536 "สถานภาพการวิจัยพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่." ใน บุญพา มีสินทศธร และจรรยาพร พรมวัง-ข้าเพชร: การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

อุดม สมพร. 2540. ผ้าจกไท-ยวน-ราชบุรี. ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์.

อุทัยวรรณ ตันหยง. 2522. ระบบเสียงภาษาพวนในจังหวัดลพบุรี. โครงการศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่น ใน 3 จังหวัด (ลพบุรี สิงห์บุรี สระบุรี). ลพบุรี: วิทยาลัยครูเทพสตรี